

PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben győzz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból
(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2007.

tél

2005. október 19-én Bozóki András hivatalosan is bejelentette: a Magyar Köztársaság kormánya a nemzetközi szakmai zsűri döntése alapján Pécs-et jelölte a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa címre.

TISZTELT OLVASÓ!

Pécs megyei jogú város közgyűlése 1998-ban alapította a Pécsi Szemle várostörténeti folyóiratot, mely 2001 óta közhasznú alapítvány formában tevékenykedik. A folyóirat a város társadalom-, tudomány-, egyetem-, építészet-, művészet-, sport- és irodalomtörténetét, és nem utolsósorban a város ipartörténetét népszerű-tudományos, egyúttal ismeretterjesztő formában adja közre.

A Pécsi Szemle várostörténeti folyóirat 1998 és 2007 közötti tíz évfolyama során megjelenő 38 száma eddig több mint kétszáz szerzőt foglalkoztatott. A szerzők között vannak akadémikusok, egyetemi tanárok és PhD hallgatók, mérnökök és technikusok, levéltárosok, muzeológusok és könyvtárosok, valamint érettségizett írástudók. Amikor megfogalmazódott bennem az ötlet, hogy a kétezer éves város történetének népszerű fórumot kellene teremteni, a nagy múltra visszatekintő, máig folyamatosan megjelenő Soproni Szemle volt a követendő példa, az a magas színvonal, az a sokoldalúság, amit a legendás alapító főszerkesztő, Csatkai Endre Kossuth-díjas művészettörténet-sz-múzeumigazgató tevékenysége fémjelzett.

Az évente négy alkalommal megjelenő Pécsi Szemle támogatói között volt és van Pécs Város Önkormányzata, az NKA, az NCA, a PVV Zrt., a PannonPower Holding Zrt., a Bányásztörténeti Alapítvány, a Távfűtő Kft., a Mecsek Fűszért, a MecsekÖko Környezetvédelmi Zrt., a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, a Művészetek és Irodalom Háza, valamint az Alexandra Kiadó, a Bocz Nyomda és a Proof Stúdió. Sajnálatos tény, az előfizetők Magyarországon nem tudják eltartani a szakmai folyóiratokat. Ahhoz ugyanis jelentősen meg kellene növelni azok számát, akik az előfizetés révén a példányszám megsokszorozásával támogatnák a várostörténeti folyóiratot. Az előfizetők a mellett, hogy házhoz szállítva kapják kézhez a folyóiratot, további kedvezményként a Pécsi Szemle kiadásában megjelentetett egyes különnyomatokhoz is hozzájuthattak: 2001-ben jelent meg Boros László: Rétfalvi Sándor A pécsi bazilika millenniumi kapuzata; 2002-ben Tüskés Tibor: A város és írója. 12 íróportré; 2003-ban Emléklapok a pécsi bányászat történetéből, Szirtes Béla és Romváry Ferenc szerkesztésében; 2004-ben Kovács Attila: A húszéves Pécsi Szimfonikus Zenekar; 2004-ben Pesti János: Pécs földrajzi neveinek eredete; 2005-ben Emlékképek a pécsi szénbányászat történetéből; 2006-ban Tüskés Tibor: A város és írója. Újabb 12 íróportré; 2008-ban Adalékok a pécsi magyar–finn kapcsolatok történetéhez. Lisäyksiä pécsin unkarilais–suomalaisten suhteiden historiaan, Zemplényi Vera szerkesztésében.

*

A Pécsi Szemle további fennmaradása érdekében tisztelettel kérjük, hogy 2007. évi adójának 1%-ával szíveskedjék hozzájárulni a következő számok megjelenéséhez. Az Adóhivatalhoz benyújtandó „rendelkező nyilatkozathoz” a következő adatokat szükséges megadni, majd a lezárt borítékot nevével, címével, adóazonosító jelével az adóbevalláshoz mellékelni:

PÉCSI SZEMLE VÁROSTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY

Adószám: 18319138-1-02

A Pécsi Szemle Várostörténeti Alapítvány kuratóriuma köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik 2006 évi adójuk 1%-ával hozzájárultak a Pécsi Szemle Várostörténeti folyóirat 10-ik évfolyamának megjelentetéséhez. A befolyt 43 282.- forintot a működési keret kiegészítésére fordítottuk.

A Szerkesztőség ismételten szíves figyelmébe ajánlja a Pécsi Szemle előfizetésének lehetőségét a mellékelt csekken, ezáltal is a jobb elérhetőséget felkínálva. Az 2007. évi négy szám előfizetési díja: **2000.- forint**, az egyes szám ára az elárusítóknál **800.- forint**. Támogatását előre is köszönjük.

Tisztelettel:

dr. Romváry Ferenc főszerkesztő,
az Alapítvány kuratóriumának elnöke

Pécs, 2007. december 7.

FEDELES TAMÁS

KÖRMENETEK PÉCSETT, A 14–15. SZÁZADBAN

Várnagy Antal (1923–2001) emlékére

A középkor nagy ünnepi körmeneteiről először egykori kedves liturgikatanárom, Várnagy Antal előadásán hallottam a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán. Az azóta eltelt közel másfél évtizedben számos egyház- és liturgiátörténeti tanulmány által jelentősen bővültek ugyan a témát illető ismereteim, azonban néhány egyetemi szemináriumot, előadást leszámítva, nem foglalkoztam a processziókkal. Egy teljesen más témához történő anyaggyűjtés közben tulajdonképpen véletlenül figyeltem fel **Riechental Ulrich** Konstanzi Zsinatról készített krónikájában az egyik esztendő úrnapi körmenetének részletes leírására.¹ Végiglapoztam a munkát és kijegyeztem valamennyi benne szereplő körmenetre vonatkozó adatot, majd immár következetesen elkezdtem gyűjteni a nemzetközi szakirodalmat. Ekkor szembesültem azzal a ténnyel, hogy Nyugat-Európában óriási mennyiségű irodalom jelzi a téma iránti töretlen érdeklődést, míg Magyarországon a kevésbé kutatott kérdések közé tartozik. Egyedül az úrnapi körmenetek képeznek kivételt, melyek gazdagabb forrásanyaguknak köszönhetően felkeltették a hazai kutatók figyelmét.² A körmenetek kérdésköre természetesen a hazai teológiai képzésben használt szertartástan tankönyvekben is tárgyalásra kerül, azonban e munkák összefoglaló jellege miatt kevésbé részletezik a processziók történeti fejlődését.³ Mindent mérlegelve arra a megállapításra jutottam, hogy talán időszerű lenne egy a forrásadottságok következtében elsősorban későközépkori magyar körmeneteket több szempontból bemutató összefoglalást készíteni.⁴ E kutatásokhoz illeszkedik a jelen dolgozat.

---

¹ Ulrich Richental: Das Konzil zu Konstanz MCDXIV–MCDXVIII. Facsimileausgabe. Kommentar und Text bearbeitet von Feger, Otto. Sarnberg – Konstanz, 1964. – Sajnos az egyik Bécsben őrzött korabeli példányt nem állt módomban tanulmányozni, mivel restaurálás alatt állt 2006 szeptemberében (Ulrich von Richental: Konzil von Konstanz. 253. ff. Pap., 394x280. Zahlreiche kolorierte Federzeichnungen. Um 1470, Schwaben. – Österreichische Nationalbibliothek Cod. 3044.).

² Néhány munka a teljesség igénye nélkül: Némethy Lajos: Úrnapi körmenet a budai várban = Religio 1878. 29–31. p.; Balanyi György: Középkori magyar Úrnapiok = Vigília, 18 (1953) 292–299. p.; Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I. Szeged, 1998. 453–464. p.; Pásztor Lajos: A Magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Budapest, 1940. [reprint 2000] passim; Majorossy Judit: A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében = Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Csukovits Enikő, Lengyel Tünde (szerk.). Budapest, 2005 = Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 17. 269–274. p.

³ Néhány ezek közül: Radó, Polycarpus: Enchiridion Liturgicum. I. Romae, 1966². (Latin nyelven készült, nemzetközileg elismert kézikönyv.); Mihályfi Ákos: A nyilvános Istentisztelet. Budapest, 1918.; Várnagy Antal: Liturgika. Abaliget, 1993.

⁴ A tervezett összefoglalás alapja egy komplex metóduson alapuló, szerteágazó vizsgálat. Ennek keretében az egyház- és liturgiátörténeti vonatkozások mellett, többek közt társadalom-, művelődés-, művészet-, intézménytörténeti, várostopográfiai kérdésekre is választ kell keresni. A munkát Majorossy Judittal (CEU–Budapest) közösen tervezzük végezni, melynek végeredménye, reményeink szerint egy monográfia lesz. E jövőbeni vállalkozáshoz készített előtanulmányom, melyben a késő középkori körmenetek főbb jellemzőit foglalom össze, sajtó alatt van. (Vallásos áhitat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői.)

A középkori processziók

A körmenetek fontos szerepet játszottak-játszanak szinte valamennyi vallásban; a pogány politeista vallásokban, így az egyiptomiaknál, a görögöknél, a rómaiaknál éppúgy, mint az egyistenhívő izraelitáknál. Az őskeresztény gyülekezetekben a processziók az üldözéseket követő időszakban váltak gyakorlattá, elsősorban Rómában, Jeruzsálemben és Konstantinápolyban.⁵

A processziók három alapvető típusát különböztethetjük meg: ünnepi bevonulás a templomba (*introitus*), a zarándoklat, és a tulajdonképpeni körmenet. Minden körmenet egy kiinduló állomással kezdődik, ahol meghatározott rendben állnak fel a résztvevők, s ezt a körmenet alatt is mindvégig megőrzik.⁶ Jelen vizsgálódásaink kívül esnek a zarándoklatok, és a szentmisék *introitusa*.

A stációs ünnepi szentmisék már a 3. századtól kezdve kimutathatóak Rómában, azonban csak az 5. századtól váltak szervezetté, összehangolttá. A város főbb templomait meghatározott alkalmakkor (elsősorban a templom védőszentjének napján, valamint a nagyobb ünnepekkor) felkereste a város püspöke (az Örök Város esetében a pápa tölti be a püspöki méltóságot is) és ott mutatta be az ünnepi szentmiseáldozatot. E a templomokat stációs templomoknak kezdték nevezni, mivel az ünnepi liturgia egy-egy állomását jelentették. E körmenetek azonban nem a késő római gyakorlatból fejlődtek ki; sokkal inkább bizánci hatásokra vezethetők vissza. Ilyen alkalmakkor a püspöki templomból indult a főpap asszisztenciájával, és az éppen soron lévő templomba vonult át, ahol a hívek várták, Bizáncban ezzel szemben a hívek és a klérus együtt vonult a stációs templomba.⁷ A stációs körmenetek később a nyugat-európai püspöki székhelyeken is általánossá váltak.⁸ A püspöki processziók mellett a templomok saját gyülekezetei is tartottak körmeneteket, melyek azonban kevésbé voltak ünnepélyesek.⁹

Bizáncban igen hamar differenciálódni kezdtek a processziók, így a stációs körmenetek mellett már az 5. századtól rendeztek kérő/engesztelő körmeneteket éhínségek, járványok, egyéb természeti katasztrófák, háborúk idején. A 4–5. századtól ugyancsak a Keletrómai Birodalom területén vált általános gyakorlattá, hogy ünnepi körmenetben szállították át a mártírok ereklyéit (*occasione translationis reliquiarum martyrum*) nyughelyükről a nagyobb templomokba, bazilikákba, melyről Szent Ambrus és Szent Ágoston is beszámoltak.¹⁰

Nyugaton a 8. század végén keletkezett *Sacramentarium Hadrianum* összesen nyolc ünnepi processziót sorolt fel (gyertyaszentelő, hamvazószerda, mindenszentek,

⁵ Radó... i.m. 1966. 493–494. p.

⁶ Gerhard Voss: Die Prozession = Triumphzüge. Paraden durch Raum und Zeit. Hg. von Harald Kimpel und Johanna Werckmeister. Marburg, 2001. 62. p.

⁷ Vö. Löther, Andrea: Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit. Böhlau Verlag, Köln/Weimar/Wien, 1999. (Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und früher Neuzeit, Bd. 12.) 24. p. Ezzel szemben olyan vélemény is ismert, miszerint a hívek már a kezdeti időszakban körmenetben vonultak az illető templomba. Vö. Dobszay László: Az esztergomi rítus. H.n., É.n. [Budapest, 2004.] 73–74. p.

⁸ Pl. Metzben, Kölnben és Mainzban = Löther... i.m. 1999.

⁹ Löther... i.m. 1999. 24. p.

¹⁰ Az első keresztény körmenetre 258-ban került sor, amikor Szt. Ciprianus vértanú földi maradványait hosszú menet kísérte a sírjához = Löther... i.m. 1999. 25. p.; Radó... i.m. 1966. 494. p.

és további három Mária-ünnep [Gyümölcsoltó Boldogasszony, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony]). Ezt követően számuk a 9. századtól indult növekedésnek, így Rómában a század derekán már 12 alkalommal tartottak körmeneteket.¹¹

A 10–12. század folyamán fokozatosan növekedett az ünnepi processziók száma, mely egyházmegyénként is eltérő volt. A késő középkor leglátványosabb eseményeinek számító úrnapi körmenetek csak a 14. századtól kezdve mutathatók ki, majd ezt követően folyamatosan megrendezték ezeket Európa egyes országaiban. A *Corpus Christi* ünnepét 1264-ben vezette be IV. Orbán pápa, azonban korai halála (1264) folytán hamar feledésbe merült. A Viennei Zsinaton (1311–1312) ismét kötelezővé tették az ünnep megülését, mely határozatot XXII. János pápa tette közzé (1317). Az előírás nem tartalmaz a körmenetekre vonatkozó instrukciókat, így az esemény folyamatosan vált az Úrnapijához részévé.¹² A 14–15. században a szentek kultuszának növekedése, valamint a tiszteletükre alapított oltárok, kápolnák számának folyamatos gyarapodása a körmenetek számára is hatással volt. Az 1495-ben kiadott augsburgi *processionale*¹³ az egyházmegyében előírt körmenetek közt – a vasárnapi Asperges-processziókat leszámítva – már 35 szent ünnepét sorolta fel, melyeken processziót tartottak. A 14–15. században Würzburgban az egyes templomok az egyházi év folyamán ötven alkalommal tartottak processziókat, melyek résztvevőiket, útvonalukat, stációikat tekintve különbözőek lehetnek. A 14. századi előírások alapján csupán néhány körmenet volt a város valamennyi egyházi és világi lakossága számára kötelező.¹⁴

Ugyanakkor a körmenetek vallásos tartalma egyre több profán elemmel egészült ki. A rendkívüli körmenetek kategóriájába tartozik többek közt a győztes csatákat követő hálaadó processzió, amely a pogány római triumfusokra vezethető vissza. Hasonlóan diadalmenetként értékelhetjük az uralkodói bevonulásokat, mely során a király az Oltáriszentségnek kijáró baldachin alatt vonult a palotába. Ilyen alkalmakkor a papság és a hívek az Eucharisziával érkeztek a városkapuhoz, majd az uralkodóval és kíséretével tértek vissza.¹⁵ Ezek az események az úrnapi körmenet-

¹¹ Löther... i.m. 1999.

¹² Az első körmenetet Kölnben, a St. Gereon-templomban tartották valamikor 1264–1279 között. Vö. Browe, Peter: Die Ausbreitung des Fronleichnamfestes. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, 8 (1928) 107–143. p.; Browe: Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter. München, 1933. passim; Miri Rubin: Corpus Christi: The Eucharist in Late Medieval Culture. Cambridge, 1991. (reprint 1992) passim; Sümeji József: Az Oltáriszentség és a Szent Vér tisztelete a középkori Magyarországon = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 3 (1991:3.) 107–119. p.

¹³ A körmenetekre vonatkozó előírásokat tartalmazó liturgikus könyv.

¹⁴ Löther... i.m. 1999. 37–39. p.

¹⁵ Az úrnapi körmenetekhez hasonló pompával zajlottak ezen események. A francia királyok párizsi bevonulásaira ld. Novák Veronika: Ünnepi térhasználat Párizsban a 15. század első felében = A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére. Klaniczay Gábor–Nagy Balázs (szerk.). Budapest, 1999. 159. p. – Hasonlóan fogadták Mátyást és Beatrixot 1476-ban Fehérvár határában. Vö. Peter Eschenloer: Geschichte der Stadt Breslau. Hgg. v. Roth, Gunhild. Münster, 2003. (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 29.) II. 992. p. Magyar fordítása: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta: Szamota István. Budapest, 1891. 102. p. – Mátyás egyébként különösen kedvelte a felvonulásokat, körmeneteket. Borsa Béla: Reneszánszkori ünnepek Budán = Tanulmányok Budapest Múltjából, X (1943). 24. p. – A 15. század első felében keletkezett budai jogkönyv előírása szerint a magyar uralkodót – huzamosabb külföldi tartózkodásáról hazatérve – szentségi körmenettel kellett fogadni, melyen a város papsága és polgársága részt vett. Vö. Buda város jogkönyve I–II. Közreadja: Blazovich László – Schmidt József. Szeged, 2001 = Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17. II. 360. p.

Gentile Bellini: Körmenet a Szent Márk téren, 1496

tekhez hasonlóan egyre inkább „népünnepéllé” kezdtek alakulni. Ez természetesen nem jelenti a vallásos tartalom háttérbe szorulását, hiszen a késő középkor embernek egy részét a mély, személyes vallásosság, a Németalföldön kialakult új jámborság, áhítat (*devotio moderna*) jellemezte.¹⁶ Itt pusztán arról van szó, hogy az adott ünnepi körmenet liturgikus elemei mellett egyre fontosabbá vált a reprezentáció. Itália egyes városaiban rendkívül nagy gonddal tervezték meg az egyes ünnepeket, processziókat; művészeket szerződtettek, akik megrendezték az eseményeket.¹⁷

A profanizálódással párhuzamosan kisebb-nagyobb visszaélések is előfordultak a processziókon, melyekről beszámolnak a korabeli források. A prágai egyházmegyei zsinatok határozataiból (1361, 1371) megtudjuk, hogy az úrnap körmeneteken komédiások, regösök csatlakoztak a menethez.¹⁸ A genti polgárok évente körmenetet tartottak a város védőszentjének, Szent Livinusnak a koporsójával. Ezek a processziók a 15. században hírhedten botrányossá váltak. Üvöltöző ittas emberek, utcagyerekek vitték az ereklyét, a körmeneten résztvevő fegyveres tömeg (csőcselék) pedig az erőszakos tettektől sem riadt vissza.¹⁹ Pozsonyban az egyik úrnap körmenet alatt (1446) fosztották ki a városban élő zsidók házait, majd betörték zsinagógájukba is.²⁰

¹⁶ Erre ld. Huizinga, Johann: A középkor alkonya. Budapest, 1996. passim.

¹⁷ Jakob Burkhardt: A reneszánsz Itáliában. Bp., é.n. [1978.] 252–255. pp.

¹⁸ Idézi: Andrea Sommerlechner: Prozession und Festzug in italienischen Städten vom 13. bis zum 16. Jahrhundert. Wien, 1983. (kéziratot doktori disszertáció az Österreichische Nationalbibliothekban) 37. p.

¹⁹ A visszaélések megszüntetése miatt kérte fel az egyik németalföldi városatyja Karthauzi Dénes (1402/1403–1471), hogy készítse egy összefoglalást a processziókról. A mű címe: A körmenetek rendjéről és a szentek tiszteletéről (De modo agendi processionis sanctorumque veneratione). Huizinga... i.m. 1996. 122. p., Löther... i.m. 1999. 47–49. pp.

²⁰ Majorossy... i.m. 2005. 272. p.

A nagy ünnepi körmenetek – mindenekelőtt az Úrnapján, és a város patrónusának ünnepén tartottak – kifejezésre jutatták a világi és egyházi szféra szoros kapcsolatát, hiszen ezeken laikusok és klerikusok közösen vettek részt. Ugyancsak az adott település egységét szimbolizálta, hogy a jelentős processziók alkalmával a város főbb templomait érintette a díszes menet, sőt egyes esetekben a városfalat is megkerülve érkezett vissza a főtemplomba. Az egység, összetartozás-tudat mellett – paradox módon – ezen események jelentős feszültséget hordoztak magukban, ugyanis egyrészt a résztvevők meghatározott rangsorrendben követték egymást, amely a város hierarchiáját jelenítette meg, ill. az egyes társadalmi csoportok közti választóvonalat erősítette meg. Másrészt a késő középkor évtizedeiben a körmenetek gyakran a politika és a vallás metszéspontjába kerültek, így több városban az egyház és a városi polgárság külön tartotta meg az úrnap körmenetét.²¹

Körmenetek a Magyar Királyság területén (14–16. sz.)

Fentebb említettem, hogy az előírt ünnepi körmenetek száma egyházmegyénként, sőt templomonként is változó volt, majd csak a Trentói Zsinaton (1545–1563) egységesítették a gyakorlatot.²² A magyarországi gyakorlatot elsősorban a korunkra maradt középkori liturgikus könyvek, ill. kéziratok alapján tudjuk rekonstruálni. Ugyanakkor számos processziókra vonatkozó adatot találunk a krónikákban, rendtörténeti összefoglalásokban, követjelentésekben, státútumokban stb. melyek még színesebbé teszik a körmenetekre vonatkozó ismereteinket. Ezek alapján tudjuk a processziók típusait elkülöníteni, és az egyes egyházmegyék, szerzetesrendek gyakorlatának sajátosságait megállapítani.²³ A szertartáskönyvek közül magától értetődően a körmenetekre vonatkozó előírásokat tartalmazó processzionálék nyújtják a legtöbb információt. E könyvek felsorolják az egyházi év során tartott ünnepi körmeneteket, és minden egyes processzióhoz részletes utasításokat adnak. Tartalmazzák a körmeneten résztvevő egyháziak ruházatának liturgikus színeit, a körmenetek liturgiájára vonatkozó valamennyi előírást: az olvasmányok, evangéliumok rendjét; az antifónák, responsoriumok, zsoltárok kezdősorait; a körmenetek útvonalát, egyszóval a teljes „forgatókönyvet”.²⁴

A történelmi Magyarország területéről legjobb tudomásom szerint két kézirat processionale maradt fenn.²⁵ Az 1309–1319 között keletkezett szerkönyv szerzője Budai János domonkos szerzetes.²⁶ Az Esztergomban őrzött kottás szertar-

²¹ Bambergben a klérus Úrnapján, míg a polgárság az ünnep másnapján tartotta az ünnepi körmenetet. Löther... i.m. 1999. 85. p. – Ugyancsak konfliktushelyzetet teremthetett a kléruson belül, mint pl. 1517-ben Straßbourgban a világi klérus és a koldulórendek között. Löther... i.m. 1999. 94. p.

²² Löther... i.m. 1999. 60. p.

²³ A körmenetek tipológiájára ld. Mihályfi... i.m. 1918. 603–604. pp., *Handbuch der Liturgiewissenschaft*. I–II. Hgg. von Martimort, Aimé-Georges. Trier, 1961. II. 172–177. pp.

²⁴ Számos esetben teljes, lekottázott énekeket.

²⁵ *Libri Liturgici Manuscripti Bibliothecarum Hungariae et limithropharum regionum. Quos recensuit D. Polycarpus Radó OSB. Adl. Ladislaus Mezey. Bp., 1973.* Nyomatott kiadványról sem tudok. Vö. *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I–II. Ed. Géza Sajó, Erzsébet Soltész [collab.], Csaba Csapodi, Miklós Vértesy. Budapest, 1970.*

²⁶ *Processionale O.P. Fratris Michaelis de Buda inter 1309–1319. OSzK kéziratára Cod. Lat. Nr. 69.* (Az általam használt mikrofilm jelzete: FM1 130, 175–186.)

táskönyv, a 15. század első feléből származik.²⁷ A 14. századi kéziratos kötet a domonkos rend gyakorlatát mutatja be. Eszerint évente 18 alkalommal tartottak ünnepi körmenetet a domonkosok (természetesen a vasárnapi bevonulásokat, körmeneteit nem tartalmazza a kötet). A következő ünnepekről van szó: virágvasárnap, nagycsütörtök, nagypéntek, nagyszombat, húsvét vasárnap a hús megáldásakor, húsvét vasárnap és a következő két napon a szerzetesek a laikus hívekkel közösen, Jézus és Szűz Mária mennybevitelle, gyertyaszentelő, hamvazószerda. A felsoroltakon kívül a következő alkalmakkor volt körmenet a konventekben: az Oltáriszentség betegekhez vitele, valamint a betegek kenetének kiszolgáltatása esetén,²⁸ és további négy ízben az elhunytakhoz, ill. a temetési szertartáshoz kapcsolódóan.²⁹ Feltűnő, hogy több nagyobb ünnep nem szerepel a kéziratban, így pl. hiába keressük a karácsonyi, pünkösdi ünnepi körmeneteket, s úgy látszik Szt. Domonkos ünnepén sem tartottak processziót.³⁰ A magyar alapítású pálos rend konstitúciója a következő körmeneteket tartalmazza: karácsony, vízkereszt, Remete Szt. Pál ünnepe, gyertyaszentelő, virágvasárnap, Jézus Krisztus feltámadása és mennybemenetele, pünkösöd, Úrnappja, Szűz Mária ünnepei, az egyes kolostorok-templomok külön ünnepei (beleértve a dedikációjuk emléknapját is).³¹

A misekönyvek, ordináriusok is felsorolták a körmeneteket. Igen meglepő, hogy az 1498-ban, Velencében nyomtatott esztergomi misekönyv mindössze a következő körmeneteket sorolta fel: Úrnappja, húsvétvasárnap, áldozócsütörtök, pünkösöd, Sarlósboldogasszony, Kisasszony, Urunk színeváltozása, mindenszentek.³² Ugyanakkor az esztergomi székeskáptalan 1397-es egyházlátogatási jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy Esztergomban a városfalakon belül működő valamennyi templom plébánosai minden vasárnap keresztekkel és zászlókkal, körmenettel vonultak a várban lévő Szt. István vértanú templomához.³³

Az 1509-ben, Krakkóban megjelent egri ordinárius adja a körmenetek legteljesebb felsorolását. Egerben ez alapján fekete vasárnap kivételével minden vasárnap tartottak processziót. Az általános vasárnapi körmenetek mellett természetesen a jelentősebb egyházi ünnepeken ünnepélyesebb formában és eltérő útvonalakon tartották ezeket. A következő ünnepeken vonultak körmenettel: karácsony, Szt. János, aprószentek, Szt. István protomártír, Szt. Ince, Szt. Tamás vértanú, Szt. Szilveszter, Circumcisio, Vízkereszt, gyertyaszentelő, hamvazószerda, virágvasárnap, nagycsütörtök, nagypéntek, nagyszombat, húsvétvasár-

²⁷ *Processionale cum notis musicis S. XV/1*. Az Esztergomi Érseki Könyvtárban található példány jelzete: MS. III. 201. *Libri Liturgici i.m. Nr. 150.* (468.) Ezt még nem állt módomban megtekinteni.

²⁸ *Processionale 1309–1319. i.m. fol. 83.*

²⁹ *Uo. passim*

³⁰ Az 1244-es budai káptalani határozat értelmében: „13. Item, concedimus fratribus, quod in festo beati Dominici fiat processio, vbi commode fieri poterit, et Priori et fratribus visum fuerit expedire.” *Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Ed. Fejér, Georgius. Budae, 1829–1844. VII/1. Nr. 237.*

³¹ Török József: *A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai (1225–1600)*. Budapest, 1977. 162. p.

³² Török... i.m. 1977. 161–162. p.

³³ Kollányi Ferenc: *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis Anno 1397.* = *Történelmi Tár*, 1901. 244. p.

nap, rogáció szerdája,³⁴ Jézus menyinybemenetele, pünkösd, Szentháromság vasárnapja, Úrnapja, Úrnap nyolcadának vasárnapja, a templom búcsúja, Szt. Márk evangélista ünnepe (a termőföld áldásával), Olajbafőtt Szt. János, Péter Pál, Sarlósboldogasszony, Havasboldogasszony, Nagybaldogasszony, Szt. István király, Kisboldogasszony, mindenszentek; valamint ezen ünnepek nyolcadain.³⁵ Amennyiben tehát a szokásos vasárnapi körmeneteket nem számoljuk, több mint 60 alkalommal tartottak a szentmise előtt, ill. után ünnepi processziókat.

Az egyes körmenetek alkalmával az adott templomban őrzött szentek ereklyéit is körülhordozták a templom zászlóival és egyéb jelvényeivel együtt. A processziók külön típusát képezte azonban – amint már említettük – a relikviák átszállítása egy adott helyre (*translatio*), majd a szent emléknapján az ereklyével történő körmenet.³⁶ Magyarországon a két legjelentősebb translatios körmenet a pálos rendhez kapcsolódik. A pálosok patrónusának, Thébai Szt. Pálnak a földi maradványait Alsáni Bálint bíboros pécsi és Horváti Pál zágrábi püspökök által vezetett küldöttség szállította 1381 októberében Velencéből Budára. Két hétig kereshették fel az ereklyét a hívek Budán, majd ünnepi processzióval szállították a relikviát a pálosok budaszentlőrinci kolostorába. Az ereklye azonban nem volt teljes, ugyanis nem tartalmazta a szent koponyáját. A fejereklyét II. Lajos 1523-ban hozatta Karlstein várából (Csehország) Budára, majd onnét ugyancsak ünnepi processzióval vitték Szentlőrincre.³⁷

Az 1515-ös veszprémi zsinat előírásai értelmében 12 nap búcsúban részesülhettek azok, akik az Oltárizsentséget vivő papot a templomtól a beteg házáig, ill. a visszaúton elkísérték, azaz részt vettek a körmeneten.³⁸ Különösen a céhek és testvérületek helyeztek nagy hangsúlyt a méltó végtisztesség megadására tagtársaik számára. Kolozsvárott a vargamesterek a plébánia temetőjében gyülekeztek, majd körmenetben vonultak elhunyt társukért. A koporsót a templomba, majd onnét a temetőbe vitték.³⁹ Amint fentebb említettem, különböző természeti csapások, háborús veszélyek, járványok idején már a kora középkorban is tartottak körmeneteket. Természetesen a Magyar Királyság e tekintetben sem képezett kivételt. Az egri ordinárius említi a búzaszentelő körmenetet, melyet vélhetőleg minden egyházmegyében megtartottak. 1480-ban a nagy tavaszi szárazság miatt a király elrendelte, hogy a pálosok Budaszentlőrincről körmenetben vonuljanak a budai várba a szentek relikviáival. A körmenet kolostorba való visszatérése előtt esni kezdett, így a növényzet újjáéledt.⁴⁰ Bakócz Tamás esztergomi érsek 1510 körül elrendelte, hogy Budán és Pesten minden

³⁴ Áldozócsütörtök előtti nap, áldozócsütörtök böjtjének is nevezik.

³⁵ Ordinarius secundum veram notulam sive rubricam Alme Ecclesiae Agrisensis de observatione divinorum officiorum et horarum canonicarum. A krakkói unicum könyvpéldány után közlésezi: Kandra Kabos. Eger, 1905. = Adatok az Egri Egyházmegye történelméhez III/3. passim.

³⁶ Mihályfi... i.m. 1918. 621. p.

³⁷ Gregorius Gyöngyösi: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. Ed. Franciscus L. Hervay. Budapest, 1988. = Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Ser. Nova, Tom. XI. 77. p.; Zákonyi Mihály: A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története. Budapest, 1911. = Művelődéstörténeti Értekezések 50. 26. és 33. p.

³⁸ A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. Közlésezi: Solymosi László. Budapest, 1997. 26. p., 60. p., Solymosi László: Vallásos élet az 1515. évi veszprémi szinodális könyv tükrében = In Memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Lengvári István (szerk.). Pécs, 1996. 120. p.

³⁹ Pásztor... i.m. 1940. 48. p.

⁴⁰ Gyöngyösi... i.m. 1988. 133. p.

hétfőn-szerdán-pénteken könyörgő processziót tartanak a szentek ereklyéivel, az oszmánok feletti győzelem érdekében. A körmeneten részt vevők 100 napi búcsúban részesültek. 1524-ben VII. Kelemen pápa rendelkezett hasonlóképpen.⁴¹

Az úrnapi körmenetekkel kapcsolatban már utaltam arra, hogy ezek a leginkább ismert középkori processziók. A legpompásabbak kétségkívül a Budán tartott körmenetek lehettek, melyeken a királyi pár, az egyházi és világi méltóságok, külföldi követek, valamint a városi polgárság is részt vett. 1424-ben részt vett a processzión a Budán tartózkodó II. Manuel bizánci császár, Zsigmond király és Borbála királyné, Castiglione Branda pápai legátus vitte az Eucharisziát. A körmenet megkerülte az egész várost, amint ez szokásban volt.⁴² Különösen nagyszabású volt az 1501-es – leginkább idézett – körmenet, melyről a Budán tartózkodó Tomasso Daniero modenai követ, ill. egy ismeretlen szerző által papírra vetett (német nyelvű) kézirat tudósít. A többórás körmenet alkalmával Mohamed koporsóját elégették a főtéren, mellyel az oszmánok vereségét kívánták szimbolizálni. A források arról is beszámolnak, hogy az ünnepen a szökőkútból egész nap bor folyt, így estére sokan bódultan heverték az utcákon.⁴³ 1525-ben a körmenet alkalmával sátrat állítottak a királyi pár és közvetlen környezete számára, nürnbergi posztót és bíborbársonyt vásároltak a díszítéshez. A sátor volt egyúttal a körmenet egyik stációja is. A királyi kápolnában bemutatott ünnepi szentmisét követően indult a körmenet, 12–12 apród haladt égő gyertyákkal a király és a királyné oldalán. Szintén a menetben vitték a várkapolna ereklyéit, feszületeit, képeit is. Virágokat szórtak a szentséget hordozó menet elé.⁴⁴

Természetesen nem csak Budán rendezték meg az úrnapi körmeneteket. Számos városból fennmaradtak korabeli feljegyzések a körmenet kapcsán. Pozsonyban, az 1349-ben alapított Krisztus Teste Társulat feladata volt az úrnapi ünnepségek, így a körmenet előkészítése is. A céhmester gondoskodott a gyertyákról, a tagok közül előre kijelölték a baldachin- és a gyertyahordozókat. A baldachin kárpitjának javíttatása, virágokkal való díszítése is a testvérület kasszáját terhelte. A város gondoskodott a főtéren takarításáról, az Oltáriszentség előtt vonuló muzsikások fizetéséről, és a városkapukat őrző katonák és az egyéb rendfenntartó személyek ellátásáról. A körmenet a városfalon kívülre haladva érintett két plébániatemplomot, majd visszatért a kiindulópontot jelentő Szt. Márton-templomba.⁴⁵ Kassán a kereskedők céhének feladatát képezte a baldachin feldíszítése, valamint a processzió útvonalának fúvel való behintése.⁴⁶ Besztercebányán az úrnapi ünnepségeket, így a körmeneteket is a Krisztus Teste bányász cég rendezte.⁴⁷ Sopronban

⁴¹ Pásztor... i.m. 1940. 35. p.

⁴² „(...) an einer processe zü Ofen zü ring in der stat umb, als man dann all jor begat.” Eberharts Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds. Hrsg. v. Wilhelm Altmann. Berlin, 1893. 198. p.

⁴³ Az eredeti textusokat és angol fordításukat ld. Sándor Petényi: Games and toys in medieval and early modern Hungary. Krems, 1994. (Medium Aevum Quotidianum, Sonderband III.) 44–50. p.

⁴⁴ Balanyi... i.m. 1953. 299. p.

⁴⁵ Majorossy... i.m. 2005. 270–273. p.

⁴⁶ Pásztor... i.m. 1940. 45. p.

⁴⁷ Igor Graus: A polgár szabad ideje. Hogyan töltötték szabad idejüket Besztercebánya polgárai a 16. században = Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Csukovits Enikő, Lengyel Tünde (szerk). Budapest, 2005. = Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 17. 344. p.

az úrnapi processziókat tartották a legünnepélyesebb formában. Két körmenetet tartottak: az ünnep napján, csütörtökön, és a rákövetkező vasárnap. A baldachin-hordozók, gyertyavivők, dobosok, hegedűsök, virágszórók reggelit és ebédet kaptak a plébánostól. A város apraja-nagyja részt vett a többórás eseményen, ezért a Szt. Mihály-templom tornyába őrt állítottak, akinek feladata kettős volt. Egyrészt felügyelte a körmenetet, az esetleges balesetek, visszaélések miatt, másrészt a háborús időkben az ellenség esetleges támadása esetén ő riasztotta a polgárokat.⁴⁸ Pozsonyban és Sopronban misztériumjátékokat, színdarabokat is bemutatnak Úrnapiján.⁴⁹

A pécsi processziók

A Pécsen tartott középkori körmenetekre vonatkozó információkat a Pécsi Misalében olvashatunk. A misekönyvet Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) kívánságára Joannes Paep budai könyvkereskedő rendelte meg, majd Joannes Emericus nyomtatta ki 1499-ben Velencében. E kiadásnak ma négy példánya ismeretes, melyek közül az egyik a Pécsi Püspökség tulajdonát képezi.⁵⁰ Egészen 1991-ig ismeretlen volt a magyar kutatók előtt a misekönyv egy korábbi kiadása. Az 1487-ben Bázelen Michael Wensler nyomtatta szerkönyv egyetlen ismeretes darabját a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekben őrzik.⁵¹ A bázeli kiadás nem tartalmazott sem címlapot, sem pedig kolofont, így szöveg-összehasonlítás alapján nyílt lehetőség az egyházmegye meghatározására. Több adat megegyezett az 1499-es velencei kiadásban szereplőkkel, köztük az Úrnapija ünnepének másnapjára elrendelt körmenetre vonatkozó előírás, melyek kétségtelenné tették, hogy a Pécsi Egyházmegye számára készült misekönyvről van szó.⁵² Az említett körmenettel kapcsolatos rendelkezés különösen alkalmas volt az „ismeretlen” kötet beazonosítására, ugyanis a nyomtatott középkori magyar misekönyvekben, ordináriusokban nem szerepel hasonló előírás.⁵³

A Krisztus Teste ünnepének másnapján tartott könyörgő processzióval legutóbb Timár György foglalkozott érintőlegesen, Pécs középkori vallásos életéről készített dolgozatában.⁵⁴ Minden további megfontolás előtt a körmenetre vonatko-

⁴⁸ Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. = Győregyházmegye múltjából IV/1. 334. p.

⁴⁹ A darabok rendezője Sopronban az iskolamester volt. A szereplők a polgárok, a céhtagok és az iskolások közül kerültek ki. Vö. Mészáros István: Hat évszázad iskolái a Kárpát-medencében = A magyar iskola első évszázadai (996–1526). Szende Katalin (szerk.). Győr, 1996. 27. p.

⁵⁰ E példányt használtam, melyet Kikindai András egyházmegyei gyűjteményi referens tett számomra lehetővé, amit ezúton is köszönök. A misaléről ld. Knauz Nándor: A Magyar Egyház régi szokásai VII. Régi misekönyvek II. Nyomtatott misekönyvek. = Magyar Sion, 7 (1869) 93–95. p.; Szijártó Nándor: Egy középkori misekönyvünk. I–III. Theologia 3 (1936) 56–59, 162–169, 353–365. p.; Szönyi Ottó: A pécsi Missale = A Pécsi Baranyai Múzeumok Értesítője 4 (1910) 91–95. p.

⁵¹ Borsa Gedeon: A legrégebben nyomtatott pécsi misekönyv = Magyar Könyvszemle, 107 (1991:3.) 259–260. p.

⁵² Borsa... i.m. 1991.

⁵³ A misekönyv kéziratos formában valószínűleg már a 13. sz. elejétől használatban volt, így a szertartások, köztük a processziók is régebbi tradíciókat tükröznek. Szijártó... i.m. 1936. 57. p.

⁵⁴ Timár György: Pécs vallási élete a török uralom előtt = Baranya 4 (1991:1–2) 135–142. p. A tanulmány vonatkozó részeit Petrovich Ede kéziratos munkája alapján készítette. Vö. Petrovich Ede: Adalékok a pécsi Szent Bertalan templom történetéhez. Pécs, 1953.

zó előírásokat érdemes felidézünk. „In nomine Domini amen... Az Úr nevében amen. Krisztusban tisztelendő atya Pál, Isten kegyelméből pécsi püspök úr idejében az ő rendelete értelmében, itt a székesegyházban és az egész egyházmegyében Úrnapja másnapján tartsanak ünnepi körmenetet az égi háború és a villámcsapás ellen. Az Úr hívó nyája áhitattal eltelve bőjtöljön azon a napon, a kereszthez járulván és azt körmenetben követve a vár mögötti dombra, a Szűz Mária szőlejehez vonuljon, ahol a Szt. Bertalan plébánosa a keresztet magasra fölállítja. Mielőtt a körmeneti misét bemutatnák, az alább következő suffragiumokat, először a Szentháromságról szólót [...] térdén állva énekeljék el. Amint ez befejeződött, a pap a misére már felkészülten, térdén állva, hangosan mondja: A villámcsapástól és az égi háborútól szabadíts meg minket Istenünk! A klérus és a nép, ugyancsak térdepelve ezt háromszor megismétli. Ezt követően innen énekelve, körmenetben vonuljanak (le) a Krisztus Teste egyházhoz, ahol az alábbi szentmisét énekelje el.”⁵⁵

Az előírásokból tehát egyértelmű, hogy a könyörgő processziót Balog nembeli Széchy Pál püspök (1287-től az egyházmegye adminisztrátora, majd 1293–1306 közt püspök) vezette be a 13–14. század fordulóján.⁵⁶ A körmenetet az egész püspökség területe számára előírta. E szerint a körmenetben a Szt. Bertalan-templom plébánosának volt központi szerepe, ő vitte a körmeneti keresztet, majd azt felállítva ő recitálta a suffragiumokat (könyörgéseket), melyeket a hívek és a jelen lévő egyháziak háromszor megismételtek. A Szt. Bertalan-templom plébánosának központi funkciója nem véletlen, hiszen a pécsi plébániák közül rangban ez volt a legelső. A hívek tehát a plébániatemplomnál gyülekeztek, a város főterén, majd innen indult a körmenet. Timár György tett kísérletet az előírásban szereplő szőlőhegy azonosítására, melyet magam is elfogadhatónak tartok. Ezek szerint a Szűz Mária szőlőhegy vélhetőleg a mai Kálvária dombon lehetett. A menet így a templomtól a mai Hunyadi úton haladt észak felé, majd a Vaskapun (Mecseki kapun) át elhagyta a fallal övezett várost, és így érkezett meg az említett szőlőhegyre. Itt elvégezték a könyörgő ájtatosságot, majd a Krisztus Teste egyházba vonultak, ahol ünnepi szentmisét mutattak be. Az illető egyház helyének pontos lokalizálása sajnos az írott források és a régészeti emlékek hiánya miatt nem lehetséges, de az épületnek otthont adó városrészt a rendelkezésre álló információk alapján meg tudjuk nevezni. Az első ismert okleveles adatunk 1395-ből származik, mely szerint ekkor a Krisztus drágalátos teste tiszteletére a pécsi hegyen épített egyház igazgatója egy

⁵⁵ In nomine Domini amen. In tempore venerabilis in christo Patris et domini domini Pauli dei gracia episcopi Quinqueecclesiensis per eum statutum est vt hic in ecclesia cathedrali et per totam dioecesim secundo die Corporis Christi contra tempestatem et fulgura solennis fiat processio et fidelis grex dominicus devote ieiunans illo die accedat crucem sequens et processionem ad monticulum retro castrum iuxta vineam beate virginis ibi crux alte figatur per plebanos beati Bartholomei. Sed antequam missa processionalis celebretur Suffragia que sequuntur flexis genibus cantentur, primo de S. Trinitate. [...] Quibus finitis sacerdos paratus ad missam flexis genibus alta voce dicat: A fulgure et tempestate libera nos Deus. A clero et populo similiter flexis genibus trina vice repetere. Post hec descendant inde processionaliter cum cantu ad ecclesiam Corporis Christi. Ubi missa, que sequitur, cantetur ferrialiter per totum de necessitatibus = Missale secundum morem alme ecclesie Quinqueecclesiense. Venetie, 1499.

⁵⁶ Személyére ld. Timár György: Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában = Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 20–22. p., Püspöksége időtartamára ld. Korai Magyar Történeti Lexikon. Kristó Gyula (főszerk.), Engel Pál, Makk Ferenc (szerk.). Budapest, 1994. (Engel Pál – Koszta László)

Gerard (Gellért) nevű személy volt.⁵⁷ Vélhetőleg ezen adat alapján feltételezte Timár, hogy a nevezett egyházi épület a Kálvária-dombon állt.⁵⁸ A későbbi oklevelekben már nem említik, hogy hegyen állt volna, csak azt jegyzik meg, hogy a pécsi városfalakon kívül állt a kápolna (*capella corporis Christi extra muros Quinqueecclesiense*), melynek élén 1412-től Gatalóczi Mátyás pécsi kanonok, majd prépost állt.⁵⁹ Ezek az adatok természetesen nem mondanak ellent egymásnak, hiszen a falakon túl magasodott a Kálvária-domb is. A kápolna elhelyezkedése szempontjából perdöntő adattal szolgál a fentebb idézett rubrika, ti. „Post hec descendant [...] ad ecclesiam corporis Christi.” Ennek szó szerinti fordítása azt jelenti, hogy ezt követően menjenek, vonuljanak le a Krisztus Teste egyházhoz. Ebből pedig egyértelmű, hogy a könyörgés helyszínéeként elfogadható Kálvária-dombnál alacsonyabban kellett elhelyezkednie a kápolnának. Ezek alapján a kápolnát a város északkeleti (budai) külvárosának területére lokalizálhatjuk, mely városrészt a középkorban Malomszeg/Malomséd néven említettek.⁶⁰ Ez annál is inkább valószínű, mivel a középkorban ez a városnegyed főként iparosok által lakott terület volt, saját plébániával (Mindenszentek), az ágostonos remeték és a domonkos apácák kolostorával. Az itt élők tehát elég tehetősek lehettek, így több egyházi intézmény, ill. az azokhoz tartozó személyek ellátását biztosítani tudták. A körmenet résztvevőit illetően forrásunk szűkszavú. A Szt. Bertalan plébánosán kívül csak általánosságban említi a híveket, ill. a klérust és a népet. A püspöki előírás és az egész város érdekében tartott könyörgés kétségtelenné teszi, hogy a város apraja-nagyja, klerikus és világi – természetesen nem a teljes lakosság – egyaránt részt vett a processzió. Az előírás szerint a körmenet böjttel volt egybekötve, amely jelen esetben ketős absztinenciát jelentett. Egyrészt az Úrnapját követő nap péntekre esett, amely a húskételektől való tartózkodást jelentette, másrészt a szentmise előtt tartandó szentségi böjtre vonatkozott.⁶¹ Noha az előírás nem tartalmazza a misét követő teendőket, de nyilvánvalóan körmenetben vonultak a kiindulóponthoz, a város fő plébániatemplomához. Az útvonal tekintetében vélhetőleg annyi változás történt, hogy immár nem érintették a Szűz Mária szőlőhegyet, hanem a Vaskapun át a Szt. Bertalan-templomhoz vonultak.

A Krisztus Teste kápolnával kapcsolatban mindenképpen szólnunk kellene a Pécssett megrendezett Úrnapj körmenetekről.⁶² Fentebb említettem, hogy az ünnepet 1264-ben vezette be IV. Orbán pápa, így a középkori pécsi misekönyv bejegyzésében szereplő Corpus Christi egyház az ünnep korai pécsi meghonosodásról tanúskodik. Ez a kápolna tehát már 1306 előtt központi szerepet tölthetett be

⁵⁷ [...] domino Gerardo rectori ecclesie in honorem pretiosissimi corporis Christi in montibus Quinqueecclesiensibus edificate [...] Zsigmond-kori oklevéltár. I–IX. Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert (szerk.). Budapest, 1951–2004. I. Nr. 4126.

⁵⁸ Timár... i.m. 1991. 139. p.

⁵⁹ Tamás Fedeles: Matthias von Gatalócz Propst von Pécs/Fünfkirchen (1428–1437) = Specimina Nova. Pars Prima Sectio Mediaevalis II. Red. Martha Font. Pécs, 2003. 78. p.

⁶⁰ Petrovics István: A középkori Pécs utcái = A 2001–2004 között megrendezett Előadások Pécs történetéből c. konferenciák válogatott előadásai. Pilkhoffer Mónika, Vonyó József (szerk.). Pécs, 2006. = Tanulmányok Pécs történetéből 18. 47. és 54. p.

⁶¹ Úrnapját a pünkösdi nyolcadát követő csütörtökön ünnepeljük.

⁶² És nem templommal! Vö. Timár... i.m. 2001. 71. p.

a város vallási életében. Ez egyúttal országos összevetésben is az elsők közé emeli a települést a Krisztus Teste patrocíniumok megjelenése kapcsán.⁶³ Timár György véleménye szerint az ünnep pécsi bevezetése Széchy Pál püspök nevéhez köthető, aki 1268 és 1273 között Bolognában tanult, így egyenesen Itáliából hozhatta az új ünnepet a Mecsek lábához.⁶⁴ Mindenesetre az kétségtelen ténynek látszik, hogy a könyörgő körmenet elrendelése előtt már megünnepelték az Úrnapiját, hiszen a Corpus Christi ünnepét követő napon vonult a körmenet a Szűz Mária szőlőhegyre. Érdekes módon a miscellanea az Úrnapijánál nem említi a processzióra vonatkozó előírást, melyet nehéz indokolni. Elsőként arra gondolhatnánk, hogy mivel a 15. század végén az Úrnapi ünnepi körmenet megtartását egyházmegyészerint magától értetődőnek vélték, ezért nem került be a szerzőnyvbe. E feltételezésnek azonban ellentmond az Úrnapijánál sokkal régebbi tradícióra visszavezethető virágvasárnapi processzió, melyről részletes leírást olvashatunk ugyanott. Az úrnapi processziót azonban minden bizonnyal Pécsen is megtartották, melyet a Krisztus Szentséges Teste és Vére kultusz városban tetten érhető, késő középkori elemei is alátámasztanak. A falakon kívüli kápolna mellett a 15. század derekán a Szt. Bertalan-templomban is megjelent a Krisztus Teste patrocínium. 1443-ból származik a templomban lévő Krisztus Teste oltár első említése. Ekkor bizonyos Hermangurch Imre volt az oltár örökös káplánja.⁶⁵ A következő, egyben az utolsó ismert adat 1469-ből való, ekkor Bálint fia Balázs az oltár káplánja.⁶⁶ Petrovich Ede hipotézise szerint az oltárhoz egy Krisztus Teste vallásos konfraternitás is tartozhatott, „melynek tagjai tartották a vasárnapi és ünnepi nagymiséken a gyertyákat, előkészítették a beteget az Oltáriszentség vételére, kísérték a papot a haldoklókhoz.”⁶⁷ A Krisztus Teste konfraternitások voltak a Szűz Mária testvérületek mellett a legelterjedtebbek a késő középkori Magyarországon, így Petrovich feltételezését ugyan írott források nem erősítik meg, ám az analógiák kétségtelenné teszik.⁶⁸ Pécsen egyébként több vallásos társaság késő középkori működése kimutatható, amely ugyancsak erősíti a pécsi Krisztus Teste testvérület létét. A Szt. Bertalan-templomban működött a Szt. Bertalan papi konfraternitás, ugyanott adatható az Urunk színeváltozása oltáránál a pécsi aranyműves céh testvérülete.⁶⁹ A pécsi polgárok Szűz Mária konfraternitása élén két dékán állt, azonban a forrás nem adja meg, hogy melyik templomhoz kapcsolható a szervezet. Mivel polgári alapítványról

⁶³ A Krisztus Teste és Vére patrocíniumokra ld. Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Budapest, 2003. METEM Könyvek 40. 207–210. p. (Pécsnél a legelső az 1395-ös adat. 209. p.)

⁶⁴ Timár... i.m. 1991. 135. p.; Timár... i.m. 2001. 71. p.

⁶⁵ Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei I–II. Budapest, 1931–1938. II. Nr. 785.

⁶⁶ Gilbert Á Czaich: Regesták a római Dataria-levéltárak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből = Történelmi Tár, 1899. 264. p.

⁶⁷ Petrovich... i.m. 1953. 66. p.

⁶⁸ Pásztor... i.m. 1940. 23. p.; Kubinyi András: Vallásos társulatok a késő középkori Magyarországi városokban = Kubinyi: Főpápok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest, 1999. METEM Könyvek 22. 346. p.; Nagyszében: Gustav Seiwert: Die Bruderschaft des heiligen Laichnams in Hermannstadt. Archiv des Vereines siebenbürgische Landeskunde, NF X (1872:3.) 314–360. p.; Pozsony: Majorossy... i.m. 2005., Eger: Heves Megyei Levéltár XII. 2/b/8. ME 81.; A pécsi testvérület létre Petrovich munkája mellett ld.: Marie–Madeleine de Cevins: Az Egyház a késő-középkori magyar városokban. Budapest, 2003. 141. p. 94. jegyzet.

⁶⁹ Beke Antal: Római emlékek a magyar egyház XV. századi történetéből = Történelmi Tár 1900. 11. p.

van szó, nagyon valószínű, hogy ez is a város fő plébániatemplomában működött.⁷⁰ A Mindenszentek plébániatemplomban alapították a Mindenszentek konfraternitást.⁷¹ A pécsi Krisztus Teste testvérület szoros kapcsolatban állhatott a falakon kívüli Krisztus Teste kápolnával, kiváltképp az Úrnapi ünnepével kapcsolatos előkészületek és körmenet vonatkozásában. Vélhetőleg valamennyi templom pásága és hívei a Szt. Bertalan-templomhoz vonultak, majd innét indult az ünnepi körmenet a keresztekkel, a templomok, céhek, testvérületek zászlóival és jelvényeivel, valamint a templomokban őrzött relikviákkal. Mivel írott források egyáltalán nem említik a körmenetet, ezért nem tudjuk bizonyosan, hogy a városfalakon belül voltak-e stációk. Talán egy ilyen állomás lehetett a domonkos konvent Szt. Tamás temploma mellett létesült kápolna. A rend templomának sekrestyéjében őriztek egy Szentvér-ereklyét, majd 15. század végén egy önálló kápolnát építettek számára annak érdekében, hogy a zarándokok ne zavarják a templom nyugalalmát.⁷² Az általános gyakorlat szerint azonban minden bizonnyal a városfalon belül és kívül felállíthatták a négy oltárt, mely előtt a négy evangélium kezdősorait olvasták fel.⁷³ A processzió fő állomása kétségkívül a falakon kívül álló Krisztus Teste kápolna volt, ahol a könyörgő körmenethez hasonlóan ünnepi szentmisét mutattak be. Ezt követően a már ismertetett útvonalon haladt vissza a menet a városba.

Immár az egyházi év rendjét szem előtt tartva nézzük, mely ünnepeken írtak elő processziókat Pécsen és az egyházmegyében! Az adventtel kezdődő liturgikus esztendő első körmenetre vonatkozó bejegyzése Szent Borbála ünnepénél (december 4.) található a pécsi misekönyvben. Ez igen érdekes adat, hiszen eddigi ismereteim szerint Magyarországon sehol sem tartottak ünnepén körmenetet. Eddig a középkori Pécsről nem ismert a patrocínium, a püspökség területén pedig mindössze két helyen fordult elő.⁷⁴ A középkori Magyarországon is mindössze hét templomot és nyolc oltárt szenteltek a 4. század elején elhunyt mártírnak.⁷⁵ Egyelőre nem tudjuk, hogy ki és mikor vezette be Borbála-napi ünnepi körmenetet Pécsen, az azonban valószínűnek látszik, hogy külföldi eredetű szokásról van szó.⁷⁶

⁷⁰ [...] T. et T. Quinqueecclesiis commorantes, decani tocius cetus siue confraternitatis beate Maria Virginis wlgariter Tharsaghehe nuncupati de dicta ciuitate Quinqueecclesiensi [...]: Iványi Béla: Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratok formuláskönyv = Történelmi Tár, 5 (1904) Nr. 98.

⁷¹ Timár... i.m. 2001. 72. p.

⁷² Timár... i.m. 2001. 82–83. p., Sümegi... i.m. 1993. 112. p. Tüskés Gábor–Knapp Éva: A Szent Vértisztelete Magyarországon = Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Fügedi Erik (szerk.). Budapest, 1986. 87–88. p.

⁷³ Kovács Béla: Az egeri egyházmegye története 1596-ig. Eger, 1987. 81. p.

⁷⁴ Timár... i.m. 2001, Mohácson valószínűsíthető: ld.: Koszta László: Az Árpád-kori halászfalutól a püspöki mezővárosig. Mohács a középkorban = Írásbeliség és egyházszerkezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből. Szeged, 2007. Capitulum III. 226–227. p.; Ozorán egy kápolna társvédőszentje volt Szent Fülöp apostolla. Ld. K. Németh András: Középkori patrocíniumok a pécsi püspökség tolnai és regölyi főesperességében = A Koller József emlékkonferencia válogatott előadásai. Font Márta, Vargha Dezső (szerk.). Pécs, 2003. Tanulmányok Pécs történetéből 13. 145. p.

⁷⁵ Mező... i.m. 2003. 61. p. A középkori Borbála-tisztelet jelentőségét mutatja azonban, hogy számos gótikus szárnyas oltáron megtalálhatjuk ábrázolását, ill. ugyancsak több késő középkori faszobra ismert. Vö. Bálint... i.m. 1998. II. 20–21. p.

⁷⁶ Pécsen és az egyházmegye területén a 18–19. században terjedt el kultusza, mely a kőszénbányászattal áll összefüggésben, Borbála ugyanis többek közt a bányászok oltalmazója. Ld. Fedeles Tamás–Horváth István: Védőszentek ábrázolása plébániai pecséteken. Szt. Borbála, Szt. Miklós = Pécsi Panoráma, 1 (2004:11.) 14. p.

Gyertyaszentelő Boldogasszony napján, február 2-án, emlékezünk Jézus templomban való bemutatására, amely régebbi elnevezése alapján Mária rituális megtisztulására (*Purificatio Mariae Virginis*) utal. A keresztény gyertyás körmenet minden bizonnyal azt a pogány szokást kívánta kiszorítani, miszerint ötévénként február elején körmenetet tartottak a városok körül a természeti csapások elhárítása végett.⁷⁷ A Pécsi Egyházmegyében az előírás értelmében a szentmisét celebráló pap füstölővel és a körmeneti kereszttel az oltárhoz vonult, majd megszentelte a gyertyákat. Ezt követte a körmenet, majd a szentmise következett.⁷⁸ A processzió vélhetőleg a templomon belül történt, esetleg a templomot megkerülte, de semmiképpen nem hasonlítható a nagyszabású könyörgő és úrnap körmenethez. Ezt a processziót minden templomban a szentmisét megelőzően megtartották.

Hamvazószerdával vette kezdetét a nagyböjt időszaka, amely Pécsset is körmenettel kapott nagyobb hangsúlyt. A szentmise előtt szenteltvíz-hintést (*asperges*) tartottak, majd a hamvazás szertartása következett.⁷⁹ Ezt követően a válaszos zsolnárt énekelve tartották a processziót.⁸⁰

A húsvét ünnepe előtti vasárnapkal vette kezdetét a húsvéti ünnepekör. Az ünnep elnevezése virágvasárnap/pálmavasárnap (*dominica in Ramis Palmarum*) Jézus jeruzsálemi bevonulására történő emlékezés. Az e napon tartott körmenetek egészen népünnepi karakterrel rendelkeztek. Hasonlóan a karácsonyi és a gyertyaszentelő körmenethez ez is Jeruzsálemben alakult ki, s egy zarándokkalauz szerint már a 4. században megtartották. A gall-frank területen azonban csak a 8–9. század folyamán terjedt el.⁸¹ Miskolcunk is részletesen ismerteti a körmenettel kapcsolatos előírásokat. A templomban történt szenteltvíz-hintést követően énekelve elhagyta a klérus az épületet és arra a helyre vonult, ahol a barkaszentelés szertartását végezték. Az ágakat körülállták, majd az evangélium felolvasását követően a főcelebráns homíliát tartott a jelenlévő híveknek. Ezt követően került sor az ágak szenteltvízzel való meghintésére. A barkaszentelés helyéről a klérus és a hívek a már megszentelt ágakkal vonultak a *Pueri Hebraeorum tollentes* kezdetű antifónát énekelve, miközben ágakat és virágokat szórtak az útra. Az ének következő versszakánál (*Pueri Haebraeorum vestimenta prosternebant in via*) pedig a körmenetben haladó hívek köpenyeiket az útra terítették. A menet végül a temetőn áthaladva érkezett vissza a templomba.⁸² Ez utóbbi adat a város topográfiájára vet némi fényt, ugyanis a középkori gyakorlatnak megfelelően a templomokat Pécsset is temető vette körül. A város három plébániatemplomát valóban cinterem

⁷⁷ Várnagy... i.m. 1993. 418. p.

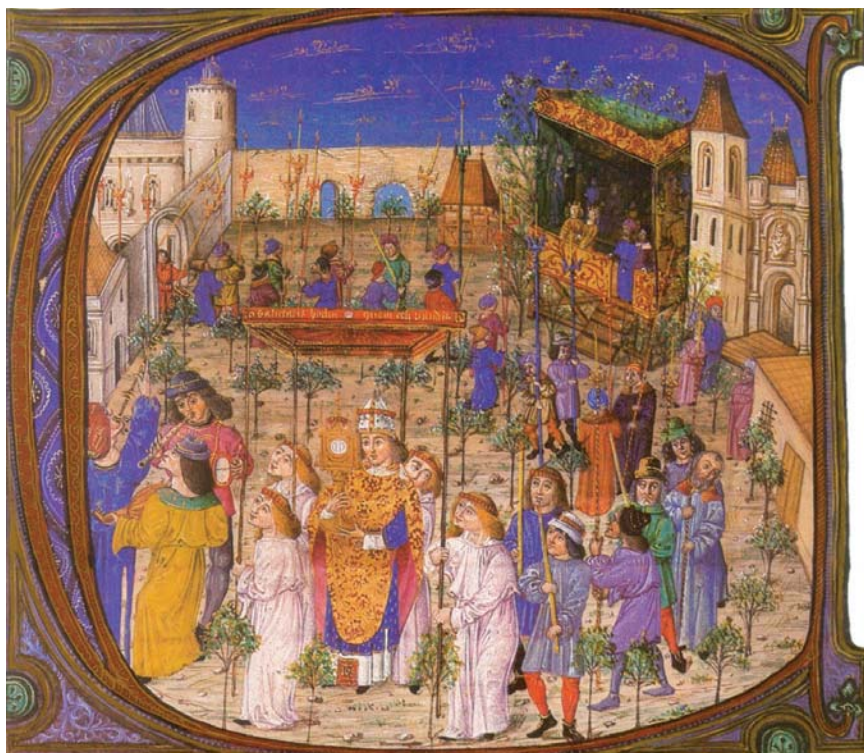
⁷⁸ Missale Quinqueecclesiense f. 172v.

⁷⁹ A szertartás kezdetén a celebráns megszentelte a vizet és a sót, majd utóbbit a vízbe hintette. Ezt követően végjárta a templomot és meghintette a különböző helyiségeket (oltárok, altemplom, előcsarnok stb.) a szenteltvízzel. Vö. Dobszay... i.m. 72–73. p.

⁸⁰ Missale Quinqueecclesiense f. 28v–29r. Nem tudjuk, hogy a templom épületét elhagyta-e a körmenet, mint pl. Egerben. Ordinarius Agriensis... i.m. 42. p.

⁸¹ Löther... i.m. 1999. 32. p.

⁸² Missale Quinqueecclesiense f. 68r–70r.

Pünkösdhétfő, Mátyás-Gradualé

övezte, amint ezt az ásátások során előkerült leletek bizonyítják.⁸³ Forrásunkban nem találhatóak arra vonatkozó adatok, hogy Pécssett is vezettek-e esetleg élő, nétán fából készült szamarat a menetben.⁸⁴

Nagycsütörtökön a székesegyházban bemutatott ünnepi szentmisét a püspök mutatta be. Ez különösen fontos alkalomnak számított, hiszen ekkor szentelték meg az olajokat, balzsamokat, melyeket az egész egyházmegye területén használtak az elkövetkezendő időben. A betegek megerősítésre használt krizmát a székesegyházból vitték a püspökség valamennyi plébániájára. Ugyancsak ekkor konzekrálják a bérmláskor használt olajat.⁸⁵ A szertartáshoz Pécssett is körmenet

⁸³ A mai Citrom utcában állott Szt. Benedek plébániatemplom körüli temetőre ld. G. Sándor Mária: Die Entwicklung der mittelalterlichen Stadtsruktur in Pécs = Mittelalterliche Häuser und Strassen in Mitteleuropa. Hgg. von Márta Font und Mária Sándor. Budapest–Pécs, 2000. Varja Archaeologica Hungarica IX. 207. p.; A Szt. Bertalan-templom körüli temetőre ld.: Kikindai András: Újabb adatok a pécsi Szent Bertalan templom építéstörténetéhez Tanulmányok Pécs történetéből 18. Pilkhoffer Mónika, Vonyó József (szerk.). Pécs, 2006. 31. p.; A Mindenszentek templom temetőjére ld.: Szőnyi Ottó: A Mindenszentekről nevezett pécsi templom és temető = A Pécs Baranyai Múzeum-Egyesület Évkönyve, VI. (1913) 127–151. p. A székesegyház kanonokjai és a püspökök a domban, a dóm körüli kápolnáknban, és feltéhetőleg a katedrális déli oldalán állt kerengő folyosóján temetkeztek.

⁸⁴ Dömötör Tekla: Naptári ünnepek – népi színjátszás. Bp., 1983³. 107. p., Löther... i.m. 1999. 34. p.

⁸⁵ Ordinarius Agriensis... i.m. 62–63. p.

Keresztjárom nap, Mátyás-Gradualé

kapcsolódott, melyen keresztekkel, füstölővel és gyertyákkal vonultak, vélhetőleg csak a katedrálison belül.⁸⁶

Nagyszombat este Pécssett is megtartották a tűzszentelést. A szertartást a templomon kívül végezték, ahova a püspök és a papság körmenettel vonult. Az eseményt (*fényünnep/lucernaria*) követően a menet a keresztelőkúthoz vonult, ahol megszentelték a kereszteléshez szükséges vizet.⁸⁷ Ezt követően kezdődött az ünnepi szentmise, mely a feltámadási körmenettel zárult.⁸⁸ Noha a misekönyv nem említi a húsvét vasárnapi körmenetet, bizonyosan megtartották Pécssett és az egyházmegye területén egyaránt. Az 1505-ös ordinárius rubrikája szerint Esztergomban a bazilika keresztelőkútját kilencszer járta körül a körmenet az ünnep vigíliáján, húsvét vasárnap és hétfőn.⁸⁹

Igen népszerű volt a Szent Márk-napi búzaszentelő ünnep és a hozzá kapcsolódó processzió a középkorban. A körmenetnek pogány római előzményei vol-

⁸⁶ Missale Quinqueelesiense f. 85r.

⁸⁷ Missale Quinqueelesiense f. 91v, 99v.

⁸⁸ Missale Quinqueelesiense f. 121r.

⁸⁹ Hermann Egyed: A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I. 178. p.

tak, ugyanis a jó termésért könyörgő körmenetet (*ambarvalia*) tartottak Rubigo is-senséghez Rómában. A körmenet keresztény változata az 5. század végére alakult ki, s vélhetőleg Nagy Szent Gergely pápa szervezte újjá. Teljesen véletlenül esett Szt. Márk napjára (április 25.), egyébként nincs kapcsolatban az evangélistával.⁹⁰ Pécsen is körmenetet tartottak az ünnepen és megáldották a veteményeket (elsősorban a gabonát/*benedictio frugum*).⁹¹

A Krisztus mennybemenetele (*Ascensio Domini*) előtti három napon (*litaniae minores, rogationes*) tartott körmenetek az 5. században alakultak ki Vienne környékén, mivel a várost több természeti csapás is érte (villám, földrengés). Az 511-es Orlèansi Zsinat egész Gallia területén bevezette, majd III. Leó pápasága alatt a római liturgia részévé vált.⁹² Ekkor körbejárták az egész határt, ahol az egyes kápolnáknál, keresztelnél megálltak és a csapások elmúlásáért imádkoztak. A magyar kalendáriumba ezek keresztjáró napokként kerültek be, mivel a magyar városok, falvak határában inkább keresztet állítottak, így ezekhez vonult a processzió.⁹³ A pécsi püspökség területén is körmeneteket tartottak a keresztjáró napokon, amint a szerkönyv bejegyzése tanúsítja.⁹⁴

A pécsi misekönyv több körmenetre vonatkozó bejegyzést nem tartalmaz, azonban nyilván a felsorolt tíz ünnepi processziónál lényegesen többet tartottak mind a város, mind pedig az egyházmegye templomaiban. Minden bizonnyal nem maradtak el a körmenetek az egyházi év nagyobb ünnepei alkalmával, mint pl. pünkösdkor, Nagyboldogasszony ünnepén, karácsonykor, hogy csak néhányat említsek. Ezen alkalmak mellett nyilván az egyes templomok búcsúján is ünnepi körmenetet tartottak az adott egyháznál. Pécs város esetében ilyen alkalom volt mindenekelőtt Szent Péter napja, a székesegyház védőszentjének ünnepe. Keresztelő Szt. János ünnepén, a püspökvár északnyugati sarkában álló társaskáptalan templomának volt a búcsúja. A plébániatemplomok védőszentjeinek, patrocíniumainak napján is tarthattak körmenetet, így Szt. Benedek, Szt. Bertalan és Mindenszentek ünnepén, s ugyancsak valószínűsíthető ez a harangozó városrészben álló Szent István-kápolna (esetleg templom) esetében. A Szent Bertalan-templomot ismét ki kell emelnünk, hiszen itt őrizték a védőszent relikviájának egy darabját. A Képes Krónika,⁹⁵ s e mű nyomán Thuróczy János krónikája tudósít arról, hogy II. András (1205–1235) szentföldi kereszties hadjárata (1217) során több szent ereklyéjét megszerezte, többek közt „Szent Bertalan jobb kezét, [...] ezeket a szent ereklyéket főként azok az egyházak tartják birtokukban, amelyeknek főpapjai a király elé siettek”.⁹⁶ A királyi családhoz közel álló Bertalan pécsi püspök (1219–1251) – a templom alapítója – is hozzájutott a relikvia egy részéhez

⁹⁰ Dömötör... i.m. 1983. 202. p., Löther... i.m. 1999. 28. p.; Várnagy... i.m. 1993. 426. p.

⁹¹ Missale Quinqueelesiense f. 133r–134r.

⁹² Löther... i.m. 1999. 28. p.

⁹³ Dömötör... i.m. 1983. 202–203. p., Várnagy... i.m. 1993. 426. p.

⁹⁴ Missale Quinqueelesiense f. 133r.

⁹⁵ Képes Krónika. Geréb László (ford.). Budapest, 1978. 159–160. p.

⁹⁶ Thuróczy János: A magyarok krónikája. Bellus Ibolya, Kristó Gyula (ford.). Budapest, 2001. = Millenniumi Magyar Történelem/Források, 150. p.

(vagy az egészhez), melyet a templomban helyeztek el.⁹⁷ Ezek alapján augusztus 24-én vélhetőleg ünnepi körmenetet tartottak a templom körül, melyen az apostol Pécssett őrzött ereklyéit körbe hordozták.

Végezetül Szt. Livinus vértanú pécsi kultuszáról kell említést tennünk. Miskönyvünk egyik bejegyzése a következőket tartalmazza: „Anno Domini MCCCLI...

Az Úr 1351 esztendejében hozta Pécsre Szt. Livinus püspök és vértanú relikviáit tisztelendő Miklós pécsi püspök úr a szent históriájával és legendájával, valamint egész miséjével a Flandria Gandavum nevű városából, melyet anyanyelvükön Genthnek neveznek, aki a Szent Baafs Benedek-rendi apátságban nyugszik. Livinus ünnepét Szt. Márton püspök és hitvalló másnapján tartják.”⁹⁸ Az ír származású Livinus püspök misszionáriusként halt mártírhalált Gent környékén, a 8. században, így mindenképp a városban, ill. a Németalföldön tisztelték.⁹⁹ A középkori Magyarország területéről is csak pécsi előfordulása ismeretes.¹⁰⁰ A sziléziai származású Miklós püspök (1346–1360) Nagy Lajos király egykori nevelője királyi diplomataként többször járt külföldön.¹⁰¹ Minden bizonnyal külmissziói során ismerkedhetett meg Livinus kultuszával, melyet püspöki székhelyén kívánt meghonosítani. A szent ereklyéjét a székesegyház északnyugati oldalán állott Aranyos Mária-kápolna Livinus-oltárán helyezte el.¹⁰² Gentben a minden év június 28-án és 29-én tartott Livinus-körmenet számított a legnagyobb egyházi ünnepségnek. Különböző korú és társadalmi helyzetű emberek – köztük zarándokok, zenészek, különböző „színi társulatok” – vonultak zászlókkal keresztül a városon.¹⁰³ Minthogy Miklós püspök az ereklyével együtt a teljes misét is Pécsre hozta, talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy a Gentben oly népszerű körmenetet is meghonosította a Mecsek lábánál.

Amint láthattuk a késő középkorban nagy népszerűségnek örvendő körmeneteket Pécssett is megtartották, jóllehet a kevésbé kedvező forrásadottságokból adódóan az egykori processziók töredékét sikerült csak rekonstruálnunk.¹⁰⁴

⁹⁷ Koszta László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). Aetas 1994/1. 69. p.

⁹⁸ Anno Domini MCCCLI sunt portate huc ad Quinque Ecclesias reliquie beati Liuini episcopi et martiris per venerabilem dominum Nicolaum episcopum Quinqueecclesiensem una cum hystoria et legenda cum missa completa de Flandria de civitate, que vocatur Gandavum, vel vulgariter que dicitur Genth et requiescit ibi in monasterio beati Bononis, in abbatia sancti Benedicti, Liuinus festum colitur in crastino sancti Martini episcopi et confessoris = Missale Quinqueecclesiensis (1499) CCXX.

⁹⁹ Puskelly Mária: A keresztény Európa szellemi gyökerei. Az öreg földrész hagiográfiája. Hén. 461. p.
¹⁰⁰ Mező... i.m. 2003. 230. p.

¹⁰¹ Fedeles Tamás: Quod tales omnes et singuli [...] ad aquam projiciantur. Külföldiek a késő középkori Magyar Egyházban = A Pécsi Egyházmegye vonzásában. Tanulmányok Timár György tiszteletére. Fedeles Tamás–Horváth István–Kiss Gergely (szerk.). Budapest, 2007. METEM Könyvek 63. 53. p.; Pór Antal: Neszmélyi Miklós Nagy Lajos király tanítója. Különlenyomat a Katholikus Szemle 1907-es évfolyamából. Budapest, 1907. 20. p.

¹⁰² A VI. Ince pápa által 1355. szeptemberében kiadott búcsúengedélyben található a kápolna oltárainak felsorolása, melyek közt az ötödik helyen szerepel a Livinus-oltár. Josephus Koller: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. III. Posonii, 1784. 64. p.

¹⁰³ Peter Arnade: Realms of Ritual. Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent. Cornell University Press, H.n. 1996. 53–54. p.

¹⁰⁴ E helyen szeretném megköszönni Sarbak Gábor (MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Fragmenta Codicum Kutatócsoport) kéziratához fűzött kritikai észrevételeit, javaslatait.

HÁBEL JÁNOS

KÉT NÉMET RÖPLAP AZ 1686-OS BARANYAI HADI ESEMÉNYEKRŐL

Írásomban két német röplapot mutatok be 1686-ból. Az egyik Pécs és Siklós, a másik Szeged és Pécs császári seregek által történt ostromáról tájékoztat. Ez utóbbiból csak a Pécsre vonatkozó rész fordítását közlöm.

Előzmények

Az 1541 óta török kézen lévő Buda várát több sikertelen kísérletet követően 1686. szeptember 2-án, az ostrom 78. napján foglalták el a **Lotharingiai Károly** herceg és **Miksa Emanuel** bajor választófejedelem által vezetett seregek. A nemzetközi keresztény haderő szeptember 6-án indult a Duna jobb partja mentén a kudarcot vallott török felmentő sereg nyomába.¹ A két fővezér a tolnai táborban (szeptember 18–19.) döntött arról, hogy seregeik kiválasztott ezredeiből két hadtestet képeznek. Az egyik **Caraffa** gróf vezetésével Szegedet támadja meg, a másik pedig **Bádeni Lajos** őrgróf parancsnoksága alatt Pécsset.²

Lajos őrgróf a mintegy 10 000 fős kontingensével szeptember 23-án hagyta el a császári tábornok, de nem közvetlenül Pécs, hanem Simontornya ellen vonult. A vár ostrom nélküli átvételét, szeptember 24-ét követően a sereg a törökök által elhagyott Tamási, Dombóvár és Sásd érintésével Kaposvár alá menetelt. Az őrgróf felszólítására a török helyőrség nem adta át a várat.³ Ő azonban nem vesztegette ostrommal az időt, hanem Barcs térségébe vezette seregét, ahová kimerítő menetelést követően október 9-én vert tábornok. Itt kellett a **Schärffenberg** gróf vezette Dráva-hadtestnek hozzá csatlakoznia.⁴

---

¹ A Buda elfoglalását követő események részletes bemutatásához lásd: Nagy Lajos: Az 1686–1687. évi hadjárat. = Szita László (szerk.): Budától-Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulója emlékére, Pécs, 1987. Dolgozatomban név szerint említett személyek rövid bemutatásához főként e könyv névmutatóját használtam.

Lotharingiai Károly herceg (Karl V. Leopold Herzog von Lothringen und Bar) 1643–1690. Szülei egyházi pályára szánták, de bátyja halála után lemondott minden egyházi méltóságáról és 1663-ban katonai szolgálatba lépett. 1675 és 1688 között a császári seregek fővezére.

Miksa Emanuel bajor választófejedelem (Max II. Emanuel Kurfürst von Bayern) 1662–1726. 1683-ban seregével részt vett Bécs felszabadításában, 1684-ben és 1686-ban Buda ostromában. 1687-ben a „Harsány hegy” mellett az ő serege mért megsemmisítő csapást a nagyvezír vezette török hadra. 1688-ban elfoglalta Belgrádot, és ebben az évben vette át a császári seregek főparancsnokságát a beteg Lotharingiai Károly hercegtől.

² Gróf **Antonio Caraffa** 1648–1693, császári altábornagy. 1686–87: a Felvidék katonai parancsnoka, 1688–89: hadbiztos Erdélyben.

Bádeni Lajos őrgróf (Ludwig Wilhelm I. Markgraf von Baden) 1655–1707. 1683-tól császári lovassági tábornok, 1691-től a császári csapatok főparancsnoka.

³ Bádeni Lajos az 1686-os hadműveletei befejeztével a téli szállásra vonuló seregével november elején ismét útba ejtette Kaposvárt, melynek őrsége november 12-én adta meg magát.

⁴ **Friedrich Sigmund Schärffenberg** (Scherffenberg) gróf, császári altábornagy, gyalogsági tábornok, 1686 őszétől a Dráva-hadtest parancsnoka, Erdély császári parancsnoka, 1688-ban Belgrád ostrománál elesett.

A Dráva áradása miatt azonban a turanovaci hajóhidat nem lehetett használni, és várni kellett volna az apadásra. Schärffenberg katonáit és felszerelésüket így csónakokon szállították át a folyó északi partjára.⁵ A két hadtest egyesülése október 14-én fejeződött be, a katonák létszáma meghaladta a 20 000 főt.

A császári sereg – Szigetvárt elkerülendő – egy darabig a Dráva mocsarai mentén haladva vonult el a gyülekezőhelyről és 16-án reggel érkezett Pécs falai alá.⁶

SIMONTORNYA–PÉCS–SIKLÓS

A röplapot **Johann Martin Lerch** rézmetsző jegyzi. Lerch a württembergi Oberleiningenen született 1643-ban.⁷ 1659 és 1689 között Bécsben, a császári udvar környezetében működött, egy ideig Prágában is élt. Portréi, szentábrázolásai és a napi eseményeket megörökítő metszetei mellett dekoratív keretbe helyezett topográfiai művei ismertek. 1683-ban megírta és kiadta Bécs török ostromának metszeteivel illusztrált történetét. A magyar vonatkozású, *Ungarisches Städte-Büchlein* című műve 1684-ben jelent meg Nürnbergben. E 208 oldalas könyve Fülek, Léva, Nógrád, Palota, Pápa, Sziszek, Sziget, Szolnok, Tata, Tokaj, Vác és Visegrád várának ábrázolása mellett a városok ostromait és az egyéb fontosnak vélt adatokat tartalmazza.⁸ A szerző a Magyarországra áttevődő hadi események iránt a délnémet területeken megnyilvánuló nagyfokú érdeklődést kihasználva a *Magyar város-könyvecske* cím alatt mást is „elad”: bemutatja a két császárvárost, Bécset és Konstantinápolyt, valamint Bécs 1683-as hősiességét. A könyv mellékleteként a belső címlapon megemlített Magyarország-térkép a fennmaradt ismert példányokban nem található meg.⁹ Lerch 1693-ban Bécsben halt meg.

A röplap

A fekvő téglalap alakú röplap bal felét az 1686. őszi baranyai hadi események szöveges bemutatása tölti ki. A leírást rövid jelmagyarázat zárja, amely a röplap jobb felét borító metszetre vonatkozik. A metszete elrendezése a következő: A bal felső sarokban egy kis keretben Simontornya, a jobb sarokban szintén keretben Siklós várának ostroma látható. E két metszet között két puttó egy papírtekercset tart, melyen a következő szöveg olvasható: „Simonthorna, Fünffkirchen und Siklos. Durch die käys.

⁵ Othmar Pickl: Stájerország érdemei Szlavónia és Baranya visszafoglalásában 1684 és 1688 között. Adatok a Dráva és a Száva menti hadműveletek logisztikájáról = 2000 év a Duna mentén. A közös múltból a közös jövőbe. JPM Pécs, 2003, 67. p.

⁶ Bádeni Lajos október 15-én a császárnak írt levelében egyebek közt arról ír, hogy a vidék teljesen lepusztult, egyetlen egy lakott falut sem látott a vonulás során, csak egykori települések magas gazzal benőtt, kiégett romjait. Részletesebben lásd ehhez az 5. sz. lábjegyzetben hivatkozott Pickl-tanulmányt; Pécs elfoglalását részletesen tárgyalja Szita László: Pécs felszabadítása a török alól c. tanulmánya = Pécsi Szemle, 1998 ősz-tél, 16. pp.

⁷ Életrajzi adatai pl. itt találhatóak: <http://geschichte.landesmuseum.net> honlap „Personen” menüjében „Lerch” címszó.

⁸ A mű eredeti teljes címe: Ungarisches Städte-Büchlein, in welchem Die vornehmsten Städte, Vestungen und Schösser des Königreichs Ungarn, wie auch dero Gelegenheiten, Antiquitäten, Beläger- und Eroberungen enthalten samt einer Beschreibung Beeder Kaiserl. Residenz-Stäbten (sic!) Constantinopel und Wien nebst dieser letzteren höchst-rühmlich-ausgestandenen Belagerungen, mit beygefüger völliger Ungarischen Land-Charte von Passau bis Consatinopel und etlichen ins Kupffer gebrachten Ungarischen Städten und Vestungen bestes Fleisses zusammengetragen von J. M. L. Nürnberg, verlegt von Johann Hofmann, Kunst- und Buchhändlern, 1684

⁹ Az alább tárgyalandó röplap térképén jól tanulmányozható, hogy Lerch miként képzelte el Magyarország városainak elhelyezkedését, folyóvizzeit, hegyeit stb.

A röplap latin betűs átírása

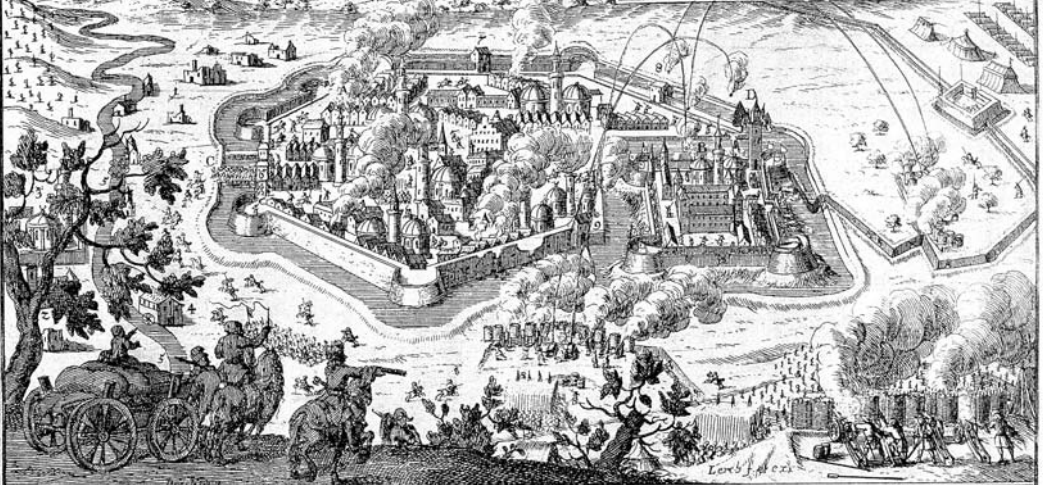
Abbildung der glückliche Eroberung deren veste Plätze, Simonthorna, Fünffkirchen und Siklos in Nider-Ungarn, mit ausführlichem Bericht, was sich darbey Merckwürdigis zugetragen.

Nach deme sich Ihre Durchl. Printz Lovis von Baaden den 8. Octobr. 1686. deß vesten Schlosses und der Palancken Simonthorna bemächtigt, haben selbige mit deren bey sich habenden Corpo ihren March an den Drag fortgesetzt, und seynd den 16. Octobr. ungeachtet, deß sehr harten Morasts, verderbten Landes, und unpracticirter Strassen, in völliger Ordnung vor Fünff-Kirchen angelanget, als nun die Einwohner und die Guarnison der Türcken, dero Ankunfft ersehen, haben sie die Stadt (A.) an vier Orthen in Brand gesteckt, und sich in das Schloß (B.) reteriret, Ihre Durchl. entschlosse aber alsbalden, sich deß Thors (C.) zu bemächtigen und hinein zu tringen, welches dann also von Statten gegangen, daß man gleich mitten in der Stadt Posto gefasset, und wurde alsbald gewisse Mannschafft commandiret, welche das Feuer gedämpffet, hierauff ist man näher an die Schloßmaur gerucket, und von 2. Batterien selbige beängstigt, und ob schon die Türcken von den Mauren mit Mußqueten stetig auff die unserige Feuer geben, ist man doch in Approachieren eyfrigst fortgefahren, die Türcken wehreten sich gantz desperat, also daß den 17. diß zu Nacht über 30. gemeine Soldaten und Unter-Officir todt gebliben, den 18. steckten sie auff den Thurn (sic!) linker Hand des Thors (D.) einen grossen schwarzen Fahnen, neben 6. rothen auff, anzudeuten, sich biß auff den letzten Mann zu wehren, welches dann auch durch ihre starke Defension genugsam zuerachten ware, Ihre Durchl. aber, kehrten allen Fleiß an mit Schiessen die Breche an der Mauer, zu öffnen, und mit Bomben-Einwerffen, sie zu beängstigen, biß den 20. der berühmte Ingenieur Goulon ankommen, welcher nach dem er befunden, daß man bereits an den Schloß-Mauren zu arbeiten angefangen, hat er alsbald die Breche an der Rundel linker Hand eröffnet, den Mineur an den Angel derselben angehenckt, folgends die Mine auff der Cortine beordret, und dann die dritte an dem Thurn deß Thors angelegt, hierauff befahlte Ihre Durchl. mit den Türcken einige Unterredung zupflegen, und ihnen die Gefahr worinn sie stünden vor Augen zustellen, welches sie aber mit Stillschweigen beantwortet, worauff Ihre Durchl. andeuten lassen, und protestiret, nicht mehr einige Aufforderung zu thun, im Fall sie nicht ehstens eine Resolution von sich wurden geben; Den 21. warffen die Belägerten ein Pacquet Brieff in türkischer Sprach herauß, in welchen sie sich wegen der nicht Antwortung deß vorigen Tages entschuldigten, aber meldeten nicht das geringste von einiger Übergab, doch bald hierauff came ein abgeordneter Türck in unsere Approachen, und hielt umb Stillstand an, umb einige ihnen vorbehaltende Conditiones zu hinterbringen, welchen ihnen dann Ihre Durchl. ertheilet; Den 22. schickten sie einen Aga und Hauptmann herauß, welche vermeldeten, daß sie Vollmacht hätten, zu tractiren, hingegen wurden 2. Officier von den unsrigen hineingeschickt, Ihr Durchl. Printz Lovis aber theils durch die Abgeordnete, teils durch andere Kundschaft, den mühseligen Zustand der Belägerten vernehmendt, weilien ihnen auch das Wasser im Schloß benommen worden, wolte ihnen keine

Alij
heuz
bes
aten
die
3 ib
nem
den
Zer
om-
ingl.
coliz
ants

fiche
und
fluff
baa
die
flect
3 die
3 ein
/ ach
lich
ann
roffe
(1.)
(K.)
Beil
nen
urch
auff
ovis
darf
ider
deff
f ge
get
mit
pro-
und
stür-
nen
Ihre
Zeit
sich
Ihre
nditz
hloß
den
die
s.43.
Des

11 50
11 50
11 50
11 50

andere Conditiones eröffnen, als daß sie sich auff Discretion ergeben müsten, worauff sie zuwissen verlanget, was die Discretion in sich halte, ihnen wurde geantwortet, daß der darin befindende Commendant, sambt all den Seinigen vor Kriegs-Gefangene erkennen würden, welche Antwort, sie dann ihrem Bassa referiret, der sich Anfangs sehr hierob entrüstet, als er aber die Augenscheinliche Gefahr observiret, hat er neben 7. Ali Begen die Conditiones unterschriben, und sich vor Kriegs-Gefangene erkläret, ist also dieser importante Orth, welcher vor Natur zimlich fest, und mit lustigen Hügeln und Weingebürg umgeben, nachdeme solcher seither anno 1543. in der Türcken Händen gewesen, wieder unter die Kayserliche Bottmässigkeit getretten; Die Gefangenen waren, als Commendant der Bassa auß Natolia, 7. Alij Begen, 2000. wehrhafften Leuthe neben 600. Janitscham und Spahen, und eine grosse Anzahl Weiber, Kinder und Griechen, auch wurde eine grosse Menge Proviant, Munition und grobes Geschütz darinn gefunden, unter andern lobwürdigen Thaten Ihro Durchl. Printzen Lovis, bey dieser Action, ist diese nicht die geringste, daß sie denen Türcken auff beehrte Erfolglassung ihrer Kinder, zur Antwort geben, es gebühre keines Wegs einem Christlichen Fürsten, die Jugend, welche zu dem Catholischem Glauben könne gebracht werden, zurück zulifern. In der Vestung haben Ihre Durchl. dem General Thingen mit 5. Compagn. von Leßlichen 3. von Heisterischen und 5. von Thingl. Regiment zu Fuß, und dann 5. Compagn. vom Montecucolischen, und 3. von Derbeville: Regiment, das Commando anvertrauet.

Den 25. ruckten Ihre Durchl. auff Siklos, welches etliche Soklios nennen, ein sehr hohes und festes Schloß (E.) und Stadt, mit einer Palancken (F.) umgeben eine Meil vom Fluß Drag, und 2. Meilen von Fünff-Kirchen ligend, unsere Soldaten griffen solches mit gröster Hertzhaftigkeit an, und weilten die Petarden welche an das Thor angehengt worden, keinen Effect gethan, steckten sie Feuer in die Palancken (G.) wodurch die Stadt zugleich in Brand gerathen, als aber das Geschütz ein gut Theil der Erden gleich gemacht, trangen die unserige hinein, und fassten den 27. diß Posto, die Türcken stellten sich ungeachtet alles im Feuerstunde, zu tapffrer Gegenwehr, biß sie endlich in das Schloß zu weichen gezwungen worden, welches dann die unserige alsbald von 2. Batterien, auff deren einer 5. grosse Stuck (H.) der andern aber 2. 6pfündige mit 2. kleinern (I.) gepflanzet waren solches zu beschiessen und auß 4. Mörsern (K.) Bomben (sic!) hinein zuwerffen, fälleten auch bald ein grosses Theil der Mauren, auch fiengte der Ingenieur Cornaro an 3. Minen an zu arbeiten, wobey einer seiner vonehmsten Minirer durch ein Musqueten Kugl blessirt worden; den 28. wurde auch auff der grossen Batterie, in Beyseyn Ihre Durchl. Printzen Lovis von Baaden, deß Gen: Feldmarschall Graffen von Schärffenberg, deß Gen: Graffen von Aspremont, und unterschiedlicher Volontairen, der Herr Baron di Malovitz Obrist Leut. deß Schärffenberg. Regiment mit einer Musqueten an Kopff getroffen, woran er auch, mit grosser Betaurung aller, wegen seines guten Valors, gebliben, indessen feyrete man nicht mit Schiessen und Feuer-Einwerffen, auch waren den 30. die Approchen sambt einer Mine, welche man springen lassen, (L.) und mit Beyhülff der Stuck eine

schöne Breche so bequem zum stürmen gewesen gemacht, verfertiget, worauf die Belägere einen weissen Fahn außgestecket, und zu accordiren begehret, Ihre Durchl. aber in Ansehung, daß viel der unsrigen in so kurtzer Zeit gebliben, wolte von keiner andern Capitulation wissen, als sich auff Discretion zu ergeben, jedoch sollte ihnen erlaubt seyn, ihre Weiber an sichere Orth zu schicken, welches sie dann endlichen angenommen, und haben Ihro Durchleucht das Schloß übergeben, wurden also der Commandant sambt all den Seinigen zu Kriegs-Gefangenen gemacht, und ist auch dieser schöner Platz, welchen gleichfals Solymannus Anno 1543. erobert, in christliche Hände, und zwar nach einer kurtzen Belägerung gerathen.

Erklärung der Ziffern.

1. Die abgebrandte Vorstadt zu Fünff-Kirchen.
2. Allhier stunde vor Zeiten ein Jesuiter Kirch.
3. Ein Türkische Moschea.
4. Pulvermühl.
5. Mühlbach so vor Zeiten 50 Gäng getriben.
6. Sikloser Thor.
7. Sigether Thor.
8. Büttner Thor.
9. Neue Thor.

Zu finden in Wienn, bey Johann Martin Lerch, Kupfferstecher im Karmeliter Hauß.

A röplap fordítása

Az alsó-magyarországi megerősített helyek, Simontornya, Pécs, és Siklós szerencsés meghódításának ábrázolása részletes beszámolóval arról, hogy eközben milyen figyelemre méltó események történtek.

Miután Óméltósága Badeni Lajos herceg 1686. október 8-án Simontornya erős várát és palánkját elfoglalta, hadtestével folytatta a menetelést a Drávához.¹⁴ Mit sem törődve a nagy mocsárral, az elpusztult vidékkel és a gondozatlan utakkal, 1686. október 16-án a legnagyobb rendben Pécs alá érkezett. Amikor a lakosság és a török helyőrség észrevette érkezésüket, négy helyen felgyújtotta a várost (A.) és a visszavonult a várba (B.). Óméltósága azonban hamarosan úgy döntött, hogy hatalmába keríti a kaput (C.) és benyomul a városba. Ez nem sokára így is történt és azonnal a város közepén foglaltak állást. Néhány csapatot a tűz megfékezésére vezényeltek, majd erre közelebb vonultak a várfalakhoz és két üteggel félelemben tartották a bennlévőket. Jóllehet a törökök a falakról muskétáikkal folyamatosan tüzeltek a mieinkre, a közelítő-árkok készítése a legszorgalmasabban haladt.¹⁵ A törökök kétségbeesetten védekeztek, úgy hogy 17-én éjszakáig több mint 30-an haltak meg a legénység és az altisztek közül.¹⁶ A kaputól (D.) balra lévő toronyra egy

¹⁴ Téves adat, Simontornya már szeptember 24-én császári kézre került.

¹⁵ A támadók a saját biztonságos közlekedésük, valamint a rohamra kiszemelt rések és falszakaszok megközelítése érdekében embermélységű árkokat ástak.

¹⁶ Az ostromlók veszteségeiről van szó.

nagy fekete zászlót tűztek hat piros mellé, így jelezve, hogy készek az utolsó emberig harcolni.¹⁷ Ezt erőteljes védekezésükön eléggé látni is lehetett. Óméltósága azonban minden igyekezetét arra fordította, hogy a lövetéssel rést nyisson a falon és a behajított bombákkal megfélemlítse őket. 20-án megérkezett a híres mérnök, Goulon, aki miután úgy döntött, hogy már el kell kezdeni a várfalaknál dolgozni, hamarosan rést nyitott a bal oldali körbástyán.¹⁸ Az egyik aknát a [kapu] vasalatára akasztatta, a másik aknát a két bástya közötti falszakaszra rendelte, a harmadikat a kaputoronyra.¹⁹ Ekkor Óméltósága tárgyalást parancsolt a törökkel, hogy saját szemükkel láthassák, milyen nagy veszélyben vannak. Erre [a felszólításra] hallgatással válaszoltak. Óméltósága tudtukra adta, és tiltakozott, hogy nem tesz több felszólítást, ha maguktól a nem nyilatkoznak. 21-én az ostromlottak egy török nyelvű levélcsomagot dobtak ki, amelyben elnézést kértek azért, hogy az előző nap nem adtak választ, azonban semmit sem közöltek a vár átadásáról. Mégis nemsokára egy török küldött jött a közelítő árunkba és fegyverszünetet kért, hogy a nekik szabott feltételekről hírt vigyen. A fegyvernynyugvást Óméltósága elrendelte. 22-én kiküldtek egy agát és egy századost, akik azt jelentették, hogy teljhatalmat kaptak a tárgyalásra. Ellentételezésül két tisztet küldtek a mieink közül a várba. Óméltósága részben a küldöttek révén, részben más hírekből tudomást szerzett az ostromlottak nyomorúságos helyzetéről, arról hogy a várban lévőknek vizük sincs. Nem akart semmiféle feltételről tárgyalni, csak arról, hogy nekik kényre-kedvre kell megadni magukat. Mire ők tudni akarták, hogy ez mit jelent. Erre azt a választ kapták, hogy a vár parancsnokát az összes emberével hadifogolynak tekintik. [A követek] Erről tájékoztatták a basát, aki először nagyon felháborodott, de amikor látta a nyilvánvaló veszélyt, 7 Ali béggel együtt aláírta a [megadási] feltételeket és magukat hadifogolynak nyilvánította.²⁰

Így tehát e fontos helység, mely természeti adottságainál fogva igen erős, és melyet változatos dombosság és szőlőhegy övez, valamint amely 1543-tól török kézen volt, ismét császári uralom alá került. Fogoly lett a parancsnok anatóliai basa és 7. Ali bég, 2000 fegyverforgatásra alkalmas ember, valamint 600 janicsár és szpáhi, nagy számú nő, gyermek és görög. Továbbá [zsákmányoltak] nagy mennyiségű élelmiszert, lőszert és nagy lövegeket. Óméltósága Lajos herceg eme akciónál végrehajtott dicsérendő tettei közül nem az a legkisebb, a törököknek, akik gyermekeik szabadon bocsátását kérték, azt válaszolta, hogy nem méltó egy keresztény fejedelemhez, hogy az ifjúságot, amely katolikus hitre lenne téríthető, visszazárlítsa [török területre].²¹ Óméltósága az erőd parancsnokságát Leslie 5,

²⁰ A vár déli kapujáról, ill. a barbákn mögött ma is álló toronyról van szó.

¹⁸ Megkezdtek a kiszemelt falszakaszok aláaknázását, vagy előkészítették nagy petárdákkal történő berobbantását.

¹⁹ A német szövegben itt egy értelemzavaró hiba van: „Mineur” szerepel, „Miene” helyett. A hadmérnök nyilván nem az aknászt, hanem az aknát helyeztette el a kapu vasalatán.

²⁰ A röplap szerzője az „Alí bég”-et tévesen katonai rangnak tartotta, holott csak a „bég” az. A mondat értelme, hogy a várparancsnok mellett több magas rangú tiszt is aláírta a kapitulációt.

²¹ A véleményem szerint az eredeti szövegben itt egy nyomdahiba van: az „Erfolglassung” mint német szó nem létezik, ezért értelmezhetetlen. A kontextusból az következik, hogy a törökök gyerekeik elengedését kérték, és pl. a „Freilassung” lenne ide illő.

Heister 3 és a Thingen gyalogos ezred 5 századával, valamint Montecuccoli 5 és Derbeville 3 századával Thingen tábornokra bízta.²²

25-én Óméltósága Siklósra vonult, amit egyesek Sokliósnak hívnak. Ez egy nagyon magas és erős vár (E.) és palánkkal körbevett város (F.), a Drávától egy, Péctől két mérföldre fekszik. Katonáink a legnagyobb lelkesedéssel támadták meg, és mivel a kapura erősített petárdák hatástalanok voltak, tüzet gyújtottak a palánkban (G.) mitől a város hamarosan lángokba borult. Amikor azonban az ágyuk a [falak] jó részét a földdel tették egyenlővé, a mieink benyomultak, és 27-én elfoglalták állásaikat.

A törökök az ágyúzás alatt semmilyen veszéllyel nem törődve bátran védekeztek, mígnem arra kényszerültek, hogy visszahúzódjanak a várba, amit a mieink hamarosan két ütegből, melyek közül az egyik 5 nagy lövegből (H.), a másik két 6 fontosból és két kisebbből állt, löni kezdtek, valamint 4 mozsárból bombákat vetettek rá. A falak nagy része ledőlt. Cornaro mérnök három aknán is elkezdett dolgozni, eközben az egyik legkiválóbb aknászát muskétagyolyó sebesítette meg. 28-án a nagy ütegnél Óméltósága Bádeni Lajos herceg, gróf Schärffenberg tábornok, tábornagy, gróf Aspremont tábornok és különböző önkéntesek jelenlétében báró di Malovitz urat, a Schärffenberg ezred alezredesét, egy muskéta golyó fejen találta, amibe ő – mindannyiuk nagy sajnálatára, mivel igen értékes [katona] volt – belehalt. Ez idő alatt az [ütegből] nem tüzeltek és a bombavetőik sem működtek. 30-án elkészültek a közelítő árkok és egy akna, melyet felrobbantottak (L.), és a szép rést a lövegek segítségével a rohamhoz megfelelőre tágították. Erre az ostromlottak kitűzték a fehér zászlót és meg kívántak állapodni. Óméltósága azonban látva, hogy ilyen rövid idő alatt milyen sokan haltak meg a mieink közül, nem akart semmilyen más kapitulációról tudni, mint hogy kényre-kedvre adják meg magukat, azonban megengedte nekik, hogy asszonyaikat biztos helyre küldjék. Ezt végül is elfogadták és átadták Óméltóságának a várat. A parancsnok az összes emberével hadifogoly lett. Ez a szép hely is, melyet ugyancsak Szulejmán hódított meg 1543-ban, egy rövid ostrom után keresztény kézre került.

Jelmagyarázat:

1. Pécs leégett elővárosa.
2. Itt valamikor egy jezsuita templom állt.
3. Egy török dzsámi.
4. Lőpormalom.
5. Malompatak, korábban mintegy ötven [malom]kereket hajtott.
6. Siklósi-kapu.
7. Szigeti-kapu.
8. Büttner-kapu.
9. Új-kapu.

[A röplap] Johann Martin Lerch rézmetszőnél található a bécsi Karmelita Házban.

²² Thingen tábornok = **Hans Karl Freiherr von Thüngen** (1648–1709) vezérőrnagy, császári gyalogsági tábornok. 1688-ban altábornagyi, 1690-ben tábornagyi rangot, 1708-ban grófi címet kap.

SZEGED–PÉCS

A röplap kiadója **Johann Jonathan Felsecker** (1655–1693), aki egy nürnbergi nyomdász-, kiadó- és könyvkereskedő dinasztia tagja volt.

Az álló téglalap formájú röplap a címléc alatt három hasábra tagolódik. A két szélső, $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{4}$ lapszélességű hasáiban olvasható Szeged és Pécs ostromának bemutatása. A középső, mintegy fél lapszélességű hasábot két metszet és egy vers tölti ki. A felső metszet Szeged, az alsó Pécs ostromát ábrázolja. A hasáb alján két függőleges, finomrajzú virágocskákból álló keret között, egy a német császárt dicsőítő alkalmi vers olvasható, amely összefoglalóan arról szól, hogy I. Lipót császár révén, aki minden németek feje, és akit mindenki atyjaként tisztel, most meg tapasztalja az „elembertelenedett török kutya”, hogy ki a keresztények Istene.

A pécsi ostromot ábrázoló metszet nagyban támaszkodik az Anton Schmidmayer tűzértiszthez köthető, 1664-ben megjelent röplap metszetére (vár és város egymáshoz viszonyított helyzete észak felől tekintve, Tettye-patak, városkapuk elhelyezkedése stb.), csak máshol jelöli a császári ütegeket.²³ Ez a röplap nagyobb terjedelemben foglalkozik Szegeddel, mint Péccsel.

A röplap latin betűs átírása

Eigentlicher Abriß, der, durch die Christlichen Waffen denen Türcken abgenommenen zwey Städte Segedin und Fünffkirchen, Zusamt der gründlichen Beschreibung, was darbey merckwüriges vorgegangen.

[...] Dieses Fünffkirchen nun ist zwar ehemals eine Bischöfliche, aber dabey unformlich gebaute Stadt gewesen, lieget in Mittel der Drab und Donau, der Türkische Kayser Solymann eroberte solche 1543. ohne Vergiessuug (sic!) einiges Tropffen Bluts, und liessen aus denen Christlichen Kirchen, Türckische Moscheen machen. An. 1664. ruckete Herr Graf von Hohenloh (sic!), mit Beystand Herrn Grafens von Serin darvor, gleich wie sie aber ungemainer Tapfferkeit den Angriff gewaget, brachte auch der erhitzte Sturm ihnen den Sieg entgegen, so, daß sie sich des Orts bemeistert, das Schloß aber kundte die Gewalt, wie groß auch selbige gebraucht wurde, nicht bezwingen, weswegen im Kriegs-Rath beschlossen worden, die Stadt durch Feuer zu verzehren, da man dann Plünderung gehalten, und nachgehends die Flamme den Rest an Gebäuden fressen lassen, welches aber die Türcken seit der Zeit wiederum erbauet.

Weilen dann unser Ruhm-Siegender Adler und Glorwürdiger Leopold auch die schärfte seiner Waffen über dieses Ort zu zücken, sich belieben lassen, als wurde solche Resolution von jederman höchst-rühmlich gepriessen, auch daher die Vollziehung destomehr beschleuniget, und mit Feuereinwerffen grosser Schaden gethan. Indeme aber die Quarnison tapffere Gegenwehr erwiesen, hielte der Sieg ziemlich zweifelhaftig, biß endlich einiger Mangel an Wasser erschiene, wodurch sie gezwungen worden, andere Mittel zu ergreifen, weilien sie aber annoch über 3000, zum streiten tichtig erfundene Mannschafft gezählet, steckten sie die Stadt in Brand, und begaben sich in die Vestung, weswegen man alle

²³ Pécs ostrománál a tüzérség tényleges elhelyezkedését és a löirányokat, lásd = Szita... i.m. 1987. 20. p.

Bomben dahin gerichtet, und erstlich das Dach ziemlich durchlöchert, nachgehends aber von unaufhörlichen Einwerffen, solches völlig zersprenget und ruiniret. Worauf sich ein entsetzlich Geschrey erhoben, so die gantze Luftt erfüllet, und endlich der Commendant allerhand Fahnen von mancherley Farben ausgestecket, anbey um Gnade gebetten, welche aber Printz Louis keines wegs ertheilen wollen, sondern in der Aengstigung fortzufahren, bereit war, biß letztlich durch vielfaltiges Flehen der Accord ebenmässig bewilliget, und dergestalt eingerichtet worden, daß man die Guarnison gefänglich angenommen, und die Weiber und Kinder nach Grätz und der Orten abgeschicket. Zum Commendanten in der Vestung wurde der tapffere und wolversuchte Herr General von Thüngen ernennet, welcher dann auch mit seinem gantzen, halb Läßlichen Regiment, auch des Häußlers Compagnie so dann eingezogen. In der Stadt aber liegen zur Quarnison das halb Montecuculische, halb Patzische und halb Herbevillische Regiment, die übrige Armee aber sich gegen Ciclas (sic!) gewendet.

Nürnberg, Zufinden bey Lohann (sic!) Jonathan Felsecker, Anno 1686.

A röplap fordítása

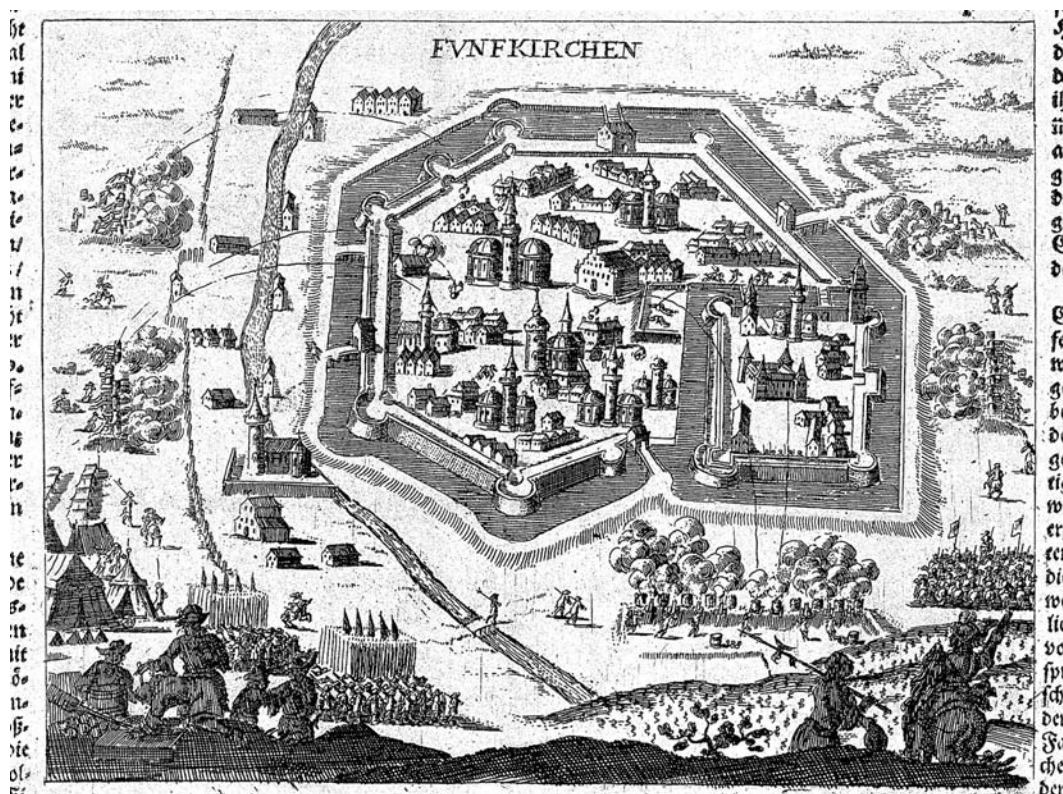
A pogányoktól keresztény fegyverekkel elvett két városnak, Szegednek és Pécsnek, a valós ábrázolása, és részletes leírása annak, hogy eközben milyen fi-gyelemre méltó dolgok történtek.

[...] Pécs egykor bár püspöki, de szabálytalan formájúra épített város volt. A Duna és a Dráva között fekszik. Szulejmán török szultán 1543-ban foglalta el anélkül, hogy akár csak pár csepp vért is kellett volna hullatnia érte. A keresztény templomokat török dzsámiakká alakították át. Az 1664. esztendőben gróf von Hohenlohe úr gróf Zrínyi úr támogatásával odavonult, és mihelyt hihetetlen bátorsággal elindították a támadást, a heves roham számukra meghozta a győzelmet olyannyira, hogy e helyet birtokba vették. A várat azonban nem tudták elfoglalni, bármekkora erőt alkalmaztak is.²⁴ Ezért a haditanácsban úgy határoztak, hogy a várost tűzzel emésztik el. A [város] kifosztása után az épületek maradékát lángokkal felfalatták, de a törökök azóta újjáépítették.

Mivel aztán a hírnevet kivívó sasunk és glóriára méltó Lipótunk kész volt arra, hogy fegyverei pengéjét kirántsa e helység felett, amely elhatározását mindenki a legdicséretesebb módon magasztalta, ami ennek [az ostromnak] megvalósítását még inkább gyorsította és gyújtóbombák bedobásával nagy kárt okoztak [a városban]. Mivel azonban a helyőrség bátor ellenállást tanúsított, a győzelem meglehetősen kétségesnek tűnt. Mígnem végül vízhiány jelentkezett, és emiatt arra kényszerültek, hogy más eszközökhöz nyúljanak. De mivel még mindig több mint 3000 harcra jól kiképzett embert számlált a legénység, a várost felgyújtották, és az erődbe húzódtak vissza.²⁵ Ezért [a császáriak] minden bombát ide irányítottak, melyek először meglehetősen átluggatták a tetőket, majd ezt követően a szaka-

²⁴ A vár (a német szövegben „Schloß”) az egykori püspökvárat jelenti.

²⁵ A leírás összekeveri az eseményeket: a város ostroma nem húzódtott el, mondhatni menetből indított rohammal foglalták el a császáriak, a vízhiány a várban lépett fel, az ostrom kimenetele egyáltalán nem volt kétséges.

datlan bombázás mindent szétrombolt és rommá változtatott. Erre szörnyű jajveszékélés támadt, amely betöltötte a levegőt és a [vár]parancsnok végre mindenféle színes zászlót kitűzött, hogy ezzel kegyelmet kérjen. Ezt azonban Lajos herceg semmiképp nem akarta megadni, és kész volt a megfélemlítést folytatni, mígnem sokféle könyörgésre belegeyzett a tárgyalásba. Ennek eredményeképp, a helyőrség fogságba esett, a nőket és gyerekeket Grácba és más helyekre küldték. A vár parancsnokául a bátor és jól bevált Thüngen tábornok urat nevezték ki, aki teljes saját ezredével, a Leslie-ezred felével és Häußler századával beköltözött [a várba].²⁶ Helyőrségként a városban maradt a Montecuccoli-, Patzi- és Herbevill-ezredek fele.²⁷ A sereg többi része azonban Siklós ellen fordult.

Nürnberg, [A röplap] Johann Jonathan Felseckernél található. Az 1686. évben.

²⁶ A röplap szerzője itt keveri a gyalogos és lovasezredek: a Heister-gyalogosezredből maradtak századok Pécsen, de ő a Häußler (= Heissler)-ezredet említi, amelyik lovasezred volt.

²⁷ A röplap szerzője a „Patzl” név alatt valószínűleg gróf Karl Maria de Pace lovassági tábornok ezredére gondolt. A másik röplap a Pace-ezred századait nem említi a Pécsen maradt helyőrség ismertetésekor.

SZIRTES GÁBOR

ADALÉKOK A ZSOLNAY-KULTUSZ TÖRTÉNETÉHEZ

A Zsolnay serleg-ünnepségek

Zsolnay Vilmos teremtő talentuma, kísérletező és alkotókedve, nemzeti és lokálpatrióta érzülete együttesen azt eredményezték, hogy 1900. március 23-án bekövetkezett halála után sem feledte el őt az utókor. Az emléke előtt évről évre, kitartó rendszerességgel tisztelgők arra az iparosra emlékeztek, aki – a neves ipartörténész, Gelléri Mór 1907-ben, egy évszázaddal ezelőtt született szavai szerint – „kötényt kötött maga elé, beállott a korongok és az anyagtömegek közé, kezébe vette a mintázófát, kavargatta zománctégelyeit, szította a tüzet nagy kohóiban, aki munkás volt és művész egy személyben.”¹

A pécsi polgárok Zsolnay Vilmos halálát követően az emlékezésben természetesen az élen jártak. Nem csak „a kerámia költői ihletű nagymesterének Pécssett felállítandó emlékszobra érdekében” (ahogyan a korabeli felhívás szöveg)² kezdeményeztek gyűjtést, hanem egy évtizedeken át élő, eleven rendezvény-sorozatot is útjára indítottak, amely – kisebb kényszerű megszakításokkal – lényegében 1903 és 1939 között ápolta és ébren tartotta – a korabeli források, dokumentumok és mindenekelőtt a sajtó megfogalmazása szerint – az ország legnagyobb, legjelentősebb iparosának nevezett gyáros emlékét. Az emlékezés-sorozat szimbolikus és fontos koreográfiai szerephez is jutó eleme a Zsolnay Vilmos tiszteletére alapított dízserleg volt, amelynek létrehozója és az évenkénti serleg-ünnepélyek ötletadója, kezdeményezője a helyi művelődési viszonyok előbbre-viteléért, fejlesztéséért a reformkorban, 1836-ban alakult Pécsi Polgári Kaszinó volt. A rendezvénysorozat elindításakor a kaszinó már mintegy háromnegyed évszázados múlttal rendelkezett, és már jó néhány sikeres kezdeményezést is maga mögött tudott. Ezek közül is kiemelkedett az a küzdelmes és kitartó munka, amit az önálló színházépület megteremtése érdekében folytatott a megalakulását követő években. Ennek eredményeként, a tehetős pécsi polgárok anyagi támogatásával, a saját telkén – az akkor már létező Pécsi Nemzeti Kaszinóval folytatott versengésből győztesen kerülve ki – 1939–40-ben felépítette a város első kőszínházát.³

A Pécsi Polgári Kaszinó későbbi történetéről, működéséről – források hiányában – keveset tudunk, ám tény, hogy Zsolnay Vilmos halála után egy esztendővel tagjai elhatározták, hogy rendszeresen megemlékeznek volt elnökükről, és gyűjtés útján szerzett forrásból díszes serleget készítenek tiszteletére.⁴ Két évvel

---

¹ Gelléri Mór: Zsolnay Vilmos emlékezete – Az Országos Iparegyesület által 1907. október 14-én a Zsolnay Vilmos emlékére rendezett díszülésen elhangzott beszéd. Európa, Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. Budapest, 1907.

² Szirtes Gábor: Gazdaság, polgárosodás, erkölcs századfordulós pécsi életutak tükrében. = Angstertől Zsolnayig. Ipartörténeti tanulmányok. Szirtes Gábor és Vargha Dezső (szerk.). Pannónia Könyvek, Pécs, 1999. 127–142. p.

³ Márfi Attila: Thália papjai Pécssett. Színháztörténet Pécssett a 18. században és a reformkorban. – Pannónia Könyvek, Pécs, 1998.

⁴ Pécsi Napló, 1901. május 9.

később a helyi sajtó ismét a Pécsi Polgári Kaszinóval kapcsolatos hírt tehetett köz-
zé, amikor arról tudósított, hogy „szép és lélekemelő ünnepély színhelye” lesz
nyolc nap múlva a polgári kaszinó épülete, ahol Zsolnay Vilmos születésének nap-
ján (április 19-én) felavatásra kerül az emlékére készített „dísz ezüst serleg”, továb-

bá leleplezésre kerül az őt ábrázoló olajfestmény.⁵ „Igaz ugyan, hogy Pécs szab. kir. város ezen nagy nevű volt fiának, Zsolnay Vilmosnak emlékét nem sokára ércszobor fogja hirdetni – szól a tudósítás –, de a pécsi polgári kaszinó tagjai szűk családi körben is évről évre áldozni óhajtanak ama nagy férfiú emlékének, ki az agyagipar, a majolika gyártás terén kifejtett sikerdús munkásságával és világhírű találmányaival nem csak magának szerzett hírt, nevet, dicsőséget, hanem megszerezte azt szülővárosának, hazájának!” – szól a tudósítás.

Az eozin betétekkel díszített ezüstserleg a későbbiekben – hűen az eredeti elképzelésekhez – a tisztelet és megbecsülés jelképeként szerepelt a pécsi polgárság ünnepein; évről évre, szinte apáról fiúra örököltette át azt a gazdag tartalmú szellemiséget, melyet kifejezett; alkalmat adott nem csak a neves gyárosra történő emlékezésre, hanem az életútjához kötődő tanulságok levonására, személyisége jellemző vonásainak számbavételére is. Továbbá arra is, hogy az általa megtestesített polgári értékek és erények több mint három évtizeden keresztül rendszeresen hangot kapjanak, említésre kerüljenek, nyilvánossághoz jussanak, jól szolgálva ezzel egyrészt a lokálpatrióta öntudat ébrentartását és erősítését, másrészt a fiatal korosztályok nemzeti szellemben történő nevelését, harmadrészt pedig – különösen az első világháborút követően – a nemzeti identitástudat erősítését. Ennek értékéből mit sem von le az a tény, hogy az 1903 és 1939 között megtartott ünnepek és elhangzott beszédek csaknem mindig – hol kisebb, hol nagyobb súllyal – tükrözték a korabeli társadalmi-politikai viszonyokat, amelyek érzékelhetően rányomták bélyegüket a szónoklatokra és az ünnepeken hozzászólók köszöntőire. Időnként aktuális politikai célok szolgálatában is igyekeztek felhasználni az ünnepi alkalmat, továbbá a beszédek és a köszöntők gyakran meglehetősen emelkedett, pátosszal átszótt hangvétele többnyire korlátozta a téma, a vizsgált kérdés objektív, elfogultságoktól és túlzásoktól mentes megközelítését. Mindez – mint a későbbiekben látni fogjuk – nem volt általános jellemzője az ünnepség-sorozatnak, de veszélyeit csak kevesen tudták elkerülni az ünnepi szónokok közül.

És bár Zsolnay Vilmos esetében az élőnek is megadta társadalmi környezete a neki kijáró tiszteletet és megbecsülést, több mint egy évszázad elteltével is nagyra értékelhetjük a Pécsi Polgári Kaszinó 1903. április 19-én, vasárnap tartott, nagy érdeklődés által kísért, mintegy százötven fő részvételével megtartott bankettjét, amelyen felavatásra került a Zsolnay-serleg, és amely az említett, évtizedeken át megtartásra kerülő rendezvénysorozat nyitányának bizonyult. Jelen volt a pécsi polgárság színe, java. Megjelent – többek között – Majorossy Imre polgármester, Tróber Aladár főjegyző, Erreth Lajos kórházigazgató, Schlippenbach István gróf, Mattyasovszky Jakab, Sikorski Tádé, Opris Péter posta- és távírda-igazgató, Wolleszky Károly MÁV állomásfőnök, Károly Ignác apátplébános, Reberics Imre igazgató, Záray Károly a kereskedelmi és iparkamara titkára, Reéh György városi tanácsos, Oberhammer Antal városi tanácsos, Sárkány Ármin h. rendőrfőkapitány és a helyi közelet számos, más képviselője. Majorossy Imre polgármester ünnepi szónoklatának elején Széchenyi Istvánra emlékezett, aki – megfogalmazá-

⁵ Pécsi Napló, 1903. április 11.

sa szerint – „az egyesülésben rejlő őserő áldásos hatalommá való fejlesztéséért, e végből születés és vallásfelekezet szabta gátnak szétfoszlatásáért” megalkotta magyarhonban a kaszinó intézményét.⁶ Állítása szerint ez szüntette meg nálunk a kasztszerű múltat, az egyenlőség felé nyitott kaput, hozzájárult a nemzetné váláshoz. Feladatunk most az – hangsúlyozta a polgármester –, hogy mondjunk le a külföldi árucikkéért való rajongásról és támogassuk a hazai iparosokat. Csakis így lehet virágzó a hazai ipar. Ennek egyik forrása olyan családok érvényesülése, amilyenek „alapítója” volt Zsolnay Vilmos. A továbbiakban arra a meghatározó és számára mindig maradandó pillanatra emlékezett, amikor átnyújthatta az örömkönnnyekkel küszködő Zsolnay Vilmosnak a városi díszpolgári cím elnyerését tanúsító oklevelet. Aztán kézbe vette a Dařilek Henrik iparművész, a Zsolnay gyárban dolgozó festő tervei alapján, Mestrics Imre (egyres közlések szerinti: Jenő) épület és műlakatos által kivitelezett billikomot, a magasba emelte, és ezzel az aktussal adózott az elhunyt megörökítésre méltó emlékének.

Befejezésül a következőket mondta: „E művészi emlékerleg tartalmát ősi szokás szerinti tehát Zsolnay Vilmos nagy alkotásának örök létére, mélyen tisztelt özvegyének, fádardalmi, gondjai és örömei hú osztályosának, egyetlen fiának, a további alkotásokban hú követőjének, barátomnak és az egész virágzó családnak egészségére, boldogságára, prosperálására és arra emelem, hogy a mai ünnepélyt megteremtő hálaérzet – ezen ősváros talaján – a polgári szívek nemesítő harmatja és éltető napsugara legyen örökké”. A polgármester ezt követően felavatta a billikomot, amelynek leírását Hárs Éva publikációjából is ismerjük.⁷ Eszerint a főtest nyers ezüstből vert növényékiátmény, a befoglalt kehely pedig piros színű eozin, rajta: *Zsolnay Vilmos emlékének* felírás szerepelt, a lábazata pedig színes grés anyagból készült.

Az első, hagyományt alapító ünnepen a család nevében az apja örökébe lépett Zsolnay Miklós, a Pécsi Polgári Kaszinó elnöke mondott köszönetet. Halusz László posta- és távírda titkár, Reberics Imre igazgató köszöntői és Cukás Zoltán Reéh Györgyre, a Pécsi Nemzeti Kaszinó igazgatójára mondott humoros, verses felkőszöntője után a megjelentek – ifj. Kóródy Gyula bandájának zenéjére – a késő éjszakába nyúló mulatság részesei lehettek. Ezzel egy – kisebb megszakítással – 36 éven át élő hagyomány teremtődött meg Péccsett. Útjára indult a Zsolnay serleg-ünnepség sorozata.

Természetesen nem idézhetjük fel valamennyi ünnepség történeseit. Néhányat azonban – tekintettel arra, hogy történetük lényegében feldolgozatlan és publikálatlan – megemlíünk a továbbiakban. „A fejlődő magyar ipar fölvirágoztatása” szükségességének gondolata, továbbá a fiatalok számára követendő példa állításának szándéka álltak az 1905-ös ünnepség középpontjában. „Meg kell emlékezni – írta a korabeli sajtó –, hogy a fiatalok, akik a boldogult öregek örökébe lépnek, tisztelni tanulják a makulálatlan neveket, amelyeknek a tisztességes munka adott fényt és becsületet.”⁸ Az első ünnepségek kétségkívül „bizonyos fényt és komoly

⁶ Pécsi Napló, 1903. április 21.

⁷ Pécsi Szemle, 1998 tavasz-nyár

⁸ Pécsi Napló, 1905. április 20.

jelleget” – hozzátehetjük: tekintélyt – kölcsönöztek a rendező Pécsi Polgári Kaszinónak, ám viszont is igaz az állítás: a serleg-ünnepségek viszont ébren tartották nem csak a gyáralapító emlékét, hanem rámutattak az eredmények forrását jelentő polgári erényekre, és jelentős szerepet játszottak a polgári társadalom legitimációja szempontjából is. Az 1905-ös ünnepségen a mintegy 120–130 résztvevő előtt Oberhammer Antal városi tanácsos tartotta – a *Pécsi Napló* újságírója szerint – „a legszebb és legértelmesebb ünnepi szónoklatot, melyet valaha a Polgári Kaszinó falai között hallottunk.” Az emlékező rámutatott, hogy az ünnepelnél nagyobb hírnevet és dicsőséget még senki sem szerzett a városnak, amit mindenekelőtt ragyogó eszének, művészi ihlettségének, vasszorgalmának, szívós kitarlásának köszönhetett. Továbbá annak, hogy a művészi hajlamokkal ritkán „karöltve járó” fejlett kereskedői érzékkel is rendelkezett. Példás családi életet élt, gyermekét hazafias szellemben nevelte, törődött a közügyekkel, segítette az arra rászorulókat – hangsúlyozta a szónok.⁹ Hogyan juthatott el ide? Hogyan érthette el sikereit? Hiszen a költészet kerülte a bölcsőjét, a művészetek nem nevelték ifjúságát, rangot és hírnevet sem öröklött őseitől, a gazdagság nem hullott az ölébe, nem volt diplomata, nemzetek sorsát intéző államférfi. Ez mind igaz, de – emeli ki Oberhammer Antal Zsolnay Vilmos egyik lényeges vonását – „korának gyermeke volt, ki legjobban megértette igényeit és a mit felfogott, azt megalkotta.” Azaz – fogalmazhatnánk mai terminológiával – felismerte a kor kihívásait, szükségleteit, tanulással és szorgalommal igyekezett azoknak eleget tenni. „Gőz és vas egyesültek benne, dolgozni éjjel nappal szakadatlanul, szünet nélkül [...] és dolgozott, míg mások csak üresen beszéltek a magyar iparról, okosan, szerencsésen, sikerrel dolgozott és dolgoztatott.” Tette mindezt úgy, hogy nagy gondot fordított az egészre és a részletekre egyaránt, óriási önbizalommal, a legkülönbözőbb és legnehezebb feladatoktól sem riadva meg. Így valóban elmondható róla, hogy „a munka volt éltető eleme, a munka volt gyönyörűsége.” Napvirradattól napestig dolgozott, hagyományos hosszú köpenyében és széles karimájú kalapjában „járt, kelt, felügyelt, irányított, vett, eladott, tervezett, épített, festett, faragott és formázott, mint gyárának műhelyében az utolsó korongos” – emelte ki a szónok az ünnepelt szorgalmát, munkabírást, a munkásaival együtt végzett munkáját. Eközben Nagy Péter orosz cárhoz hasonlította őt, aki – a legendás történet szerint – nem fedve fel kilétét, egy napig napszámos zubbonyban dolgozott a szentpétervári rakodópart munkálatainál. Aztán a többiekkel együtt felvette a fizetését, vett érte egy fél sajtot és egy cipót, majd amikor a saját keze munkája árán vett szerzeményét Katalin cárné elé vitte, boldogságtól sugárzó arccal tette elé az asztalra: nesze, egyél, ezt az ebédet én kerestem, lásd, ha nem volnék cár, akkor is el tudnák tartani.

Zsolnay Vilmos ernyedetlen szorgalmának, a munkafolyamatok legapróbb részleteit és mesterfogásait is ismerő szaktudásának eredményeként termékeit és nevét még ott is megismerte a világ, ahol talán azt sem tudták, hogy „Magyarország a világon van” – állapította meg a köszöntője további részében, némi túlzással Oberhammer Antal. A halálát követő kultusznak is a „kitartó egyéni munka”, a „vas-

⁹ Pécsi Napló, 1905. április 22.

szorgalom” volt az alapja, továbbá az, hogy „művészi ihlettel és teremtő erővel is bőven megáldotta őt az ég”. A kezei között és a kemencéiben „megnemesedett, életre kapott és ragyogott a biblikus matéria”, és tagadhatatlan, hogy a szerencsével sem állt hadilábon. Ám, mondja ki a szónok emlékbeszédének talán legjelentősebb tételét, „vagyonának, sikerének, hírnevének és dicsőségének mégis csak a becsületes munka volt az igazi alapja.” Ez a kor követelménye is volt, a korszellem sugallata, az, hogy a versenyben csak úgy lehet érvényesülni, ha „ernyedetlen munkásság, vasszorgalom és kitartás összefonnak.” Aki pedig a korszellemnek ellenáll, azt kíméletlenül elmosás a viszonyok, legyőzik a versenytársak.

Aktuális szavak, időszerű gondolatok, a mai kor követelményei is ezek az évszázados megállapítások. Mint ahogyan az is, hogy minden embert a titkos remény viszi előre, az igazi boldogság utáni vágy vezérli életében, ám aki ezt a külsőségekben keresi, az csalódik. Mert „a boldogság bensőnkben rejlik, a lélek nyugalma és megelégedettsége – ez az igazi boldogság. De [...] ez csak akkor állhat be, ha a haza, a társadalom és a család által reánk utalt kötelességeinknek pontosan megfelelünk” – hangsúlyozta emelkedett hangvételű beszédében a szónok, aki végezetül arról szólt, hogy senki munkája nem becsülhető le, a nemzetet az egyed (az egyén) munkája teheti gazdaggá. Ezért – emelte ki végezetül – „a kispolgár, a kisiparos, a kiskereskedő, ha hivatásának megfelel, ha kötelességeit pontosan teljesíti, éppoly fontos szerepet tölthet be, mint a milliomos gyáros”. A serlegbe vésett jelige egyik szava, a munka, mondta, ezt tekintheti a polgárság, ezt tekintheti az utókor Zsolnay Vilmos végrendeletének.

A serleg-ünnepélyeket ebben a szellemben rendezték meg 1914-ig, az első világháború kitöréséig, majd a történelmi körülmények miatt hét évig szüneteltek. 1921-től folytatódtak ismét: az ünnepelt nagyszerű teljesítményének középpontba állításával, ám egyre erősödő politikai felhangok által kísérlen. 1921-ben az ünnepi szónoklatot dr. Fischer Ferenc tartotta, aki szerint Zsolnay Vilmos olyan kultúrértéket teremtett, amely dicsőséget hozott a nemzetének és az egész emberiség közkincsévé is vált. Egyidejűleg azt is bizonyította – mondta a veszett háború utáni hivatalos ideológiának és közhangulatnak megfelelően, a közgondolkodás meghatározó tendenciáira, a nemzeti kiábrándultságra is rezonálva a szónok –, hogy a nemzetek jogát a létezéshez és helyét a többi nemzet sorában elsősorban a kultúrája határozza meg.

A Kaszinó választmányának döntése alapján a továbbiakban is minden esztendőben más-más kapott felkérést, megbízást az emlékbeszéd megtartására, egészen 1939 decemberéig, az utolsó serleg-ünnepély megrendezéséig. Valamennyit a látványos, elegáns külsőségek, az emelkedett hangvétel, a polgári értékeket, a múlt dicsőségét, a világháború következtében elszakított országrészekben a magyar kultúra, a területileg egyharmadára csökkent országban pedig az ipar elvesztett pozícióinak védelmét középpontba állító tartalom jellemezték. Valamennyi beszédben – hol erőteljesebb, hol mértéktartóbb módon – megfogalmazódott az integer, tehát a területileg csonkítatlan ország eszméje, valamint a magyar kultúra megkülönböztetett szerepének és jelentőségének hangsúlyozása térségünkben. Érdemes tehát a továbbiakban néhány ünnepélyről megemlékeznünk, keresve

azoknak a változó történelmi-társadalmi helyzet illetve a szónokok személyisége által motivált közös és eltérő vonásait, hangsúlyait.

Az 1925 áprilisában tartott serleg-ünnepély mintegy százfőnyi résztvevőjét, a teremben a Zsolnay Vilmos kihelyezett arcképe körül világító nemzeti színű égők fénye fogadta. Az esten – a hagyományoknak megfelelően – megjelentek a család képviselői (Mattyasovszky-Zsolnay Tibor, Mattyasovszky-Zsolnay Zsolt, Sikorski-Zsolnay Miklós), továbbá a város polgári társadalmának színe-java, köztük Nendtvich Andor polgármester, Visy László ny. főispán, Szuly János kormányfőtanácsos, az ügyvédi kamara elnöke, Oberhammer Antal nemzetgyűlési képviselő, Pintér Ferenc polgármester-helyettes, a Kaszinó tisztikara, élén Baumann Emil elnökkel. Visy Imre, a Kaszinó ügyésze ünnepi beszédének középpontjában a negyedszázados jubileumra való emlékezés állott, az, hogy 25 esztendeje hunyt el Zsolnay Vilmos.¹⁰ E negyedszázad alatt történelmi viharok söpörtek végig az országon, mérlegre kerültek a régi értékek és csak az igaziak maradtak meg. Zsolnay Vilmos ezeknek az igazi értékeknek a megtestesítője, emlékét éppen ezért az idő nem tudta kikezdeni, azóta emléke a munka eszméjévé nemesült. Az általa képviselt értékeknek nem a csillogása fontos, hiszen „az erény legszebb kitüntetése annak követése” – hangsúlyozta a szónok. Utalt a történelmi változásokra, a vesztett háborúra, arra, hogy „az a földindulás, amely elsodorta honfitársainkat, megállította azt a lendületet is, amelyet a magyar ipar (hozzátehetjük: Zsolnay és a hozzá hasonlók révén) tett. Amikor minden szép reményünket rommá lőtték, messze előre tolt pozíciójában ott maradt Zsolnay Vilmos szelleme, amely [...] védi a magyar kultúra pozícióit,” mindazt – mondta a szónok –, „amit Zsolnay polgári erényeinek híjával fegyverrel nem tudtunk megvédeni.”

Az 1926-os ünnepély szónoka Pintér Ferenc helyettes-polgármester volt.¹¹ Beszédében az integer magyar haza egyik legnagyobb fiára, az átlagot messze meghaladó „nemes, produktív munka” képviselőjére, a Pécsi Polgári Kaszinó elnökére emlékezett. Az 1903-ban született elhatározással – mondta – a Kaszinó a költő üzenetéhez való hűségét is kifejezte:

„Csak törpe nép felejthet ősnagyságot,
Csak elfajult kor hőselődöket,
A lelkes eljár ősei sírlakához,
S gyűjt régi féynél új szövétneket.
S ha a jelennek halványul sugára:
A régi fény ragyogjon fel honára!”

Pintér Ferenc a korábbiakhoz képest új nézőpontú, új megközelítésű beszédében a legnagyobb magyarral, Széchenyi Istvánnal vetette össze és állította párhuzamba Zsolnay Vilmos teljesítményét. Úgy vélte, hogy kettejük alakjában és egyéniségében sok a hasonlóság, hiszen mindketten a magyar ipar fejlesztéséért és felvirágoztatásáért küzdöttek, mindkettejük emlékét őrzi az utókor, mindkettejük személye előtt évente ismétlődő ünnepségsorozattal tiszteleg a polgári társadalom. A szónok szerint a Budapesti Nemzeti Kaszinóban évente megrendezett Széchenyi

¹⁰ A beszéd ismertetése a Dunántúl 1925. április 19-i száma alapján történik.

¹¹ Pécsi Napló, 1926. április 20.

serlegünnepélyhez hasonló jelentőségűnek ítéelhető a pécsi emlékűnnep, sőt, megítélése szerint ez utóbbinak „sokkal nagyobb, mélyebbre ható, lokális jelentősége és jogcíme van.” Mindketten – mutat rá az emlékbeszéd – felismerték, hogy „hazánkat csakis a közgazdasági fejlettség és fellendülés, a teremtő, alkotó munka viheti előre.” „Széchenyi az egész országnak akart használni, Zsolnay Vilmos elsősorban városának s ennek bekapcsolásával országának javára dolgozott”, tehát – vonhatjuk le beszédéből a következtetést –, mindketten az ország felemelkedését szolgálták. A különbség közöttük az, hogy a nehézségek és a kudarcok Széchenyi lelki egyensúlyának megbomlásához és az ismert, tragikus végkifejlethez vezettek; Zsolnay Vilmos viszont sikerrel leküzdötte azokat. Ő az 1860-as évek ipari elmaradottságából ki tudott lépni, „finom közgazdasági érzékkel belelátott a sivár jelenből a távoli jövőbe, [...] és merész elhatározással, teljes erejével, tudásával, akaratával, akadályt nem ismerő, minden nehézséget leküzdő energiájával megalapította a magyar iparnak akkor még alig ismert, ma már csodált anyagát: a magyar kerámiát.” Azt a magyar kerámiát – utalt rá a szónok –, ami már sok fejedelmi udvar fényes berendezésének alkotórésze, amelynek két legmonumentálisabb darabja ott áll a hágai békepalotában, amelyek a budai várkert árkádjait és a magyar parlament épületét díszítik. „Nagy Magyarország majdnem egész területén – emelte ki Pintér Ferenc – a gondolatot a villám erejével továbbító távító és távbeszélő vezetékek a Zsolnay gyárból kikerült hófehér porcelán-szigetelők nélkül nem működneek”. Sőt, mondja, Zsolnay Vilmos neve az idők során átlépte Nagy-Magyarország határait is. Így, ellentétben Széchenyi Istvánnal, neki megadatott, hogy megérje a teljes sikert is, gyönyörködhessek az elért eredményben. Igaz, teszi hozzá, Zsolnay Vilmos élete és munkássága olyan időkre esett, olyan viszonyok között bontakozhatott ki, amelyeket a magyar közgazdasági élet reneszánszának tekinthetünk. „Abban a korban – mondja a szónok –, amelyben a közjogi kiegyezés által teremtett kedvező, egészséges, tiszta atmoszférában az addig szunnyadó, vagy tétlenségre kárhóztatott anyagi és erkölcsi, nemzeti erők új életre, erőre kapva rövid pár évtized alatt az egész objektív művelt világ által is megcsodált módon és mértékben évszázadok mulasztásait és tétlenségét pótolták, s vitték előre nemzetünket”. Amikor – tehetjük hozzá némi leegyszerűsítéssel – a magyar ipar számos vonatkozásban és számos ágazatban a világ élvonalába, vagy ahhoz egészen közel került.

A továbbiakban felmerül a beszédben, hogy vajon a „boldog békeidők” ki-egyensúlyozott évei, évtizedei mennyiben segítették érvényesülésében a pécsi mestert? Vajon mire menne tudásával a megváltozott időkben? Vajon tudna-e hasonlót alkotni a jelenlegi bonyolult és nehéz viszonyok között is? A szónok – idealizálnak tekinthető – válasza a következő: „Ha Zsolnay Vilmos ma élne, Magyarország leggyászosabb korában, a veszett háború s még ennél is borzasztóbb trianoni béke után, úgy fennkölt alakja [...] Pécs városában mint világító szövetnek mutatná az utat, amelyen haladnunk kell, az életet, hogyan kell azt berendezni és megvalósítani, mit kell és mit nem szabad tenni?”

Zsolnay Vilmos alakja tehát a világháborút követő években elhangzott megemlékezésekben úgy jelenik meg, mint akinek felkészültsége, alkalmazkodóké-

pessége, a kedvezőtlenül megváltozott körülmények között, sőt a legnehezebbnek tartott időkben is alkalmassá tennék őt az eredményes, a hatékony munkára, sőt, a vezető szerepre is. Természetesen ne feledkezzünk meg a serleg-ünnepélyek szónoklataival kapcsolatban, hogy nem közgazdasági vagy politológiai elemzésekkel, nem tudományos, történeti értekezésekkel van dolgunk, hanem erőteljes pátozzsal átszótt, az esemény jellegéből fakadóan túlzásoktól sem mentes megálapításokat is tartalmazó beszédekkel, emelkedett és ünnepi hangú szónoklatokkal, amelyek nem csupán tartalmukkal, gondolatiságukkal, hanem érzelmi kifejezőerejükkel is hatni akartak hallgatóságukra és a sajtó nyilvánossága segítségével a szélesebb társadalmi közvéleményre is. A legitimációs szerep és funkció sem lett volna eredményesen betölthető e nélkül. Az ünnepségsorozat és a szónoklatok végső soron a Zsolnay-legenda erősítésének, a mítoszépítésnek is a szolgálatában álltak. A legendák és a mítoszok pedig a válsághelyzetben lévő, súlyos gazdasági, erkölcsi és identitás problémákkal terhelt viszonyokkal jellemezhető, megcsontított ország, és szinte gyógyíthatatlan traumáktól gyötört társadalom számára a kiútkeresést segítő, ahhoz bátorítást és erőt adó szerepet is betöltöttek az 1930-as évek Magyarországn. Megítélésünk szerint így volt ez a Zsolnay serleg-ünnepségekkel kapcsolatban is.

Így nem csodálkozhatunk a „ha Zsolnay Vilmos élne, akkor...” kezdetű mondatok gyakori előfordulásán, továbbá ezek tartalmának példát nyújtó, hitet erősítő funkcióján sem. E mondatok képzeletbeli és konkrétan is megfogalmazott folytatása ugyanis jelentős erkölcsi értékek népszerűsítését, tanulságok megfogalmazását tette lehetővé a szónokok számára. Az 1926-os ünnepség szónoka így állíthatta példának Zsolnay Vilmosra emlékezve a léhasággal szembe a tiszta, meghitt családi életet, a csüggedéssel és a kishitűséggel szembe az alkotóképesség és az akaraterő eredményezte gazdasági érvényesülést, a könnyelmű, pazarló gazdálkodással szembe a takarékos, racionális működést. És így fogalmazhatta meg beszéde utolsó harmadában: „Ha Zsolnay Vilmos élne, a csüggedőkbe erőt, a félénkekbe bátorságot, a nemzetköziség által inficiált lelkekbe izzó magyar hazafiságot szuggerálna a maga jó példájával, hogy mindenki kivegye részét az újjáépítő, alkotó, teremtő munkából: az új, második honfoglalásból.” Így nőtt Zsolnay Vilmos alakja a nemzeti érzelmeiktől túlfűtött beszéd végére egy tiszteletreméltó, nemes pátriárkává, valósággal egy nemzetmentő személyiséggé, aki a túlvilágon, a mennyekben a Mindenható előtt térdepelve imádkozik, kér megbocsátást és kiengesztelődést népe számára, látja a felhők oszladozását és „örömmel, meggyőződéssel ujjongva kiáltja felénk – mondja befejezésül a szónok –, úgy, ahogy a földön itt a pécsi polgárok kaszinójában is hallhatjuk: „Hiszek egy Istenben! Hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban: / Hiszek Magyarország feltámadásában!”

Majd az ismert, az igazságtalan trianoni diktátum elleni tiltakozást kifejező korabeli jelmondat felidézése után, az ünnepelt személyét és az integer Magyarország eszméjét összekapcsolva a következőképpen fejezi be – erőteljesen politikai töltetű – beszédét: „Zsolnay Vilmos emlékére, egy szebb, boldogabb jövőre, Magyarország feltámadására, az integer, nagy, boldog Magyarországra üritem Zsolnay Vilmos serlegét!”

1930-ban Igaz Béla prelátus-kanonok, felsőházi tag emelhetette magasra szónokként a serleget Zsolnay Vilmos tiszteletére a május 17-én tartott ünnepségen, amelyen – a szokásoknak megfelelően – jelen voltak a helyi hatalom és a család képviselői, továbbá a különböző intézmények vezetői. Megtisztelte az alkalmat jelenlétével – többek között – Nendtvich Andor polgármester, Makay István helyettes polgármester, Baranya vármegye nevében Fischer Béla alispán, Weszely Ödön, az Erzsébet Tudományegyetem rektora, továbbá a postaigazgatóság, a Kereskedelmi és Iparkamara, az Ipartestület, a pénzügyintézetek, a Kereskedők Testülete, a GYOSZ Pécsi Fiókja képviselői. A családot Sikorski Tádé, Mattyasovszky-Zsolnay Tibor és Zsolt, valamint Sikorski-Zsolnay Miklós képviselték. Az 1930-as serleg-ünnepség hangulatát meghatározta, hogy e napon került átadásra a város főterén ma is álló Zsolnay-kút. A rajta található felirat üzenete, azaz, hogy „Akarat, munka, szeretet teremt minden nagyot”, kifejezte az emlékbeszéd tartalmának lényegét is. Igaz Béla dr. a mintegy kétszáz főnyi ünneplő előtt tartott beszédében utalt arra, hogy a városba látogatókat lényegében Zsolnay-emlékek fogadják.¹² Hiszen a vonaton érkezők elsőként Zsolnay Vilmos szobrával ismerkedhetnek meg, majd a Fő téren álló, a Zsolnay gyár által készített és nagylelkűen a városnak ajándékozott díszkúttal, aztán villamossal keleti irányba utazva a Zsolnay Vilmos utcában lévő gyárhoz juthatnak el, illetve a „mesés, pyrogránitból épült, műemlékszámba menő mauzóleumhoz.” A Zsolnay név pedig nem csak Pécsett, hanem messze külföldön, sőt, a nagyvilágban is ismert és tiszteletet ébreszt. Miután az alapítónak a kis műhelyből gyárat sikerült kifejlesztenie, ez a fejlődés „nem kényelemre, uralkodásra készítette, hanem fokozott munkára,” továbbá önképzésre, tudása bővítésére, a gazdasági dekonjunktúra ellenére is végrehajtott fejlesztésekre. „Zsolnay Vilmos szelleme győzedelmeskedett az anyag felett, megmutatta, hogy a földön nem az anyag, hanem a szellem az úr” – utal szakmai felkészültsége, tudása, ismeretei alapján elért sikereire. A továbbiakban – személyes találkozásaira emlékezve – felidézi alakját, hangsúlyozva, hogy milyen szerény volt a fellépése, az egyénisége, hogy „nem kereste a hírnevet, de kitermelte neki ezt tudása és alkotásai”. Az általa szerzett hírnek és dicsőségnek – mondja – nem az volt az alapja, hogy rövid idő alatt a semmiből, a kis műhelyből gyárat hozott létre, hiszen megtették ezt mások is. Nem is az, hogy szebbnél szebb dísz tárgyakat állított elő. Hanem mindezekelőtt az, hogy képes volt piacképes új terméket kikísérletezni és előállítani, azaz – a szónokot idézve – „az ő tudása a keramikában újat termelt ki, olyan eljárással állította elő cikkeit, mely eddig ismeretlen volt, mely bevált, tetszett, meghódította a lelkeket, a piacot”. Nem csak gyáros volt tehát, hanem művészi tehetség is, „aki mikor a Zsolnay névnek hírt, dicsőséget szerzett, akkor Pécset, szülővárosát is nevezetessé tette”. A munka, az iparos mintaképét tisztelve benne, ezúttal arra emelte a serleget, hogy Zsolnay Vilmos szellemének sok, igen sok követője legyen „a dicső, boldog, nagy Magyarországon.”

A továbbiakban a serleg-ünnepélyek mit sem veszítettek vonzerejükből és jelentőségükből. Mindegyiken részt vettek a város és a vármegye, a jelentős szolgál-

¹² Pécsi Napló, 1930. május 18.

tató cégek és intézmények vezetői, egyházi és világi személyiségek. Rendszeresen 150–200 főnyi hallgatóság, köztük a Zsolnay család tagjai előtt hangzottak el az ünnepi beszédek, és többnyire fontos, aktuális, társadalmi-politikai célokra is felhasználták a rendezvényt a kormányzati vagy a helyi hatalmi tényezők. Ezt igazolta az 1937-es, mintegy 300 fő részvételével megtartott ünnepség is, amelyen országos fontosságú kijelentéseket tett és adóleszállításokat helyezett kilátásba Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter. A május 29-i ünnepély szónoka Kelemen Andor apát-plébános volt, aki találóan mutatott rá arra, hogy az ünnepségsorozat jelentősége és jelentése korántsem merül ki az emlékbeszédek elhangzásában, az ihlető légkörben, mert a megfogalmazódó gondolatok ezeket az összejöveleteket a mostani nemzedék számára „lekiismeretvizsgálattá”, az utódok részére pedig „jövőt szülő termékenységgé” avatták illetve avatják.¹³ A Zsolnayra való emlékezésből tehát a jelen „energiát, bizakodást és a jobb jövő reményét” merítheti a maga számára. Beszédének középpontjába – közel négy évtizeddel Zsolnay Vilmos halála után – a következő kérdést állította: Mi a magyarázata annak, hogy a földi ember meghal és ennek ellenére nemcsak a lelke a túlvilágban, hanem szelleme itt a földön is tovább él? Az ember munkáiban, alkotásaiban él tovább – folytatta. Ám mindez kevés lenne a halhatatlansághoz, mert – mondja a szónok – csak annak adatik meg a földi halhatatlanság, aki nem csak az anyagot szolgálja, hanem az örök értékű és örökéletű eszméket is. Azaz „ha Zsolnay Vilmos élete csak az anyagnak, a gazdasági javaknak öncélú szolgálatában merült volna ki, mindvégig csak fazekasmester maradt volna, aki csak kenyeret akar, csak kenyeret keres és neve az utolsó agyagedény megsemmisültével szintén feledésbe merült volna. Ámde Zsolnay az anyagot a maga lelkével telítette meg: így nemesedett kezében a lelketlen anyag a színek és a formák csodás nyelvén beszélő művészi remekművé, amint ahogy munkája is kenyérkeresetből művészetté finomodott. Ezzel [...] bekapcsolódott a magasabb rendű értékek és eszmék világába: az őt környező társadalom, szülővárosa Pécs, a magyar ipar és az egész nemzet szolgálatába”. Az általa képviselt szellemiség azt „üzeni”, azt jelenti számunkra, hogy mindenkinek a maga munkája, a maga hivatása körében, a maga tehetségével a magasabb rendű eszméket kell szolgálnia. Ahogyan a szónok pátosszal teli hangon befejezésül fogalmazott: „Becsületesen szolgáljuk az isteni, nemzeti és emberi szent eszményeket! Lelket a munkába, eszmét az életbe! Lélekkel dolgozni és eszmékért élni! Ez a Zsolnay serlegünnep örökéletű és örök értékű tanítása!” – mondta.

Ez után Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter emelkedett szólásra, az alkalmat a pénzügypolitika ismertetésére is felhasználva, hangsúlyozva a kormánynak a szociális igények kielégítésére való törekvését, valamint az egész magyar adórendszer új alapokra helyezését. (Ezzel az 500–600 pengős magántisztviselői jövedelmek adója és a 20%-os házadóptélik egyaránt a felére csökken – jelentette be.) Végezetül bizalmat kért ahhoz, hogy munkáját Zsolnay szellemében a népszéles rétegei javára eredménnyel fejezhesse be.

¹³ Pécsi Napló, 1937. május 30.

Az utolsó serlegünnepélyre – már a történelmi események, a második világháború kitörése által is motiváltan nem a születésnapjára, hanem hónapokkal később – 1939. december 16-án került sor. Nikolits Mihály főispán szónoklatában Zsolnay Vilmos alakja – az 1930-as évek végére széleskörűen elterjedt, a közgondolkodást is erőteljesen átható ideológiai nézeteknek megfelelően – nem csak mint közvetlen környezetünk kiemelkedő képviselője jelent meg, hanem úgy is, mint történelmi folytonosságunk megtestesítője, mint egy kiemelkedő embertípus magasabb rendű megjelenési formája, mint a múltnak, ennek a sajátos lelki stílust alakító tényezőnek a hordozója, mint egy kivételes képességekkel megáldott ember, azaz mint egy zseni.¹⁴ „Zsolnay Vilmos is zseni volt és az lett volna, bárhol születik, de mert itt látta meg először a napvilágot, mert a Mecsek termőtalajából nőtt ki, mert a pécsi lélekből nyert ösztönzést életművéhez, azért lett a pécsi embertípus magasabb rendű kiteljesedése” – mondta a főispán, aki beszédének további részében a magyar történelem különböző korszakainak szinte valamennyi előnyös tulajdonságával felruházta Zsolnay Vilmos személyét. Majd barokkos körmondatában megállapította: „A római uralom városalapító polgárának erényei mellett megtaláljuk benne az őskereszténység buzgó hitét, a kalandkereső várórség harcias kedve mellett a monostor szerzeteseinek emberi alázatát, a czéhekbe szervezett középkori iparos szolidaritása mellett a kereskedő vagyonszerző ösztöneit, a polgáriasodás korszakának építő hajlamai mellett nagy püspöki kultúrát teremtő, szellemet nevelő törekvéseit épp úgy, mint ahogy megtaláljuk benne a romantikus kor színes álmait, a felvilágosodás racionalizmusát és végül a technika nemzedékének a természet erőit járomba hajtó öntudatát.” Így vált Zsolnay Vilmos személye és emléke – tehetjük hozzá – a politika által felhasználtan „a pécsi embertípus magasabb rendű kiteljesedésévé”, az idealizált ember típusává a harmincas évek végi Magyarországon.

Igaz, a későbbiekben a szónok reálisabb hangot is megütött, amikor az ünnepeket istenadta tehetségét, a tudós soha nem pihenő kutató szellemét, páratlan akaraterjét, percekig nem lankadó munkakedvét említette. Munkáinak, alkotásainak maradandóságát abban vélte felfedezni, hogy „csodálatos harmóniába tudta hangolni lelki életét az anyagi világ követelményeivel,” továbbá abban, hogy harmóniát tudott teremteni magasabb céljai és a mindennapi élete között. Józansága, takarékosága is hozzájárult a sikeréhez. És az is, hogy „anyagi érdekeinek a védelmével össze tudta egyeztetni meleg emberszeretetből fakadó szociális érzékét.” Otthonszeretete, családi életének belső kultusza, gyermeknevelésének szigorú, a munkás, puritán életmódra nevelő szelleme is hozzájárultak annak az eszményi egyensúlynak a megteremtéséhez, amely nála a munka, a lélek, a férfias jellem harmóniájában megtestesült.¹⁵

A serlegünnepen – az idézett sajtóhivatkozás szerint – Baumann Emil, a Pécsi Polgári Kaszinó elnöke melegen köszöntötte Pécs legfiatalabb díszpolgárát, a szélsőjobboldali politikust, Imrédy Bélát, „belpolitikai életünk legnagyobb reforme-

¹⁴ Pécsi Napló, 1939. december 17.

¹⁵ Zsolnay Vilmos életútjáról, emberi tulajdonságairól, a polgári erényeket megtestesítő jelleméről lásd: Szirtes Gábor: Pécsi panteon, Pécs, 1998. 185–202. p.

rét, a jobb magyar sors fáradhatatlan harcosát,” aki – a korabeli sajtó tudósítása szerint – „nagyszabású beszédben jelölte meg azokat a feltételeket, melyekkel a Duna-medencében vezető pozíciókat kiépíthetjük és meg is tarthatjuk”. A „szent-istváni” politikával, a Zsolnay-erényekkel is foglalkozó beszédét, de mindenekelőtt Imrédy személyét melegen ünnepelte a közönség, mint olyan politikust, „aki ma is mint az új, szebb és jobb magyar élet lánglelkű előharcosa mutatkozott meg.”

Az 1939-es serlegünnepély már jól érzékelhetően és egyértelműen megmutatta azt, hogyan vált – a történelmi idők változásaival együtt – ez a lényegében politikai befolyástól mentesen induló, nemes civil kezdeményezés a politika által is befolyásolt, majd felhasznált alkalommá, illetve hogyan tükröződtek a történelmi változások hatásai, a mindenkori közhangulat az ünnepi szónoklatokban.

A serleg-ünnepségek története tehát korántsem epizodikus, nem jelentéktelen, hanem számos érdekességet és történelmi tanulságot magában rejtő fejezete a Zsolnay Vilmos utóéletével kapcsolatos, a Zsolnay kultuszt életben tartó eseményeknek, történéseknek. Láthattuk, hogy a Zsolnay-örökség ápolása, amint ezt a serleg-ünnepélyeken elhangzott szónoklatok is tükrözik, mindenkor magában foglalta Zsolnay Vilmos érdemeinek, az általa elért kiemelkedő teljesítményeknek a méltatását, Pécs és az ország hírneve, nemzetközi imázsa emelését szolgáló tevékenységének bemutatását, ám korántsem szűkült le az ünnepelt személyiségének, hazai és nemzetközi sikereinek a számbavételére. A serleg-ünnepélyek nem merültek ki annak demonstratív bemutatásában sem, hogyan, miként vált és miért tekinthető Zsolnay Vilmos a polgári értékek és a polgári erények megtestesítőjének, hogyan és miért adhatott és adott magatartás-mintát a halálát követő nemzedékek sora számára. Ugyanis az 1903–1939 közötti évtizedekben fokozatosan, a trianoni trauma által kiváltott viszonyok közepette, egyre érzékelhetőbben aktuális politikai célok szolgálatába is állították ezeket az ünnepi alkalmakat a korabeli hatalom képviselői, mindenekelőtt a Pécsi Polgári Kaszinó által felkért ünnepi szónokok. Éppen ezért és ezzel együtt a serleg-ünnepségek – mindenekelőtt a korabeli sajtóból – rekonstruálható eseményei és szónoklatai kortörténeti dokumentum értékűek is. Egyidejűleg arra is rávilágítanak, hogy a valódi értékek és azok képviselői túléltek a különböző politikai kurzusok eltérő értékrendet képviselő, különböző ideológiák által átfűtött, meglehetősen változó világát. Zsolnay Vilmos és a hozzá hasonlók ugyanis tevékenységükkel valószínűleg az örökkévalóság, de legalábbis a maradandóság könyvébe írták be a nevüket. És éppen ezért élhették túl a rendszerváltozások egész sorát, éppen ezért maradhattak meg mintaadó személyiségeknek, éppen ezért érdemelnek figyelmet a harmadik évezred kezdetének újrapolgárosodó Magyarországon is. Éppen ezért lenne hasznos e kultusz – politikai felhangoktól mentes – újjáélesztése, Zsolnay Vilmos (és a hozzá hasonló teljesítményt nyújtó egykori pécsi vállalkozók, így Angster József és utódai, Littke Lőrinc és József, Engel Adolf és a többiek) személyének és teljesítményének a fiatalokkal, a diákokkal való megismertetése, akár még az 1939-cel véget ért serleg-ünnepélyek Pécs polgárai általi ismételt útjára indítása is.

Illusztráció: BML XIV. Zsolnay–Mattyasovsky hagyaték

PAVLOVICS ATTILA

TANULÓ TÁRSADALOM SZABAD TANÍTÁSI ORSZÁGOS KONFERENCIA, PÉCS, 1997

A 20. század második felének alapkérdése az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) eszméjének megvalósítása volt. A téma társadalmi fontosságát és aktualitását mi sem bizonyítja jobban, minthogy az Európai Parlament és Tanács határozata alapján az 1996-os év az élethosszig tartó tanulás éve volt. Az élethosszig tartó tanulás évének célját a folyamatos tanulás szükségességének tudatosítása, a személyes fejlődés és az egyéni kezdeményező készségek ösztönzése, a gazdasági, technikai és társadalmi változásokhoz való alkalmazkodás képességének javítása jelentette. Ennek a ténynek a fontosságát felismerve került megrendezésre 1997-ben Pécsen a Tanuló Társadalom Konferencia, mely a századvég értelmiségének ebben a témában kialakított felfogását, véleményét, saját szerepének értelmezését kutatta. A téma aktualitása megmaradt napjainkra, a 21. századra is, melyet igazol az a tény, hogy az Európai Unió „Education and Training 2010” című dokumentuma célként fogalmazza meg az egész életen át tartó tanulás feltételeinek megteremtését a Tudás Európájának létrehozásában.

Dolgozatomban az 1997. november 21–23. között Pécsen megrendezésre került Tanuló Társadalom Konferencián elhangzott előadások, korreferátumok, viták ismertetésén keresztül szeretném bemutatni a konferencia jelentőségét, a kor oktatási, közművelődési, kulturális állapotát, a századvég értelmiségének elképzeléseit, útkeresését e témával kapcsolatban, megvizsgálva azokat a témaköröket, amelyek a legtágabb értelemben vett felnőttoktatás problémáival és az élethosszig tartó tanulás kérdéseivel foglalkoztak. Abban a szerencsében volt részem, hogy a konferencia intézőbizottsága tagjaként egyik előkészítője, szervezője és természetesen résztvevője lehettem ennek a századvégi konferenciának, amely az 1907. évi pécsi Szabadtanítási Kongresszus haladó hagyományaira építve került megrendezésre. Az 1907-es kongresszus jelentőségét a Pécsi Szemle 2007. nyári számában méltattam, így most csak arra a tényre szeretném felhívni a figyelmet, hogy a század eleji és századvégi konferencia szellemisége, gondolatvilága, témakörei milyen szorosan kötődnek egymáshoz. Akkor 1907-ben, majd 1997-ben is a magyar értelmiség saját szerepét, pozícióját és orientációját kereste a globális felemelkedés és a nemzeti fennmaradás viszonyai, dilemmái és kihívásai között. Munkám kiindulópontját az 1997-ben elhangzott előadások, korreferátumok anyagai és a kongresszusról kiadott jegyzőkönyv képezte, melyek olvasása közben sajnos igen sok, ma is aktuális problémával találkoztam.

A konferencia előkészítése

A századvégen, 1997. november 21. és 23. között ismét Pécsen került megrendezésre a második kongresszus „Tanuló Társadalom” címmel, amely az 1907-es tanácskozás szellemét, üzenetét aktuálisnak érezve, célul tűzte ki a magyar értelmi-

ség helyének, szerepének vizsgálatát a századvég viszonyai és kihívásai között. Dr. Ujvári Jenő, a konferencia elnöke, Pécs M.J. Város alpolgármestere, a konferenciához intézett előszavában a következőket írja: "A specializált tudások világa, a diszciplínák elkülönült érdeklődése tolaakodóan veti fel a kérdést, kell-e, lehet-e értelmiségi párbeszédet rendezni századunk végén is, mint ahogyan azt a század elején lehetett közös dolgainkról. Vannak-e közös dolgaink? Azt várom a konferenciától, hogy erősítse meg a kezdeményezőök optimizmusát: Lehet! Városunk most is szeretettel várja az értelmiség prominens képviselőit, vállalja a párbeszéd sokszínűségének kockázatát, várja és elvárja a tolerancia és az innováció áhított megnyilvánulásait. Talán most is képesek leszünk olyan üzenetek sugárzására, mint az elődök, hogy most a századvég társadalmának hasznát szolgálhassuk."

A 90. évfordulón megrendezett Tanuló Társadalom konferencia nem az egyes szaktudományok belső tartalmának, törvényszerűségeinek, eredményeinek bemutatására adott lehetőséget, hanem azok társadalmi feladatait, szerepét, kapcsolatait állította a tanácskozás középpontjába, vizsgálta és vitatta a magyar értelmiség művelődéshez és műveltséghez való viszonyát. A Konferencia szervezői: Pécs Megyei Jogú Város, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécsi Orvostudományi Egyetem, Baranya Megyei Közgyűlés. A szervezők példás együttműködésben készítették elő és bonyolították le a konferenciát. A szervezőbizottság több mint háromezer meghívót küldött ki az ország közép- és felsőoktatási intézményeinek, megyei és városi önkormányzatoknak, megyei pedagógiai intézeteknek, szakmai kamaráknak, egyesületeknek, oktatói vállalkozásoknak. Fővédnöknek *Göncz Árpád* köztársasági elnököt kérték fel, aki örömmel vállalta a nemes feladatot. A konferencia védnökei: *Páva Zsolt*, Pécs M.J. Város polgármestere, *Tóth József*, a JPTE rektora, *Bellyei Árpád*, a POTE rektora, *Tóth Sándor*, a Baranya Megyei Közgyűlés elnöke. A konferencia helyszíne: Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) aulája és előadótermei. A konferencia fő témaköreinek alapján szekciók alakultak, az egyes szekciók elnökei előzetesen megfogalmazták elképzeléseiket arról, hogy a szekcióüléseken mivel kívánnak foglalkozni a konferencia folyamán. Az alábbiakban ezeket a bevezető gondolatokat ismertetem.

A tanulás – kulcs a 21. századhoz

Hámori József, az MTA levelező tagja, egyetemi tanár, szekcióelnök: „A harmadik évezred kapujában természetes kérdés: mit várhatunk a 21. századtól? Milyen lesz a technika, az emberi kényelmet is szolgáló infrastruktúra fejlődése, s talán a legfontosabb: milyen lesz az emberi élet minősége? A technika, így az elektronizáció, információtechnika további, gyors fejlődése joggal várható. Az emberi élet minősége azonban sok más mindentől is függ. Kérdés, hogy az ember, az emberi agy a gyorsan változó körülményekhez tud-e, s hogyan tud alkalmazkodni, s hogy – ami különösen fontos – a személyiség homeosztázisát, egyensúlyát ki tudja-e alakítani, meg tudja-e őrizni. Ehhez a legfontosabb, s továbbfejlesztendő terület az (iskolán belüli és kívüli) oktatás, tanulás, s ami ettől elválaszthatatlan, a nevelés. A tudás átadása és az ismeretek, a tudás morálisan is megfelelő hasznosítása az újra közösségivé váló, de individuumként is alkotóerejét fejlesztő új nem-

zedék tagjainak talán legfontosabb építőeleme lehet. Vagyis véleményünk szerint a 21. század kulcsa a mindenkire kiterjedő tanulás, a tudásszerzés, illetve annak általánossá tétele, fiatalokra és idősebbekre egyaránt. Ennek megfelelően a szekció a tanulás iskolai és iskolán kívüli lehetőségeivel kíván foglalkozni, a mai gyakorlat ismeretétől a kívánatos jövőig.”

Információ és társadalom

Ormos Mária akadémikus, a szekció elnöke nem kívánta elképzeléseit előzetesen közzétenni.

Művészetek és társadalom

Andrásfalvy Bertalan egyetemi tanár, szekcióelnök: „Korunkban a művészeteket egyre kisebb alkotó (és előadó) és nem sokkal nagyobb »műélvező« csoport sajátítja ki magának. Az alkotók (és előadók) rendszerint hosszabb képzés és tanulmányok után diplomát, jogosítványt kapnak a hivatásos művészi pályára, amiből meg kell éljenek. A társadalom többsége már kimaradt az alkotás (és előadás) lehetőségéből, és művészet nélkül él. Számára a »művészet«, ha az egyáltalán annak nevezhető, a kikapcsolódást, szórakozást, a szabadidő értelmes eltöltését jelenti. A művészet nélküli társadalom ki van szolgáltatva indulatainak és érzelmeinek. Szorongó, depressziós, életunt és érzéketlenné válik az értékek és más emberek iránt. Érzelmi világa műveletlen, de azért vágyik érzelmi élményekre: egyre hangosabb zenére, fantasztikumra, horrorra, egyre türelmetlenebbül óhajtja a hatalmat mások felett és szadizmusra hajlik, egyszerűen boldogtalan és aszociális.”

A társadalom egészsége

Bellyei Árpád egyetemi tanár, rektor, szekcióelnök: „A gyorsan zajló társadalmi átalakulások egyik fő terepe jelenleg az egészségügy és a felsőoktatás átalakítása. Emellett a kérdés fontosságát a magyar lakosság rossz egészségügyi állapota - európai összehasonlításban is az egyik legrosszabb mortalitási és morbiditási mutatók jelenléte - is indokolja. Mindezek csupán társadalmi összefogással uralhatók.”

Vallás és társadalom

Horányi Özséb egyetemi tanár, szekcióelnök: „A Vallás és társadalom című szekció a Magyar Katolikus Püspöki Kar »Igazságosabb és testvériesebb világot!« című, 1996. augusztus 20-án megjelent körlevélre tekintettel, de ökumenikus szándékkal, azaz nyitottan a legkülönbözőbb vallások, illetve egyházak iránt a vallás helyét és szerepét törekszik felmutatni az ezredvégi társadalomban. A szekció előadói és szervezői úgy hiszik, hogy a világ vallási (spirituális) dimenzió nélkül nem egyszerűen szegényebb volna, nem egyszerűen reménytelenebb volna, de mindezek előtt még nagyobb problémákkal, még megoldatlanabb helyzetekkel is volna szembenézni kénytelen. A szekció előadásai azt keresik, miként tudnak hozzájárulni saját szempontjukból a súlyos kihívások megválaszolásához.”

Turisztika – idegenforgalom

Takács József, főiskolai docens, szekcióelnök: „Az idegenforgalom jövedelmező szakma, a társadalom számára valószínűleg nélkülözhetetlen bevételi forrás, de egyben a társadalmak közti érintkezés és kommunikáció terepe is. Az idegenforgalomra való szellemi és infrastrukturális felkészültség állapota, a vendégnek nyúj-

tott szolgáltatások és komfort színvonala visszahat a vendéglátó viszonyaira, kultúrájára és általános versenyképességére is. Nem szállodások, utazási irodák és különböző érdekeltek ügyeiről, hanem egy ország idegenforgalmi, turisztikai »szalonképességéről« szeretnénk szót váltani, a képzéstől a közbiztonságon át az idegenforgalom infrastruktúrájáig terjedő skálán vitatni lehetőségeinket és a jobbítás útját, módját, a szakma felemelkedésének és társadalmi hasznossága kiteljesítésének érdekében.”

Társadalom és térbeliség

Tóth József egyetemi tanár, rektor, szekcióelnök: „A szekció résztvevői abból indulnak ki, hogy a társadalmi folyamatok és azok aktuális helyzetét tükröző struktúrák egyidejűleg értelmezhetőek időbeni és térbeli aspektusból is. Éppen úgy, ahogy egy térség nem ugyanaz a változó időben, egy időponthoz kötött struktúra sem azonos különböző térségekben. Uralkodó szemléletünknek megfelelően a térbeli differenciák kevésbé tudatosultak, hangsúlyozásuk így különösen indokolt. Az előadások és hozzászólások ennek megfelelően a különböző léptékű területi különbségekkel foglalkoznak a kontinentális, a nemzetközi, a regionális szintről az intraregionális, a kistérségi és településen belüli szintekig. Alapvető fontosságúnak tartjuk annak hangsúlyozását, hogy miután ezek a különbségek területi-strukturális differenciák is, az elmaradott térségek problematikája az időbeni utolérés gyakran ajánlott módszereivel nem oldható meg. E problémák kezelése csak a társadalmi-gazdasági-infrastrukturális-természeti szférák kölcsön-hatásrendszerében, a területi kapcsolatrendszer figyelembevételével oldható meg eredményesen.”

Zsikó János, a konferencia intézőbizottságának elnöke, egyetemi hivatalnok: „A »szürkeállandóság« jelenléte és megnyilvánulása kitüntetett a helynek – a bányáit, iparát részben-egészben elvesztő Pécsnek – és a »hely szellemének« a város egyetemének, művészeinek, alkotó értelmiségének egyaránt. Előre megköszönöm valamennyiük hozzájárulását a *genius loci* gazdagításához, színesítéséhez. Szeretnénk optimális feltételeket és komfortot teremteni az együttléthez, az alkotó gondolat szolgálatához.”

Az 1907-es kongresszushoz képest új témakörként jelentkezett a „Vallás és társadalom” kérdéseit vizsgáló szekció. Hogy az 1907-es konferencia tematikájához képest miért kellett a vallás témakörével az 1997-es konferencia vizsgálódási körét bővíteni, azt hiszem nem szorul magyarázatra. Mégis néhány fontos momentum említésével szeretném igazolni a téma jelenlétének szükségességét. A rendszerváltozás folyamatában a vallás és az egyház újra nyilvános és közéleti szerepet kapott. Részt vállal az iskolaügyben, a szociális és karitatív gondoskodás területén, szerepe van a civil társadalom életében és bizonyos mértékig megjelent a nagypolitikában is. Fontos jelenség, hogy az ország felekezeti szerkezete az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott. Az ún. történelmi egyházak mellett megjelentek a kisebb lélekszámú ugyanakkor nagyon aktív tevékenységet folytató kisegyházak és szekták. Ezek a jelenségek és az általuk felvetett problémák, melyeknek megválaszolására a téma szakavatott előadói tettek kísérletet, azt hiszem egyértelmű magyarázatot adnak a témakör létjogosultságára.

A konferencia nyitó ülésére 1997. november 21-én 11 órakor a POTE aulában került sor. Jelen volt a konferencia 150 tagja, továbbá mintegy 100 vendég. Először Ujvári Jenő a konferencia elnöke köszöntötte az egybegyűlteket. Beöthy Zsolt – egykori elnök – megnyitó szavainak idézése után feltette a kérdést, milyen új igazságok és tények azok, melyek az élet, a tudás, a műveltség új szótárát írják. „Mi van elmúlóban, mi van születőben, merre vezet az út, amelyben rátalálhatunk önmagunkra és kifejezhetjük azt, ami már kétségtelenül egy másféle kultúrkorszak elejéhez tartozik?”¹ Majd így folytatta: „A század elején abból indultak ki, hogy az emberi sors, az alkotói lélek számára vannak világitó, vezérlő csillagok, amelyek fényét szem előtt tartva haladni lehet. Ma már tudjuk azt, amitől még néhány évtizede is megborzadt a szellem, hogy a tudomány, miközben egyre mélyebbre lát, egyre kevesebb megoldást sugall az élet számára és a művészet, miközben új nyelvet, új formákat talál, egyre kevesebbet fejez ki magából az emberből, de talán hiszünk még, hogy megtalálható a szabadság, az ártatlanság, a tisztaság és az öröm, és az a belső csönd, amelyben az érzés, a tudás, és a képesség ráhangolódik a századvég társadalmi feladataira”.² Végezetül pedig ezekkel a szavakkal nyitotta meg a konferenciát: „Az egész magyar társadalom érdeklődését fel kell keltenünk, nemzetünk minden rétegébe be kell oltanunk azt a meggyőződésünket, hogy a tudás kiterjesztése, megerősítése országos ügy, amely államot, társadalmat, egyént munkára, részvételre, áldozatra szólít.”³

Ezután került sor *Göncz Árpád* köztársasági elnök, a konferencia fővédnöke és *Horn Gyula* miniszterelnök köszöntő levelének felolvasására. Mindkét levél írója hangsúlyozta, hogy a tudás és a haladás mindig is összetartozó fogalmak voltak, különösen így van ez a 21. század kezdetén, az egyesült Európához való csatlakozásunk küszöbén. A megújulás a jövőben a kutatás, az oktatás és a képzés közötti kapcsolat függvénye lesz. Ezért van nagy szerepe a mostani konferenciának. Végezetül mindketten sikeres és hasznos eszmecserét kívántak. A köztársasági elnök és a kormányfő levelének felolvasása után a város nevében dr. Páva Zsolt polgármester köszöntötte a konferenciát. Kifejezte örömét, hogy Pécs városa egy ilyen rangos eseménynek adhat otthont. Majd ezekkel a gondolatokkal folytatta: „Nagyon fontos kérdésről fogunk néhány napon keresztül tanácskozni; oktatásunk jövőjéről, a szabadtanítási helyzetünkről. Ebben a zaklatott, és ellentmondásokkal terhelt világban elsődleges cél az európai normáknak való megfelelés. Ez csak egy módon történhet, ha az ország felkészül arra a folyamatra, amelynek még elébe nézünk, úgy, hogy egyetlen értékünket, kincsünket, az emberi tudást alakítjuk megfelelő formában.”⁴ Tóth József, a JPTE rektora üdvözlő szavaiban kifejtette, a konferencia megrendezésének fontosságát abban látja, hogy „a századot átívelő időszak végén is meg kell kérdezni a mostani értelmiség legkiválóbbjait, hogy most hogyan látják az akkori kérdéseket, illetve hogyan látják a századvég legfonto-

¹ Az 1997. évi Tanuló Társadalom Konferencia Naplója. Kiadja a konferencia Elnöksége Ujvári Jenő elnök közreműködésével. Szirtes Gábor (szerk.) Pécs, 2000. Pannónia Könyvek (továbbiakban: Napló) 27. p.

² Napló, 28. p.

³ Napló, 28. p.

⁴ Napló, 31. p.

sabb, sorsdöntő problémáit”.⁵ Végezetül Bellyei Árpád, a POTE rektora a következő szavakkal köszöntötte a megjelenteket: „Nagy büszkeség számunkra, hogy egyetemünk adhat otthont ennek a nemes célú rendezvénynek, mely megpróbálja 90 év után újra összegyűjteni a magyar szellemiség irányait és törekvéseit... Felmerül a kérdés, hogy a kongresszus tartalma, jellege és iránya merre halad, mit ad, eléri-e célját?... Vajon hol van ennek a kongresszusnak a helye, mi az iránya és a törekvése?... Úgy érzem ezek közül sok kérdésre csak a konferencia végén tudunk választ adni. Az biztos, hogy 1907-ben, a századelőn, és jelen pillanatban is a kongresszus szellemisége szintetizáló törekvéssel indul és megpróbálja azt a tudást, tudásmennyiséget emberközelbe hozni, amelyet a mélyebb tudományágak szakági szinten megismertek.”⁶ Az ünnepi megnyitót Ujvári Jenő elnök zárta be, kifejezve reményét, hogy a hálás utókor 2007-ben legalább annyit fogja idézni a mai kor elnökének gondolatait, amennyit a mai ülésen idézték Beöthy Zsolt egykori elnök szavait.

Plenáris ülés

A konferencia délután plenáris üléssel folytatta munkáját, ahol a szekciók főelőadói tartották meg előadásukat. Elsőként Tóth József a VII. szekció elnöke és főelőadója a „Társadalom és Térbeliség” tárgykörében mondta el beszédét, melyet hat pontban foglalt össze: – A térbeliség a társadalom immanens létezési módja. – A társadalmi-gazdasági tér természetes módon inhomogén, strukturált. Magától érthetően inhomogén a természeti szféra és ezt az inhomogenitást átveszi a társadalmi szféra is. Megállapítható, hogy különböző fázisok különíthetők el az időben ugyanarra a térre vonatkoztatva. De az is igaz, hogy ezek a fázisok ugyanabban az időpontban a tér más-más egységében is jelen vannak. – A természetes térstruktúrát mesterséges térfelosztás zavarja meg pl. régió, ország, állam. – A politika célja csak az optimum, a társadalom szempontjából legkedvezőbb térfelhasználás megteremtése lehet. – Ehhez komplex szemlélet, adekvát intézményrendszer kell. Tehát mind a természet, mind a társadalom különböző aspektusait érzékelnünk kell, ha hozzányúlunk a térhez. Ha egységes a tér, a terület, a település, akkor nyilván az intézményrendszernek is egységesnek kell lenni. Ez sajnos Magyarországon nem egységes (lásd: KTM, BM. Előző a területfejlesztésért felelős, utóbbi pedig a településért, mint önkormányzati rendszerért, holott a kettő nem elválasztható egymástól). – A tér problematikája a mai fogalmaink szerint nemzetközi, átnyúlik az államhatárokon. Ebből következően érdemi megoldása is csak nemzetközi lehet. Tehát Európába csak a nemzetközi régiók feltárásán, politikai akaratra megfelelő működésén keresztül vezet az út.

A következő előadó Bellyei Árpád, a IV. szekció főelőadója és elnöke. Nagyelőadásában, melynek címe: „A társadalom egészsége, az egészségügyi felnőttoktatás”, vázolta a társadalom egészségügyi állapotát. Kifejtette, hogy a konkrét egészségi állapotot az orvosi ellátás mindössze 10%-ban befolyásolja. A fennmaradó 90% közé sorolta többek között az életszínvonal, az életmódi szokások, a munka

⁵ Napló, 32. p.

⁶ Napló, 33. p.

és a pihenés aránya, a táplálkozási szokások, a dohányzás hatását. Fontos szerepet tulajdonított a megelőzésnek, a szűrővizsgálatok szélesebb körben való propagálásának, a hatékony nemzeti egészségprogram végrehajtásának. Az egészségügyi felsőoktatás jelentőségét, feladatát abban látja, hogy egyrészt a végzetek példamutatása sokkal erőteljesebb kell, hogy legyen, másrészt pedig, hogy feltételrendszerében a korszerű világhoz igazodjon. Átalakulóban van a posztgraduális képzés is, amely már az orvos továbbképzést szolgálja. Az előadás utáni szünetben lehetőség nyílt az Egyetemi Múzeum gyűjteményének megtekintésére.

A szünet után *Meggyes István*, a VI. szekció főelőadója következett. Előadásának címe „Turisztika – idegenforgalom”. A turizmusról beszélve az előadó utalt arra, hogy az emberiség egyik legősibb igénye az utazás, más kultúrák, emberek, környezet megismerése. A turizmust a szakemberek húzóágazatként említik. Földrajzi helyzetünk mellett történelmi, zenei, művészeti, építészeti, hagyományaink is predesztinálnak bennünket a turizmusra. Alapvető cél, hogy Budapest és Balaton mellett az egész országot be lehessen vonni a nemzetközi vérkeringésbe. A kínálat szervezése közben gondolni kell az oktatási feladatokra is. Meg kell tanítani az embereket, hogy vendégeket fogadni a legtermészetesebb emberi reakció, mely még a megélhetést is biztosíthatja. Az előadó említést tett az idegenforgalom, valamint az elit és a népi kultúra kapcsolatáról. Kulcskérdés az idegenforgalom, a környezetvédelem, a közbiztonság, a közlekedés és az infrastruktúra kapcsolatrendszerre. Meg kell szervezni az értékesítést, mert ez ma még az egyik leggyengébb pontja az ágazatnak. Végezetül hangsúlyozta, hogy hozzánk az emberek nyitottsága, humora és vendégszeretete miatt jönnek szívesen a turisták. Ez a legnagyobb vonzerónk, amelyre vigyáznunk kell.

Ezt követően a Művészetek és társadalom, a III. szekció főelőadója *Poszler György* akadémikus „Elbeszélések után, vagy elbeszélések előtt (az esztétikai nevelés lehetőségéről vagy lehetetlenségéről három tételben)” c. írását olvasta fel. Az előadó által is nyíltan provokatív hangvételűnek aposztrofált értekezés Jászi Oszkár 1907-ben Pécsen elhangzott a munka produktivitása, a demokrácia fejlődése és a művészetek virágzása közti összefüggést fejtegető beszédéből indult ki. Az Első tétel – nosztalgikus felhanggal: az elbeszélések ígézetében alcímet viselte. Jászi gondolatai, Lyotard fogalmával a narratívák, elbeszélések jegyében fogalmazódnak. Először a tudást, tudományt és művészetet igazoló elbeszélésekről van szó. Másodsor a történelmet, a történelmi folyamatot igazoló két nagy elbeszélésekről. Arról, hogy a történelem az ész, a szabadság, a munka fokozatos emancipációja. Szóba kerülnek a modernitás és a hozzá kapcsolható esztétika, valamint az ebből fakadó művelődéspolitikai és nevelési elképzelések összefüggései. Az elmúlt kor a kultúrát, a művészetet fontosnak tekintette és minél szélesebb rétegekhez eljutatta. Csakhogy a művelődés sok lehetséges csatornája helyett csak egyetlen csatorna, az állami művelődés jött létre. A központosított irányítás kiölte a spontán aktivitást, a civil társadalom önmozgását. Az esztétikai nevelés irodalomcentrikus volt, az iskolai nevelésben túlsúlyos volt a passzív-befogadói magatartás, az iskola és a közművelődés között megszakadt a kör. Vagyis: az elképzelések teljességet

sugalltak, a megvalósulások féloldalasak maradtak. Második tétel - eksztatikus felhanggal: a felszabadulás mámorában. A modernitás világa után következett a posztmodernitás, az elbeszélések világa után az elbeszéléstelenség világa. Az ebből születő posztmodern esztétika a modern esztétikájának szöges ellentéte. „A modern műalkotás ábrázolás, a posztmodern műalkotás esemény. Az ábrázolás a múltra és jelenre vonatkozik, az esemény a jelenre és jövőre.”⁷ Harmadik tétel – szkeptikus felhanggal: a kiábrándulás józanságában. Mindezek után felmerül a kérdés, hogy lehet-e művelődéspolitikai és nevelési elképzelést építeni erre az esztétikára, ami lemond a művészet felvilágosító szerepéről, az autonóm műalkotásról, az önálló esztétikai szféráról. Vagyis az esztétikai nem-mindennapi szférát feloldja a nem-esztétikai mindennapi szférában. „Ott a katarziszról, mint a befogadás optimumáról esett szó. Itt a szenzibilitásról, mint az érzékelés optimumáról eshet szó?”⁸ A szerző véleménye szerint a katarziszra biztos lehetett építeni egy nevelési elképzelést, a szenzibilitásra talán lehet építeni, de azt még ki kell találni. Hiszen az is meggondolandó, hogy lehetséges-e posztmodern kultúra e premodern társadalomban. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon az előadó szerint igenis szükség van átgondolt művelődéspolitikára, többcsatornás mecenatúrára, a művészet emberi, erkölcsi, világnézeti súlyában rejlő nevelési lehetőség kihasználására. Ugyanis „Lehet nemcsak régi elbeszélések után vagyunk, de új elbeszélések előtt is.”⁹

Az ülés utolsó előadója *Vámos Tibor* akadémikus, a II. szekció főelőadója „Információ és társadalom” c. előadásában kiindulópontnak tekinti, hogy az információs társadalom a mai ember számára nem technikai probléma. „Az információs társadalom talán legjellegzetesebb hatása, hogy egy más halmazállapotú társadalom keletkezik, mint eddig. Ez természetes annak kapcsán, hogy a világ az információs csatornákon keresztül globalizálódik, a globalizálódás sokfajta értelmében.”¹⁰ Milyen feladatokat ró ez a változás az oktatásra? Olyan generációt kell felnevelni, amely ebben a megváltozott halmazállapotú világban választani tud, képes az életpálya során való folyamatos tanulásra. Fontos problémát jelent ebben a változáskörben a lemaradók csoportja, a kultúra kontinuitásának kérdése és a kreativitásra nevelés is. Úgy kell nevelni az ifjúságot, hogy sokféle érték létezik és ezek valamilyen relativitásban, valamivel szemben helytállóak. Végezetül azzal zárja előadását, hogy „Érdemes a tradicionális kultúrának a tanulságait ebben a változó halmazállapotú társadalomban a magunk interpretációja szerint – némileg – követni.”¹¹

A plenáris ülés másnap, november 22-én 8 órakor *Tigyi József* akadémikus, MTA PAB elnök vezetésével folytatódott. Az elnök köszöntő szavai után *dr. Felkai László* „Az 1907. évi pécsi Szabadtanítási Kongresszus helye a magyar felnőttoktatás történetében” c. előadását tartotta meg. Az előadó felvázolta hazánk nevelés-

⁷ Napló, 72. p.

⁸ Napló, 73. p.

⁹ Napló, 75. p.

¹⁰ Napló, 76. p.

¹¹ Napló, 84. p.

tudományi történetét, beszélt a hamburgi V. Felnőttoktatási Világkonferencia tapasztalatairól, majd elemezte az 1907-es kongresszuson történeteket, melyről a Pécsi Szemle 2007. nyári számában részletes áttekintést adtam, így most az előadás erre vonatkozó részét a továbbiakban nem ismertetem.

Az I. szekció főelőadását *Báthory Zoltán* államtitkár tartotta meg „A tanulás – kulcs a 21. századhoz” címmel. Előadásában az oktatásügy három kritikus pontjára hívta fel a figyelmet. A három asszimetriát mutató pont: a humán és a reálműveltség viszonya az iskolai műveltségképben, az ismeretek oktatásának és a képességek fejlesztésének ellentmondásai és egy szociológiai jellegű tény, a városi és a falusi iskolák környezetének igen eltérő hatása a tanulási teljesítményre. Az előadó szerint az iskolai műveltségnek erős humán deficitje van, ugyanakkor dominanciát biztosít a reáltárgyaknak. A másik probléma az ismeretközpontú oktatás és a képességefejlesztő oktatás ellentéte. „Úgy gondolom, hogy ez szintén igen régi problémája a neveléstudománynak és általában a tudománynak. Hogy mi nevezhető műveltségnek, ha valaki sok mindent tud, vagy ha olyan képességekkel rendelkezik, amelyekkel sok mindent megtudhat.”¹² A magyar oktatásban a reálismeretek állapota igen jó helyet foglal el, ugyanakkor ez főképpen a tények ismeretét, és sokkal kevésbé az összefüggések megértését jelenti. A harmadik kérdéskört megvizsgálva egyértelmű, hogy iskolai teljesítményben a város-falu különbség nagymértékben polarizálódik. A ténymegállapítások után az előadó a terápia kérdéseivel is foglalkozott, mely magában foglalja egyrészt a közoktatás modernizációját, valamint a »második esély« iskoláját, tehát a felnőttnevelés, felnőttoktatás és a közművelődés megerősítését.

Az V. szekció főelőadását *Tomka Miklós*, a Vallási Szociológiai Intézet igazgatója tartotta meg „Vallás és egyház a mai Magyarországon – tények és tendenciák” címmel. A vallástörténeti áttekintés után a vallási változás lényegét öt tételben foglalta össze: Megszűnt az értékek, az erkölcs, a vallás magától értetődő volta. A világnézeti mezőny átalakult, a kétpólusú – vallásos, illetve nem vallásos – elrendeződés egy hárompólusú struktúrának adott helyet. A társadalom világnézeti szerkezete a társadalmi struktúra erőviszonyaihoz igazodik. A vallási változás a generációk között kulturális törést, szakadékot teremtett. Nemcsak a vallásosság, hanem az egyház mibenléte és szerepe is változott. Az egyházak látványos alakváltása nem maradt társadalmi visszhang nélkül állapítja meg az előadó. „A társadalom tagjainak zöme, hívő és nem hívő mindenekelőtt azt várja el az egyházaktól, hogy azok járuljanak hozzá a szociális problémák megoldásához... A második igény, hogy az egyházak vegyenek részt a felnövekvő nemzedék nevelésében, oktatásában. Egy nem elhanyagolható számú kisebbség pedig az egyházak közéleti és politikai megszólalását sürgeti.”¹³ Összegezve megállapíthatjuk, hogy az egyházak a közélet szereplőivé váltak.

Ezzel az előadással a plenáris ülés véget ért. Szünet után a témaköröknek megfelelően az egyes szekciók megalakultak.

¹² Napló, 99. p.

¹³ Napló, 134. p.

1. A tanulás – kulcs a 21. századhoz szekció ülése

Elnök: Hámori József akadémikus; Előadók: Gömbös József; Petrikás Árpád (KLTE, Debrecen); Csapó Benő (JATE, Szeged); Báthory Zoltán (MKM, Budapest); Csoma Gyula (OKI, Budapest); Csefkó Ferenc (MTA RKK, Pécs); Komlósi Sándor (JPTE, Tanárképző Intézet); Ifj. Komlósi Sándor (JPTE KTK); Földiák András (Magyar Művelődési Intézet); Koltai Dénes (JPTE FEEFI); Zsolnay József (JPTE Tanárképző Intézet); Mihály Ottó (Miskolci Egyetem); Troska Gyula (Pécs M. J. Város Önkormányzata). A szekció alaphangját tulajdonképpen több hozzászólás is meghatározta. Az egyik volt *Báthory Zoltán* államtitkár plenáris expozéja, amelyre több reagálás is született. Ezen túlmenően *Csoma Gyula* főigazgató-helyettes rendkívül tartalmas megnyilatkozása, illetve az a húsz hozzászólás, ami még elhangzott. A szekció viszonylag népszerű volt, közel 60 ember tisztelte meg jelenlétével. A főbb témakörök: Hogy nézzen ki 2000 után, a következő évezredben a magyar iskolarendszer? Eléggé egységes volt az az álláspont, hogy a 2000 után iskolába kerülő gyerekeknek nem 8, nem 10, hanem 12 évre kell kiterjeszteni majd a tanulmányi idejét. Az Európai Unióba való belépésünk idején cél, hogy a gyerekek legalább 75%-a érettségizzen. Nagyon fontos része volt a vitának az, hogy a tanulás két meghatározó oldalát figyelembe vette. Az egyik az ismeretátadás, oktatás; a másik a nevelés. Az oktatás, ismeretátadás folyamatában lényegesnek tartották, hogy a tényekre alapozó ismeretátadás mindjárt mutasson rá az összefüggésekre, mert az iskolának nemcsak tényeket kell közölnie. A kérdés ezután az volt, hogy ezt az iskolarendszert ki működteti? Milyen elvárások vannak a tanárokkal szemben? A tanárnak központi szerepet kell vállalnia az oktatásban, tehát újra tanárközpontúvá kell tenni az oktatást, nevelést. A tanárképzéssel is foglalkozni kell, hiszen ez nem megoldott probléma. Harmonizálni kellene a tanár- és tanítóképző főiskolákon és az egyetemeken folyó oktatást. Felmerült az is, hogy a tanár továbbképzés problémáját is valamilyen formában meg kellene oldani. Az oktatás-kutatással kapcsolatban elhangzott, hogy oktatás-kutatás nélkül, a tanár továbbképzést, az iskolarendszer átalakítását nagyon nehéz lesz megoldani. Kiemelt problémája volt az egész szekciónak az a polarizáció, amely az iskolák és az iskolai tanulók közötti különbséget jelenti. A tudástökében való részesedés teljesen polarizált. A szegényebb néprétegek gyerekei alig kerülnek feljebb a gimnáziumnál, közülük csak 1,9% kerül egyetemre. Ez az arány túrhetetlen. Látható, hogy régiók, iskolák között is van különbség, vidéki kisvárosok viszonylatában óriási különbségek vannak, és ezek tovább fokozódnak. Az esélyegyenlőtlenség kialakulása nagyon sürgős orvoslást igényel. Megoldási javaslatok voltak: a tanári, tanítói színvonal és a valamikor létezett tanári presztízs visszaállítása, növelése. Többen felvetették a kollégiumi rendszer újraélesztését, ami nem csak azért lenne jó, mert bizonyos értelemben mentesítené a szülőket a beruházásoktól, hanem azért is, mert igen lényeges nevelőeszköz lehetne. A permanens oktatás azért is fontos, mert egy kettészakadó iskolarendszerről van szó. Meg kell adni a második esélyt azoknak, akik hamarabb kiesnek az iskolai oktatásból és azoknak is, akik 8. osztályban befejezik tanulmányaikat. Tehát egyrészt az alap- és középfokú oktatás-

ról van szó, másrészt a felnőttoktatásról, ami azért nélkülözhetetlen, mert az új korszakban sokaknak szakmát kell váltani, és ez tanulás nélkül nem lehetséges. Szorosan ide tartozik még a közművelődés is, ami nagyon fontos része a felnőttoktatásnak.

2. Információ és társadalom szekció ülése

Elnök: Ormos Mária akadémikus. Az I. szekció munkájának kiegészítéseként, elsősorban a tanulás, oktatás, kulturális jövőkép technikai-informatikai oldalával foglalkoztak. A főelőadást Vámos Tibor akadémikus tartotta, előadott *Havass Miklós*, az MTESZ elnöke, valamint *Rózsa György*, az MTA Könyvtárának nyugalmazott igazgatója. Korreferensek voltak: *Sonnevend Péter*, a JPTE Könyvtár főigazgatója, *Román Lászlóné* nyugalmazott könyvtárigazgató, *Vonyó József* történész, *Gárdonyi Tamás* és *Belényesi Csaba* újságírók. Hozzászólók: Szolák Mihály (iskolaigazgató); Tömpe Zoltán (magániskola, ügyvezető igazgató); Gyimesi László (kollégiumigazgató); Kobilka István (Magyar Honvédség, alezredes); Ásványi József (JPTE PMMF Kar); Sárváriné Lóki Gyöngyi (tanár). A résztvevők száma 20–30 között ingadozott, a felszólalások száma 30 körül mozgott. A korreferátumok és hozzászólások alapján közös véleményként foghatók fel az alábbi főbb megállapítások: „Az informatika által kialakított, illetve kialakulóban lévő új társadalmi, emberi viszonyok és ezek következményei, amelyek a magyar társadalmat viszonylag kis megkéséssel, de nagy gyorsassággal érték el, biztos megteremtik az esélyt annak a helynek a megtartására, amit már elértünk a világban. A lehetőség kihasználása a társadalom egészének reagálásától függ. Ez elsősorban nem technikai, hanem kulturális kérdés, függ a flexibilitástól, vagyis a kifinomult fogadókészségtől, az alkalmazkodás képességétől és a társadalom különböző csoportjainak mozgási lehetőségeitől. Mivel nem minden adat információ, és mivel többnyire dönteni kell róla, hogy egy hír csupán vélekedés, vagy igaz tartalom, nagy hangsúlyt kell kapnia a folyamatban a döntés és választás-képesség kifejlesztésének.”¹⁴ Az információ összegyűjtése, rendszerezése és terítése néhány nagyvállalat kezében van, és mivel az új társadalom elsőrendű követelménye a választóképes és az egész életpálya során folyamatosan tanuló generációk kinevelése, az informatikai kihívás megkívánja a politikai szféra, az állam támogató jelenlétét. A szekció szinte minden résztvevője figyelmeztetett az informatikai kultúra veszélyeire. Így a manipulatív lehetőségekre, a hirtelen megnövekvő szabadidő dilemmájára, a tömeges magány élményének depresszív hatására, a több értelmű leszakadási tendenciára, valamint a kis nemzeti identitástudat súlyos csorbulási veszélyeire. Védekezésként a résztvevők részben egy olyan új pedagógiai szemléletben vélték felfedezni a kiutat, amely erőteljesen támaszkodik a pszichológiára. A tagadhatatlan veszélyek ellenére az előadók és felszólalók egyike sem tartott tőle, hogy az informatikai kultúra megsemmisítené, vagy margóra szorítaná a felhalmozott kultúrát, legalábbis akkor nem, ha a társadalom jól reagál a jelenségre. Sokkal inkább úgy vélekedtek, hogy a könyvtárakban, múzeumokban és máshol felgyűjtött kulturális anyag tradicionális formája mellett, azt vélhetően megőrizve, az új for-

¹⁴ Napló, 538. p.

mában valószínűleg nagyobb körökre sugározhatja ki hatását, mint megelőzően tette, és míg relativizál hagyományos értékeket, a másik oldalon más, korábban távol álló, ismeretlen értékeket is megjelenít.

3. Művészetek és társadalom szekció ülése

Elnök: Andrásfalvy Bertalan egyetemi tanár. Előadók: Gömör János (Pécs M. J. Város főépítész); Szkladányi Péter (Pécsi Szimfonikus Zenekar főzeneigazgató); Agárdi Péter egyetemi tanár (JPTE FEEFI); Kulin Ferenc (MDF, országgyűlési képviselő); Ritoók Zsigmond egyetemi tanár (ELTE BTK); Vonyó József történész (JPTE Modern Kori Történelmi Tanszék). Ebben a szekcióban huszonötven vettek részt, Poszler György előadásához kilencen szóltak hozzá. Lényegében nem vitatkoztak vele, hanem a saját szakterületük szemszögéből más-más szempontok alapján egészítették ki azt. Mivel a hozzászólások az előadáshoz kapcsolódtak, röviden összefoglalva újból visszatérnek az anyagra. Poszler György előadásában a fő kérdés az esztétikai nevelés létjogosultsága volt, vagyis az, hogy lehetséges-e esztétikai nevelésről beszélni? Ezt nem is válaszolta meg, hanem az esztétikum filozófiai megközelítésével és a szabadság dilemmájával foglalkozott, főleg a posztmodern művészetek szemszögéből vizsgálva a kérdést. Vizsgálata során arra az eredményre jutott, hogy a posztmodern önmagában nem egy lezárt, meghatározható korszaka az esztétikumnak. „Éppen korunkban, a termelékenyebb munka nagyobb lehetőséget biztosíthatna a művészet befogadására, alkotására. Ahhoz azonban fel kell készíteni az embereket, és a felkészítés, a nevelés szükségszerűen szembe kerül a szabadsággal. A nevelés a szabadságba ütközik. A korábbi esztétikai nevelés a katarzis képességére fektette a hangsúlyt, hogy a fiatalokat felkészítse az értékek felismerésére, hogy azok a katarzisban, a művészet hatásában, átélésében bizonyos gyakorlatot szerezzenek. A posztmodern korban az értékek relativizálódásával a katarzistra való felkészítés már nem lehet hatékony, ezért a szenzibilitásra kell nevelni a fiatalokat, hogy megérezzék a sokszínűséget, ne zárkózzanak el az új elől. Lemondunk tehát a nevelésről?”¹⁵ Véleménye szerint a művészetnek az ember boldogságát kell szolgálnia, és lehetővé kell tenni, hogy a boldogság mindenki számára elérhető legyen. Minden hozzászóló a maga szemszögéből egészítette ki ezt a dilemmát. Végezetül Andrásfalvy Bertalan annak a gondolatnak körüljárásával foglalkozott, ami majdnem minden felszólalás középpontjába került. Ez pedig a szabadság kérdése volt, annál is inkább, mert éppen a posztmodernség az, ami nem egyetlen homogén művészi látást jelent, hanem a sokszínűség bebocsátását. „Elveszték a kritériumok, a mértékek lehetősége és ezért keresnünk kell azt. Az orvosi praxisnak egyetlen legfőbb mozgatója van: a hippokratészi eskü, hogy mindent megtehet az orvos az élet érdekében, és semmit sem tehet az élet ellen. Végül mégis az ő lelkiismerete dönti el, hogy az életért tette meg amit tett, vagy kockáztatta a halált. Lehet-e a művészetnek is egy ilyen esküvel megfogalmazott kritériuma? Szerintem lehet.”¹⁶ A felszólalások is többször kitértek arra, hogy a művészetnek van jelentősége és szerepe; az ember

¹⁵ Napló, 540. p.

¹⁶ Napló, 543. p.

egyéni boldogságát szolgálja, nem csak a szabadidő értelmes eltöltésének módja, hanem szükséglet, amivel olyan dolgokat old meg az ember, melyeket racionálisan megoldani nem tud, vagyis életkedvet ad ott, ahol már racionális magyarázat nincs. „Művészetnek tehát azt kellene elismernünk, ami az életkedvet, az életet szolgálja, nem buzdít gyilkolásra és öngyilkosságra a reményvesztéssel... minden azon túl lévő álművészet, művészet ellenes.”¹⁷

4. A társadalom egészsége szekció ülése

Elnök: Bellyei Árpád egyetemi tanár. A társadalom egészsége, a többségében társadalomtudományokra épülő témák között egy nagyon érdekes természet-tudományi téma volt. Hat kiváló előadás került megtartásra, kb. 40 fős hallgatósággal. *Sulyok Endre* professzor a gyermekegészségügy speciális problémáiról, *Ember István* professzor az egészségügy mélyének és az ember kapcsolatának filozófiai problémáiról, *Tahin Tamás*, a Magatartástudományi Intézet docense a kulturális színvonal és az egészségügy kapcsolatáról, és indirekt közvetítő módszereiről, *Batthyány István* egyetemi adjunktus a POTE Oktatástechnikai Csoportjával együtt az egészségügyi felsőoktatás módszertani kitérési pontjairól szolt, *Bittóné Wágner Hajnalka*, a Fejér megyei Oktatási Központ egészségügyi igazgatója pedig az egészségügyi oktatás speciális problémáiról beszélt. A témák: a magyar nép-egészségügy helyzete, az egészségügyi szervezés különböző problémái, a gyermekegészségügy, mint jövőbe tekintő téma, és ezen kívül az egészségügyi felsőoktatás, orvosképzés speciális problémái. Két olyan alap szubsztrátum szinte mindenkinél előfordult, melyek közkinccsé tétele fontos. Az *egyik*, hogy a lakosság állapotát a gyógyító ellátás csak 10%-ban befolyásolja. Tehát az egészségügyi színvonalnak mélyebb társadalmi okai vannak; életszínvonal, műveltségi szintek, a felsőoktatás helyzete, történelmi okok, genetikai tényezők, életmód, szokások, táplálkozás és főleg a gyerekegészségügy helyzete. A *másik* ilyen filozófiai jellegű megfogalmazás: mi az egészség? Nemcsak a betegség hiányát jelenti, hanem a teljes testi, szellemi és szociális jólét állapotát. A mortalitás és morbiditás terén Magyarország a Nyugathoz való csatlakozásban hihetetlen rossz mutatókkal rendelkezett. A rendszerváltás azonban meghozta eredményét, hisz a volt szocialista országok közül, akik között korábban első helyen álltunk valamennyi rossz mutatóban, Magyarország megelőzte valamennyit a morbiditási és a mortalitási mutatók kedvezőbb fordulata terén. Mi az oka annak, hogy elmozdulás történt függetlenül attól, hogy az európai összehasonlításban nem álljuk meg a helyünket? Az előadók olyan okokat kerestek a vitában, amelyek kizárólag Magyarországra jellemzőek, tehát nem kelet-európai és nem volt szocialista-ország specifikusak. Négy ilyen tényező emelhető ki, az *első* a frusztrált történelmi és gazdasági szituáció. Történelmileg a Trianon szindróma feldolgozatlansága. A *második* ilyen érdekes adat, hogy létezik valamilyen genetikai meghatározottság, adottság, hisz például a két világháború közötti magyar és angol nemesség összehasonlításában morbiditásban, mortalitásban is nagyban különböznek a mutatók. A várható élettartalomban 6–7 év különbség volt a magyar nemesség rovására. A *harmadik* a kvázi kapitalista jel-

¹⁷ Napló, 543. p.

leg, amely mindent olcsóbbá tett, de leginkább az egészséget károsító tényezőket preferálta (fehérkenyér, olcsó ital, olcsó cigaretta). Végül a *negyedik*, hogy nem volt pozitív cél. Mindenki "a kiskertek világába beásta magát a kerti bunkerba", ezáltal inaktivitásra volt kárhozható. Az iskolai végzettségnek szoros kapcsolata van az egészségügyi állapottal, indirekt tényezőkön keresztül. Egyértelműen üdvözlendő, a magyar felsőoktatás azon törekvése, hogy a 15%-os felsőoktatási végzettséget hosszú távon 30%-ra, európai normákra kívánja emelni. Az egészségügyi oktatás módszertana azért igényelt különös figyelmet, mivel valamennyien tudjuk, hogy az orvostársadalom az egyik legkonzervatívabb társadalom, különböző oktatási rendszerének nagyon erős német hagyományai vannak. Annak ellenére, hogy az utóbbi időben kinyílt a világ és 20–30 éve orvostársadalmunk szinte kizárólag angol-amerikai tapasztalatokon nyugszik, mi ezen a német hagyományon nem tudunk túllépni. Vagyis megmaradt az orvostudományban elsősorban a tudomány tanítása, és nem a gyakorlati ismeretek közlése, a tanárközpontúság, a hallgatóközpontúság helyett. Megmaradt a lexikális tudás többsége a készségfejlesztés rovására. A szociálisan érzékeny gyermekegészségügy helyzete nagyon speciális, tulajdonképpen a válságtünetek itt jelentek meg a legerősebben az elmúlt időszakban, ugyanis a prevenció és az empátia itt fontosabb, mint máshol. A gyerekegészségügy a társadalmi átalakulásban magára maradt, nem kapja meg a társadalmi elismertséget, a prevenció háttérbe szorult. Párbeszéd-hiány van a döntéshozók és a szakma között, nincs jövőkép, gazdálkodási bizonytalanság viszont van. Záró gondolatként felmerültek a szakegyetemek speciális problémái, melyeket bevezető előadásában a szekcióelnök érintett. Az egyetemeknek három főhatóságuk van, és mindháromnál érvényesíteniük kell az érdekképviseletet, más a tulajdonos, más a fenntartó és a beruházó. A sok tulajdonos a jelenlegi egészségügyi strukturális átalakításban regionális szinten is zavaró, így képtelenség strukturális átalakítást, ésszerű funkcionális rendszert kidolgozni. Előnytelen, az egyetemek számára, az a finanszírozási rendszer, amely a progresszivitást, a csúcstechnológiát nem preferálja, mert átlagfinanszírozást végez. Az elhangzott előadásokról kialakult vitának rendkívül magas szellemi és intellektuális tartalma volt.

5. Vallás és társadalom szekció ülése

Elnök: Horányi Özséb egyetemi tanár. Előadók: Goják János főiskolai tanár (Teológiai Főiskola); Gyulai Endre (Szeged-Csanádi megyés püspök); Iványi Gábor (Fővárosi Szociális Központ, lelkes, igazgató); Korinek László (Kolping Egyesület); Lukács László főiskolai tanár (Piarista Hittudományi Főiskola, főigazgató); Máté-Tóth András egyetemi docens (JPTE); Szabó Lajos főiskolai tanár (Evangélikus Teológiai Főiskola); Szigeti Jenő (Adventista Teológiai Főiskola); Tomka Miklós (Vallási Szociológiai Intézet, igazgató); Tóth Károly (ny. református püspök); Várbíró Péter (Pécsi Keresztény Kör). Ebben a szekcióban 35 kongresszusi tag vett részt, a délután második felében még kb. tíz érdeklődő csatlakozott. Hét pontban foglalnám össze, ami a közel öt óra alatt történt. Úgy tűnik, a szekció munkájában részt vevők egyetértettek abban, hogy helyes döntés volt a kongresszus előkészítői részéről az 1907-es Szabad Tanítási Kongresszus tematikájához képest

újként a vallás, az egyház és a társadalom kapcsolatára figyelmet szentelni. Abban a szocio-kulturális helyzetben, amelyben ma a Magyarországot is magában foglaló térség van, egyrészt a jelentős értékvesztés, másrészt a tovább már nem halogatható modernizáció jellemző, ez utóbbi további lökést ad az értékvesztésnek, értékdeficit alakulásának, illetve legalább időleges fennmaradásának. Egy ilyen helyzetben tehát a társadalmi egészségesség jele az a törekvés, hogy minden jelenlevő értékközvetítő, érték kultiváló intézmény együttműködését igényeljük a szükséges változás létrejöttéhez. Horányi Özséb szerint: „A szekció címében megjelenő vallás, illetve a kongresszus előkészítésével egy időben megjelenő egyház, mint kategória egyaránt szükséges az idetartozó jelenségek vizsgálatához és magyarázatához. Nem egyszerűen azért, mert azok a vallások, amelyek ebben a térségben tradicionálisak, illetve szokásosak általában valamilyen egyházi szervezet keretében jelennek meg, hanem azért, mert a térségben előre látható változások a vallásos emberek számának további csökkenését valószínűsítik, ellentétben a nyugat-európai és az ausztriai trendekkel. E várható fejlemény okát manapság nem egyszerűen abban kell látni, hogy az egyes egyházak elvesztették befolyásukat, és ennek következtében csökken az egyháziassan vallásos emberek száma, és ezzel együtt nő a szokásosan maguk módján vallásosak száma, hanem az látszik, hogy az utóbbi csoport sem nő, egyes tapasztalatok szerint éppen jelentős csökkenése várható a vallástalanok javára.”¹⁸ Ennek magyarázata a közelmúlt társadalomtörténetében keresendő. Abban, hogy az elmúlt évtizedekben a környező szekularizált kultúra – ellentétben a nyugat-európai térségben történetekkel – fokozatosan elvesztette zsidó-keresztény gyökereit, vagyis a szekularizált módon szocializáltaknak a környező kultúrából nem volt módjuk elsajátítani azokat az alapértékeket, amelyek más térségekben a maguk módján vallásosak részére az értékközvetítést biztosították. Utólag különösen sajnálatosnak látszik, hogy a szekcióba nem kapott meghívást olyan kongresszusi tag, aki magát vallástalannak tekintti. A szekció munkájában résztvevő egyházi és világi kongresszustagok egyaránt fontosnak tartották, hogy növekedjék a vallások és az egyházak belső párbeszéde. Több formában is megjelent annak igénye, hogy szülessen meg a konszenzus arról, milyen volna a kívánatos kapcsolat az egyház és a társadalom között mind az értékközvetítésben, mind a szolidaritást megjelenítő szociális munkában, és általában az egyházak számára lehetséges társadalmi mozgásterekben. Ezzel összefüggésben igen erősen és sokféle formában megjelent a szekció munkájában az az igény, hogy az egyházak mutassanak még nagyobb készséget – ahogy a II. Vatikáni Zsinat megfogalmazta – az idő jeleinek megértésére. Vagyis legyenek nyitottabbak intézményesen is annak a társadalomnak a problémáira, amelyben élnek. A szekció munkája az előkészítésben megfogalmazott szándékokkal egyezően a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1996. nyarán „Igazságosabb és testvériesebb világot” címmel megjelent körlevele ökomenikus feldolgozására épült. A katolikusok mellett bármely hitvallás megszólaló képviselője, az adventista, az evangélikus, a metodista, a református, a zsidó és az unitárius hiten lévő

¹⁸ Napló, 547. p.

szekciótagok egyaránt tudták a körlevelet kiindulópontként, érdemi vitát segítő dokumentumként tekinteni. Nyilvánvaló, hogy az ökomenikus feldolgozás itt csak elkezdődhetett, és nem e kongresszus feladata volt végig vinni azt.

6. Turisztika- idegenforgalom szekció ülése

Elnök: Takács József. Előadók: Martinez José Luis főiskolai docens (Kodolányi János Főiskola); Gonda Tibor (Pécs M.J. Város Önkormányzata); Börcsök Antal (Falusi Turizmus Országos Szövetsége, elnök); Csizmadia László (Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola, főigazgató). Nem tartozott a nagy szekciók közé, 15–20 résztvevő volt jelen. Elméleti és gyakorlati szakemberek, oktatók vettek részt a munkában. Bővebben tárgyalták, az oktatás, művelődés és a területfejlesztés kérdését, amely az egész idegenforgalom átalakítását szolgálja. Nem utolsó sorban a tudományos kutatás területét járták körbe azzal a céllal, hogy a jelenleg átalakuló, változó idegenforgalomnak megteremtsék az alapjait. Elsősorban egy fogalomkorrekciót próbáltak végrehajtani, amely az 1907-es jegyzőkönyvben is jelentkezett és a mai napig is sokszor találkozhatunk vele, amely szerint a turizmust kizárólag gazdasági kategóriaként említik. Ezzel egyenértékű a társadalom alrendszerére gyakorolt hatása, így kiemelten elsősorban az oktatás, művelődés, területfejlesztés az, amelynek a normáira hatással van az idegenforgalom. Az oktatás és művelődés témakörében javasolták, egy hosszú időre tervezett, teljesen új társadalmi szemlélet kialakítását, amelyet már az óvodában fontos megkezdni. Nélkülözhetetlen a gyermekek vendégszeretetre való nevelése. Törekedni kell a többnyelvűség elsajátítására, annak érdekében, hogy megértsük egymást Európával. Véleményük szerint az elkövetkezendő időszakban az emberek munkaidő rövidülése következtében a szabadidős programok új szakmákat fognak létrehozni, elsősorban a szabadidő szervezők kerülnek előtérbe. Az ún. animátorok munkája, amely iránt már most nagy a kereslet szabadidőparkoknál, szállodáknál, kongresszusoknál komoly szerephez juthat a szabadidő hasznos eltöltésében. Ennek az igen fontos tevékenységnek azonban az intézményi kereteit, a jogi, gazdasági feltételrendszerét egyaránt meg kell találni. Sajnálattal vették tudomásul, hogy a NAT egyáltalán nem foglalkozik a turizmus oktatásával, ezért javasolták, hogy a helyi tantervek kialakításánál kapjon helyet a turizmus alapjának megismertetése, amely keretében a vendégszeretetre neveljük a fiatalokat. E szemlélet kialakításához a pedagógusképzés során módszertani segítséget kell nyújtani a leendő pedagógusoknak. Fontos feladat oldani a felsőfokú turisztikai szakemberképzés közgazdasági beágyazottságát és a humán szakok mellett is biztosítani kell a felsőfokú képzettség megszerzésének lehetőségét. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a turisztikai elit képzésére, ösztöndíjakkal, tanulmányutakkal segíteni a kiemelten kvalifikált szakembergárda kialakítását. Városok, megyék, régiók önkormányzatai segítsék ösztöndíjakkal visszavárt diákjaik képzését, hogy azok közreműködésével területeiken komfortos fogadóturizmus bázisát tudják kialakítani a 21. századra. Javasolták, hogy a szakköziskolák és egyetemek képzett hallgatóikon keresztül nyújtsanak szakmai segítséget a kialakuló falusi turizmushoz, segítsék a kisvállalkozó gazdákat, tanfolyamok, vagy távoktatás keretében a vendégfogadás alapké-

déseinek a szükséges higiénés ismereteknek az elsajátítására. Véleményük szerint a területfejlesztés vonatkozásában ki kell alakítani a települések egységes arculatát, olyan helyi közösségek formálásával, amelyek társadalmi szerveződés létrehozására képesek. Tegyék ezt önként vállalva, lokálpatriotizmusból. Az önkormányzatok szakmai bizottságaikba vonják be a hozzáértő szakembereket, és közösen készítsék el az éves idegenforgalmi fejlesztési terveket és ajánlataikat. Készüljenek területfejlesztési tervek – a turizmus igényeinek hasznosságát figyelembe véve – az idegenforgalmi kínálatok minél jobb értékesítése érdekében. A területi közösségek egységes propagandát fejtsenek ki ajánlataik értékesítése érdekében, a megyék alkalmazzanak turisztikai menedzsert, aki szervezője és programgazdája minden idegenforgalmi értéknek, amely a területén található. Jöjjenek létre tájékoztató irodák, amelyek invitációs feladatokat is ellátnak, kövessék nyomon a kiírt pályázatokat, írjanak ki pályázatokat és a nyert pénzeket többszörözzék meg a lakosság hozzájárulásával. Tudományos kutatás vonatkozásában ajánlatként szerepelt, hogy a területek, a területfejlesztés, és az idegenforgalom fejlesztése során tartsanak kapcsolatot kutatóintézetekkel, vegyék igénybe azok feltáró kutatásait, és indíttatásuk alapján alakítsák ki az idegenforgalom arculatát. A rendelkezésre álló idő alatt az említett témák kerültek megvitatásra és a fenti elképzelések fogalmazódtak meg az ajánlásokban. A szekció kérte a tisztelt konferenciát, hogy erkölcsileg támogassa azt a törekvést, amely szerint Pécs történelmi belvárosa világörökségi besorolást nyerjen.

7. Társadalom és térbeliség szekció ülése

Elnök: Tóth József egyetemi tanár. Előadók: Kara Pál (BM, államtitkár); Mézáros Rezső egyetemi tanár (JATE, rektor); Szaló Péter (KTM, helyettes államtitkár); Kulcsár László egyetemi tanár (GATE); Horváth Gyula (MTA RKK, főigazgató); László Mária egyetemi docens (JPTE TTK); Tóth Béla (Pécs M.J. Város Polgármesteri Hivatal); Lovász György egyetemi tanár (JPTE TTK); Berényi István (MTA FKI, ny. igazgató); Pálné Kovács Ilona (MTA RKK TTI, igazgató); Kékes Ferenc (Pécs M.J. Város Önkormányzata); Bodor Nándor (JPTE); Fodor István egyetemi tanár (JPTE); Kampis Barbara egyetemi hallgató (JPTE). A szekció létszáma húsz fő körül mozgott. Elismeréssel illették a szervezők azon törekvését, hogy a térbeliség kérdése bekerült a mostani tematikába. Sokan úgy fogalmaztak, hogy igazából a társadalom a tér és az idő keresztjére feszítve él, ami bizonyos szempontból igaz, másrészt baljóslatú megfogalmazás. A szekció munkájában az is hasznos volt, hogy végig jelen lehetett Magyarország területhasznosításért felelős legfőbb hivatalnoka, Szaló Péter helyettes államtitkár, aki egyben kiváló szakember is. Szerencsés volt az a tény is, hogy a területfejlesztésben Magyarországon szerepet játszó három legfontosabb kutatóhely vezető képviselői is megtisztelték jelenlétükkel a konferenciát, így Berényi István professzor, az Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézetének igazgatója, Horváth Gyula Budapestről, a Regionális Kutatási Központ főigazgatója, és ezen intézmény dunántúli intézetének igazgatója, Pálné Kovács Ilona. Valamint részt vettek a JPTE-n belül területi kutatásokra specializálódott munkatársak is. Megegyeztek abban, hogy a század végén a terü-

letnek, a térbeliségnek a jelentősége megnövekszik az által, hogy mind a területi különbségek politikai kezelése, mind a politikai határok szerencsés háttérbe szorítása és a régióközi kapcsolatok jelentőségének megnövekedése korántsem gazdasági kérdés. Ez rendkívül komplex dolog. A bevezető előadásban az elnök által 6 pontban összegzett mondanivalónak az egyes pontjait is megvizsgálta a szekcióülés néhány résztvevője. Azon kívül sok olyan felvetés volt, amit a továbbiakban hangsúlyozni kell. A területi kutatások számára fontos feladat, hogy erősítsék a prognosztikát. Ebben metodikailag is, és az erre irányuló bátorság tekintetében is erősödni kell. Fontos elem, hogy tágabb térségünk regionális folyamatait nem ismerjük. Érdekes módon jobban ismerjük a szomszédainkban zajló folyamatokat, ami azért is nagyon fontos, mert ha a regionális együttműködés erősödik is, akkor ezek felismerése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a politikai határokon átnyúlva a regionális együttműködés tényleges és sokoldalú legyen. Érdekes vita bontakozott ki a lokális és regionális identitás kérdéséről, ami már a „kemény” tudományos tényektől a kissé „puhább” társadalomtudományok felé irányult. Komoly része volt a vitának a kultúra és a tér fogalmának a kapcsolata, elsősorban *Bokor Béla* vitaindító előadása kapcsán. A környezetvédelem és a tér Fodor István professzor előadásában bontakozott ki. A mítoszok és a tér Zsikó János felvetése volt. Rövid, de nagyhatású előadásából kiderült, hogy igazából mítoszokat veszítünk, mert mítoszok is kellene ahhoz, hogy a társadalom térben is működjék. Új mítoszok jelentkeznek, a régieket modernizálni kell. A konferencia VII. szekciója hasznos, sok eredeti gondolatot is felvető és a szintézis előmozdítása irányába vivő volt.

A konferencia záró plenáris ülése

Az ülést november 23-án 9.00 órakor, a POTE tanácstermében Ormos Mária, elnök nyitotta meg. Majd tájékoztatta a megjelenteket arról, hogy Marx György akadémikus megbetegedett, így a konferencia zárásán sajnos nem tud részt venni. Ezt követően felkérte Csoma Gyulát „A képzettségi törésvonal problémája” c. előadásának megtartására. Az előadó a magyar értelmiség szerepéről és a tömegek képzetlenségéről kívánt szólni. Saját bevallása szerint ezt az ügyet problémaként kezeli és a megoldáshoz vezető út rejtve van előtte. A Szent András törésvonalat, ami magában foglalja a tektonikus mozgás, elmozdulás lehetőségét, a képzési törésvonallal hozta párhuzamba, amely szintén tektonikus törésvonal, és magában hordozza a társadalom képzési elmozdulásának lehetőségét. Az 1990. évi népszámlálás iskolázottsággal kapcsolatos adataiból idézett néhányat, majd a Munkaügyi Minisztérium '92, '93-as munkaügyi átképzési mutatóit ismertette. Ezekből kiderül, hogy a képzettségi törésvonal bal oldalán erőteljesen hátrányos helyzet van, míg a törésvonal jobb oldalán lévők – az iskolázottak – a munkaerőpiacon és a társadalomban mozgásokat végezhetnek. A törésvonal bal oldalán élő tömegek alanyai a funkcionális analfabétizmusnak, melynek a szakirodalom szerint három oka van. Egyik az elektronikus vizualitás, amely ellentmond a Gutenberg galaxisnak. A második ok a közoktatásban van. Az iskola nem tud megbirkózni sem az elektronikus vizualitásból következő pedagógiai feladatokkal, sem a leszakadó hátrányos rétegek szocio-kulturális iskolázási nehézségeivel. A harmadik ok ugyanis a szo-

cio-kulturális milióhelyzet. A magyar oktatási rendszer néhány jellemző hibájának bemutatása után előadását végül egy, a Sziszüphosz-mítoszból vett idézettel zárta. Sziszüphosz ballag le a hegyről a legurult kő után, és tudja, ha leér, újra kezdheti az egészet előről, és nyomja föl a követ, mert hátha egyszer fenn marad. Az idézett záró mondata, mely mindannyiunknak szól, így hangzik: „És Sziszifuszt boldognak kell elképzelni.” Csoma Gyula lírai kicsengésű „orvosi látletele” után a szekcióelnökök beszámolóí következtek arról, hogy milyen előadások és viták zajlottak le a műhelymunkák során, hogyan lehet összegezni, szintetizálni az ott elhangzottakat.

Ormos Mária, a záró plenáris ülés elnöke az alábbi szavakkal méltatta a konferencia munkáját: „Eljutottunk a záró pillanathoz. A hét beszámolót hallgatva benem megerősödött egy korábban is érzékelt felfogás, hogy az igazi munka mindig a kisebb közösségekben folyik. Különösen azért lehetett eredményes és izgalmas, mert nem nagy létszámot próbáltak megmozgatni. Volt egy másik benyomásom is, hogy lehetett volna szervezni akár hét konferenciát is, jó-e, hogy nem ezt tették? Úgy gondolom, nagyon jó.”¹⁹ Ujvári Jenő elnök zárszava: „E háromnapos rendezvény végére értünk. Bennünk is víziók támadnak. Lehetőségünk van arra, hogy néhány mondattal visszatérjünk a múltra. Pécsről a középkori utazók, mint a boldogság városáról, a paradicsomról beszéltek. Ezt elsősorban azért tették mert úgy gondolták, hogy az itt élő emberek gyönyörködhetnek a város szépségében és szellemében. Úgy gondolom, hogy a mostani összejövetelünk ezt az ívet folytatta és vitte át a 21. századra. A múlt, amire most gondolunk, nemcsak épületeket jelent, hanem az itt élő emberek gondolatait is. Amikor a Világörökség jön szóba, és mint annak egyik helyi adminisztrátora örömmel veszem, hogy a Kongresszus tagjai szóban, és egyéni kapcsolataik révén is híresztelik, hogy mi ezt megérdemljük. Jól esne, ha az összejövetel valami más formában is kifejezésre juttatná ezt a gondolatot. Úgy érzem, az itt töltött néhány nap ezt a szellemi örökséget gazdagította és folytatta. Végezetül az 1997-es konferencia elnökének megnyitójából szeretnék egy sort felolvasni, mely szerint „hisszük még, hogy megtalálható a szabadság, az ártatlanság, a tisztaság és az öröm, és az a belső csend, amelyben az érzés a tudás és a képesség ráhangolódik a századvég társadalmi feladataira.” Akik itt voltunk, azt hiszem ezzel egyetértünk.”²⁰

A konferencia értékelése

A konferencia címe, a Tanuló Társadalom kifejezés utal arra, hogy csak az a társadalom igyekszik tanulni, mely „tökéletlennek” tartja magát, és akkor képes a tanulásra, ha azzal is tisztában van, hogy sohasem lehet „tökéletes”, csak haladhat ebbe az irányba. A „tanuló társadalom” azt is jelenti, hogy elvileg minden egyes tagja megszerezheti a számára szükséges tudást, de ezentúl a „felesleges” tudás tárházai is nyitva állnak előtte. Ez a kifejezés magában hordozza, hogy az egyén élete immár nem osztható fel egy tudásszerző és egy tudásfelhasználó szakaszra. Aki felnőttként kivonja magát a tanulásból, az a boldogulás útját zárja el önmaga

¹⁹ Napló, 552. p.

²⁰ Napló, 553. p.

előtt. Ebből következik az is, ha egy társadalom nem képes a tanulásra, permanens (tovább)képzésre, lemarad, elszigetelődik. Ezeknek a gondolatoknak a jelentőségét ismerték fel a konferencia megálmodói, és ezért szervezték meg a magyar szellemi élet legjelesebb képviselőinek részvételével a Tanuló Társadalom c. országos szabadtanítási konferenciát.

A háromnapos tudományos műhely a századvég legfontosabb problémáinak interdiszciplináris feltárására törekedett. Az érdemi munkát folytató különálló szekciók szervesen kiegészítették egymást. Az előzőekben részletesen bemutatott előadások, viták, plenáris és szekcióülések bizonyítják, hogy a kitűzött célt sikerrel teljesítette. Bátran állítható, hogy amiként az 1907. évi pécsi kongresszus kulcsot jelentett a 20. századhoz, az 1997. évi kongresszus tanulságainak megismerésével biztosan eligazodhatunk a 21. század útvesztőiben. A problémákat és a javaslatokat megismerve úgy tűnik, ez a konferencia új gondolatokat állított a közvélemény és a világ elé. Az elhangzottak bizonyára újabb megválaszolandó kérdéseket generáltak, melyekre választ kell adni, a konferencia tehát folytatható. Folytatható és folytatandó a szónak abban az értelmében, hogy miközben egy sor kérdésben konszenzus mutatkozott, más kérdéseket viszont nyitva hagyott. Például a művészeti definíció, vagy a művészeti minimum kérdése, vagy a vallások egymás közötti vitáján túl a vallás és a vallástalanság vitája, ami tudományos tekintetben új és megfontolandó megközelítés. Az egyik leginkább tárgyalandó kérdés az érték fogalma, átalakulása, flexibilitása, új arculata, egy új definíció kérdése.

A folytatásra az 1907-es kongresszus centenáriumán, 2007. november 14–15-én került sor, a „Tanulás Szabadsága” c. konferencia keretében.

IVASIVKA MÁTYÁS – KOVÁCS ATTILA

KODÁLY ZOLTÁN ÉS MUZSIKÁJA PÉCSETT

„Korunk zeneszerzői közt bizonyára egyetlen egy zeneszerző sem játszott olyan fontos szerepet hazája zeneéletében, mint Kodály Zoltán.”
Benjamin Britten

Élete alkonyán, 82 esztendőskorában így tekintett vissza pályafutására a Mester: „Félbenmaradt nép, teljesületlen nagy ígéretek hordozója. Ilyen nép lantosa csakhamar ráeszmél, hogy időnkint le kell tennie a lantot, és »pueros elementa docere«, alaptudásra tanítani a gyermekeket, ha megértésre vár. Így voltam én is: fél kézzel lantos, másikkal néptanító kubikos, téglahordó, pallér, orvos, ami csak kellett, és szerettem volna minden egyéb lenni, amire csak szükség volt.” Valóban, Kodály a polihisztor nagy magyarok: Janus Pannonius, Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, a két Bolyai, Eötvös József és Loránd, Teleki Pál vagy Szent-Györgyi Albert méltó utóda.

Jóllehet szülei zeneszerető emberek voltak, vasutas édesapja mégsem javasolta fiának, hogy a muzsikus pályát válassza élethivatásul. Így aztán Nagyszombat érseki főgimnáziumában tett jeles érettségi után a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán magyar–német tanári, és ezzel egy időben a Zeneakadémia zeneszerzés szakára jelentkezett. Felvételt nyert a nagyhírű Eötvös Kollégiumba, mely a 20. század magyar szellemi kiválóságainak százait készítette föl a hazai és a nemzetközi kulturális élet vezetésére. Zeneszerzés tanulmányait az ultrakonzervatív, ám kitűnő pedagógusnál, *Koessler János*nál végezte, akinek utódja lett. Ezt megelőzően 1906-ban bölcsészdoktori diplomát szerzett. 1905-től 1950-ig tizennyolc népzene gyűjtői úton járt. Kezdetben főleg a Felvidék, később Erdély, majd zárásként Mohács élő népdalkincseit rögzítette. Nem kevesebb, mint közel 30 ezer – zömmel magyar, kisebb részben szlovák – népdalról van szó!

Gazdag életpályáját négy szakaszra osztja a zenetudomány.

Zenepedagógia. A számtalanszor idézett Kodály-mondás: a legyen a zene mindenkié! szellemében munkatársaival – elsősorban *Ádám Jenő*vel, *Szőnyi Erzsébet*tel, *Hegyi Erzsébet*tel, *Forrai Katalinnal* és a pécsi *Agócsy László*val kidolgozta a modern zenetanítás koncepcióját – „Kodály-módszernek” aposztrofálják ezt az 1945-ben Pécsről elindult, világszerte terjedőben lévő szisztémát – melynek lényege a zene közkinccsé tétele, ezáltal az ókorban élt Platón, a középkorban élt Arezzói Guido elgondolását követve a muzsika segítségével harmonikus életvitelű, teljes értékű személyiség kimunkálása. Az óvodától a zeneakadémiai szintig kidolgozták a korszerű zenepedagógia módszertanát.

Zeneszerzés. Kodály elsősorban vokális (énekes) alkotó. Egyik külföldi méltatója Magyar Palestrinának nevezte. Gyermekek-, női-, férfi-, illetve vegyeskarra

Varga Imre: Kodály Zoltán, 1900, Szent István-tér. (Fotó: Romváry Ferenc)

írt alkotásai népdalfeldolgozások, magyar és külföldi költők verseinek megzenesítései, egyházi kompozíciók. Bár hívő katolikus volt, szép számmal alkotott protestáns, sőt zsidó forrásokra épülő énekkari darabokat is. Psalmus Hungaricusát találon nevezte valaki a történelem legcsodálatosabb magyar zeneművének!

Népzene kutatás. Az ő esetében leegyszerűsítő kifejezés a népdalgyűjtő szó, hiszen a hatalmas mennyiségű anyagot jeles pályatársával és barátjával, Bartók Bélával együttműködve, a finn Ilmari Krohn szisztémáját alapul véve tudományosan rendszerezte. Talán az orosz Mengyelejev (elemek periódusos rendszere), vagy a svéd Linné (virágos és virágtalan növények katalogizálása) alapozó tevékenységéhez tudnánk hasonlítani kettejük gyümölcsöző, nemzetközileg elismert, munkáját a népzene tudomány területén.

Nyelvtudomány. A tudományegyetem bölcsészkarán doktori dolgozatát „A magyar népdal strófás szerkezete” címmel írta. Hivatásának ez a második vonulata haláláig elkísérte. A 30-as évek végén ő indította el a szépkiejtési, nyelvhelyességi versenyt, később a Magyar Rádió Édes anyanyelvünk sorozatát. A 40-es évek végén, az 50-es évek elején a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, 1960-tól az oxfordi egyetem díszdoktora. Ezt a megtisztelő címet számos európai és amerikai egyetemen is elnyerte. Számos idegen nyelvet beszélt, és szorgalmazta a magyar iskolai nyelvtanítás fejlesztését.

Kodály és a pécs-baranyai zenei élet – egyelőre csupán áttételes – kapcsolatot 1929-től datálhatjuk. Az akkor 23 esztendőes új pécsi kántor-karnagy, *Agócsy László* hallgatóként vett részt április 14-én a fővárosi iskolai kórusok zeneakadémiai hangversenyén, melyen Kodály-karok hangzottak el. Levélben fordult a szerzőhöz, kérve, hogy küldjön az általa vezetett Szeráfi Kórus és a polgári fiúiskola vegyeskara részére kottákat énekkari műveiből. Lényegében ezzel indult el Pécsen a Kodály-művek megismertetése, mely a következő évtizedekben elképzelhetetlen méreteket öltött. *Agócsy László*nak hamarosan két fegyvertársa is akadt: a ciszterci *Nyolczas Ipoly* és a jezsuita Pius Gimnáziumban tevékenykedő szenttamási *Horváth Mihály* személyében, majd tanárok, karnagyok hosszú sora következett. A Kodály-házaspár 1945 őszén a fővárosi ostrom megpróbáltatásainak kipihenésére, Esztergár Lajos pécsi polgármester meghívásának eleget téve, két hónapot töltött Pécsen, a Magaslati úti Kabdebó-villában. Itt értesült Bartók haláláról. Kodály javaslatára emlékkoncertet tartottak; itt dolgozott új színpadi műve, a Cinka Panna balladája partitúráján; a székesegyházi énekiskola *Mayer Ferenc* vezette kórusa *Halász Béla* orgona-kíséretével itt szólaltatta meg teljes egészében első nyilvános előadás-ként *Missa brevis*ét. Óriási volt az érdeklődés, még nem volt Kodály-bemutató városunkban. De történt még valami, s ez már világra szóló eseménynek számított; a Mester itt, a Városi Zenekonzervatóriumban *Agócsy László*, *Maros Rudolf* és *Takács Jenő* hathatós közreműködésével bemutató órákon, előadásokon, tanácskozáson keltette életre a már kidolgozott új zenepedagógia koncepciót. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Pécsről indult világhódító útjára 1945 őszén a nevéhez fűződő módszer. Ahogy egy későbbi nyilatkozatában megjegyezte: „Pécsen... legelőbb és legjobb eredményt értek el.”

1953 januárjában három koncerttel is köszöntötte a város a 70 esztendő Mestert. Az 1953. január 12-én indult Pécsi Rádióban kifejtette, hogy milyen káros, ha egy országban a tudományos, kulturális élet centruma a fővárosban van. Ellenpéldaként Itáliát és Ausztriát említette, de példamutatónak nevezte a pécsi zenei életet is. Január 12-én a Pécsi Nemzeti Színházban volt a *Psalmus Hungaricus* pécsi bemutatója, *Antal György*, a későbbi Liszt-díjas pécsi karnagy a Zeneművészeti Szakiskola Vegyeskarával végzett hathatós előkészítő munkájának köszönhetően, *Melles Károly* vezényletével. Alig hiszem, hogy ennél forróbb hangulatú koncert valaha is volt városunkban. Persze ehhez történelmi háttérrel biztosított az, hogy alig két hónappal Sztálin halála előtt a kommunista diktatúra legsötétebb bugyriában vergődött az ország.

Kodály személyesen járt közben a komlói ének-zene tagozatos általános iskola létrehozásáért, melynek énekkara *Tóth Ferenc* karnagy vezetésével érdemesnek találtatott arra, hogy 1961-ben számukra komponálja a Harasztosi legénynek című, derűs hangulatú gyermekkari darabot. A következő évben ünnepelte ország-világ Kodály Zoltán születésének 80. évfordulóját. Pécs ismét ősbemutató helyszíne lehetett: a Mester „Agócsy Lászlónak, a pécsi éneklő ifjúság vezérének” dedikálta a *Vargha Károly* főiskolai tanár szövegére írt, Az éneklő ifjúsághoz című, december 8-án az összkar által először megszólaltatott kompozíciót. E sorok társszerzője – *Ivasivka Mátyás* – 13 esztendő korában, 1946. május 21-én, a középiskolás népdalismereti verseny résztvevőjeként találkozott először Kodály Zoltánnal. Ennek helyszíne a Szent Erzsébet (ma Leöwey Klára) Gimnázium díszterme volt, a zsűri elnöke Kodály Zoltán, aki az ízléses nevezési lapokról egymás után mondta az éneklendő dalok címét, nem kis iróniával igyekezett „kiszúrni” a versenyző által népdalnak vélt darabokat. Több mint 11 év telt el ezután. Zalaegerszegen a tanítóképzőben és a zeneiskolában tanítottam szolfézszt és zeneirodalmat. Zeneiskolai igazgatóm esküdt ellensége volt a kodályi zenepedagógiának. Meg-megújuló vitáinkra azzal tett pontot, hogy 1957 februárjában – politikai okokra, az ellenforradalommal való szimpatizálásra hivatkozva – „racionalizáltatott”, azaz megszüntette munkaviszonyomat. Kaptam egy szimbolikus végkielégítést, és 24 éves fejjel az utcára kerültem. Amíg lehetett jogorvoslatért felsőbb szervekhez fellebbeztem, eredménytelenül. Elpanaszoltam a dolgot a jeles zeneszerző-karnagnak, *Bárdos Lajos*nak, aki Kodálynak adta tovább értesülését. A Mester akkoriban kapta meg immár harmadszor a Kossuth-díjat. Nowotarski István pécsi szobrász budapesti lakásán domborművet mintázott Kodályról, majd magnójával interjút készített vele. A zeneszerző most is kedvenc témáját, a magyar ifjúság zenei nevelésének problémáit boncolgatta. A nyilatkozat vége felé azt mondta: „De hogy még ma is vannak, akik nem értik ezt és ellenzik, arra csak két példát hozok fel: az októberi esemény idején pesti zenetanár akadt olyan, aki azt mondta: most itt a szabadság, nincs többé szolfézs! A zalaegerszegi zeneiskola igazgatója pedig racionalizálta a szolfézs-tanárt. Remélem ezek az elszörnyesztő példák eléggé fognak hatni ellenkező irányba.” Hát hatottak is: rehabilitáltak és a nyár folyamán – régi óhajomnak megfelelően – áthelyeztek a pécsi Nagy Lajos, illetve Janus Pannonius Gimnáziumba.

1963 telén fölmerült az ötlet, hogy a Janusban létesüljön zenei tagozat. Tárkányi Ernőné igazgató a legteljesebb mértékben az ügy mellé állt, de a helyi felettesek, azzal érvelve, hogy a városban már működik zenegimnázium (fogalmuk sem volt róla, hogy annak egészen más volt a rendeltetése), elutasították a tervet. Tóth Ferenc adta az ötletet, hogy kérjem Kodály segítségét. Igen ám, de mi módon? Én őt igen, de ő engem nem ismert, egyébként is igen zárkózott ember hírében állt. Végül a Péczely-család segítségével 1963. február 14-én fogadott budapesti otthonában. Házikabátban volt, és Jókai Mór Az új földesúr című regényét olvasta. Elmondtam, miben kérjük támogatását, de beszámoltam arról is, hogy a középiskolában kurtítgatják a zenetanítás óraszámát. Így például az orosz nyelvi tagozatok osztályaiban egyáltalán nincs ének-zene óra „Az istállóját neki, kiáltott fel, minek az a sok orosz!” Ezután eddigi pályafutásom iránt érdeklődött. Elmondtam, hogy Zalaegerszegen kezdtem a tanítást. Zalaegerszegen? Akkor bizonyára ismerte azt a szolfézstanárt, akit az igazgatója racionalizált. (Még hét év múltán is emlékezett a történetekre!) Igen, professzor úr, én voltam az. A Mester szenttelennek tűnő arca fölélénkült: Valóban? És Kodály közmondásos zárkózottsága, kiértsége velem szemben ettől kezdve megváltozott. Azzal búcsúzott: rendben van, jövő héten megyek a miniszter-helyetteshez; majd megemlítem neki a dolgot. S ennek rövidesen megteremtett a gyümölcse. Nem egészen három nap múlva megjött a hivatalos jóváhagyás és 1963 szeptemberében indulhatott a Janus Pannonius Gimnáziumban a zenei tagozat, mely ma a Kodály Gimnáziumban működik, igen szép eredménnyel. A Mester ettől kezdve – egészen 1967. március 6-án bekövetkezett haláláig – több alkalommal is fogadott, érdeklődött a zenei tagozat iránt és tanácsokkal látott el. Megkérdeztem egyszer, hogy Négy olasz madrigáljának utolsó tételét milyen tempóval ajánlja? Ugyanis a karnagyok általában álmos tempót dirigálnak e résznél. Hát persze, hogy élénk tempót kell venni, hiszen „kiröpült a kismadár!”. Egy másik alkalommal engedélyét kértem, hogy Batsányi János-versére írt új férfikari művét, A franciaországi változásokra címűt, megszólaltathassam leánnyakkal is, miután bányász énekkarom már több ízben pódiumra vitte. A Mester hamiskásan mosolygott: ismeri maga a francia forradalomról készült festményeket, például Delacroix alkotásait? Igenlő válaszom után így folytatta: számolja meg egyszer, hány nőt ábrázolnak a képeken! Nyugodjék meg, legalább annyit, mint férfit. Tehát előadhatják női kórusal is. Karnagyi pályafutásom alatt számos hazai (Bárdos, Halmos, Karai, Tillai, Várnai, Papp Zoltán, Szabó Csaba stb.) és külföldi (Orff, Britten, Stravinsky, Widstrand) komponista bízta rám és együtteseimre egy-egy új művének ősbemutatóját, illetve első magyarországi megszólaltatását. Talán a legemlékezetesebb marad számomra az 1965-ös kodályi megbízás: a Kisfaludy Károly-versre írt Mohácsot az általam vezetett egyesített énekkarok, a Janus Pannonius Gimnázium leánykara és a Nagy Lajos Gimnázium férfikara mutathatta be. Jellemző a Mesterre, hogy a mű kottáját a hivatalos bemutatóig nem engedte árusítani, így az ősbemutató után egy héttel készülhetett belőle rádiófelvétel, a Magyar Rádió Énekkarával, Csenki Imre vezényletével. A pártállam a „felszabadulás” 20. évfordulóját ünnepli, s az ekkor már 83 éves Kodály ezzel a monumentális alko-

tással ünnepel, mondván: „Ez jó lesz a felszabadulás 20. évfordulójára.” (Kodály itt a korabeli kiejtésbeli szójátékot idézve mondja „felszaba-dulásnak” az eseményt.) Csak a bolond nem tudta, hogy mi a darab aktualitása. Kisfaludy a Mohács utáni sanyarú korszakot festi, ám Kodály hamisítatlan oroszos jellegű (a Katyusa motívumát idéző) dallamvonalat komponált e sorok fölé: „Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon”. Még a keszthelyi bemutató előtt megmutattam a partitúrát Bárdos Lajosnak: gratulálok Mátyás, bekerültök a zenetörténetbe, lelkesedeztet. Ráböktem a kottában a fenti ominózus részre, s megkérdeztem: Tessék már mondani, milyen népzene hatása érződik ennél a résznél?” Pár másodpercnyi szemlélődés után így válaszolt: keleti testvéreinké! (A diktatúra vezérei ugyanis így aposztrófálták a megszálló oroszokat.) A hatalom igyekezett perifériára szorítani az új Kodály-művet, talán még a bemutatót is megghiúsítani, ám a Mester példátlan tekintélyével ők sem mertek ujjat húzni. Házi bemutatóként 1965. május 23-án a Nagy Lajos Gimnázium diákhangversenyén szólalt meg először a mű a díszteremben, egy nappal később a Fegyveres Erők Klubjában a Janus Pannonius Gimnázium koncertjén. Itt már a Mester is jelen volt. A következőket mondta: „Ez egészen jó lesz. Arra törekedjenek, hogy a szöveg mondanivalója érvényesüljön a muzsikában.” És öt nap múltán, május 28-án este a Keszthelyi Balatoni Múzeum oszlopcsarnokában a szerző és hitvese, tv- és filmkamerák, rádiómikrofonok „társaságában”, példátlanul népes publikum előtt megszólaltattuk az új Kodály-művet. Előtte azonban diákunk, Papp Lajos – ma nemzetközi rangú szívsebész-professzor – tolmácsolta a Kisfaludy-költeményt. Leírhatatlan lelkesedés követte az előadást. Kodály feljött a pódiumra, gratulált a diák-dalososoknak, a karnagynak. A közismeretlen szűk szavú Kodály Zoltán tízpercnyi, nála példátlan hosszúságúnak számító beszédben köszönte meg az ősbemutatót, ám mondatainak legnagyobb részét kedvenc témájának, az ifjúság zenei nevelésének szentelte. Nem kímélte a minisztériumi bürokráciát, mely úgymond félvállról veszi az iskolai művészeti oktatást-nevelést. (Ha ma élne, vajon mit mondana?) Követendő példaként említette az új művet megszólaltató, mintegy százfőnyi lelkes diák-kórust. Néhány esztendő óta tábla örökíti meg az egyik utolsó Kodály-ősbemutató emlékéét a keszthelyi Balatoni Múzeumban. 1882. december 16. és 1967. március 6. között eltelt majd négy emberöltő! És mi minden történt a két évszám között, a nemzet és a világ történelmében.

A legtöbb bemutató, szám szerint 16, az 1940-től Kodály-műveket Pécssett vezénylő Antal György nevéhez fűződik, aki egy európai bemutatót is vezényelt, a Laudes organiét. Őt követi Agócsy László, aki 1931 és 1962 között 15 Kodály kórusművet mutatott be Pécssett, a neki ajánlott, Az éneklő ifjúsághoz című ősbemutatóként. *Tillai Aurél* nevéhez 1963-tól 11 pécsi bemutató kapcsolódik, míg *Ivasivka Mátyás* 1967 és 1986 között 8 pécsi bemutatót tartott, közte két ősbemutatót: a Mohácsét és a Hét japán biciniumét. Csaknem félszáz karnagy, karmester, hangszeres szólista és ezernél is több énekkari és zenekari muzsikos, énekes szólista, színész működött közre Kodály Zoltán műveinek pécsi megszólaltatásában.

Az első muzsikus, akinek jóvoltából Kodály-mű megszólalt, Bartók Béla volt, aki 1923. október 30-i a Hotel Pannónia (ma Palatinus) nagytermében megtartott pécsi hangversenyén Kodály Op.3-as Zongoramuzsikájának részleteit játszotta (3., 5., 7., 9. darab). A Scarlatti, Beethoven, Debussy, Kodály és Bartók műveket tartalmazó korabeli programot 1995. júniusában megismétlő *Jandó Jenő* kiemelve, hogy Bartók egy igen nehéz programmal jött Pécsre, külön említést tett arról, hogy a második részt a rendkívül komoly kihívásnak számító Kodály-darabokkal indította Bartók, majd saját virtuóz kompozícióit játszotta. (Kicsit ázottan, Este a széke-lyeknél, Medvetánc, Allegro barbaro, Szonatina, I. sirató ének, Román népi táncok I. román tánc).

Kodály kórusműveinek pécsi bemutatását az 1926-ban Szegedről Pécsre települt kántor-karnagy, Agócsy László kezdte, aki kántori állása mellett a polgári fiúiskolában is tanított, s velük mutatta be Pécsen az első Kodály-gyermekkarokat, nem sokkal megszületésük után. 1931-ben az Öt tantum ergo, a Süket sógor és a Lengyel László, majd 1932-ben az Isten kovácsa és a Villő szólalt meg Agócsy értő és lelkes betanításában. Érdekesség, hogy az 1932-es bemutatókon, mint a polgárista kórus tagja már részt vett a későbbi kiváló karnagy, Antal György is.

1933-ban *Kalliwoda Olga* által énekelt két Hány Jánosbeli dallal folytatódott a pécsi Kodály-bemutatók sora, melyre a Zenekedvelők Egyesülete által kezdeményezett városi zeneiskola és *Kürschner Emánuel* igazgató negyedszázados jubileumán, március 7-én megrendezett díszhangversenyen került sor, ahol az ünnepelt hegedűművész-karmester vezényelte zenekar kísérte a kiváló énekesnő által előadott dalokat.

1934-ben Kodály Pünkösdlőjét a Tanítóképző, a híres zenetörténész névrokona, *Tóth Aladár* által vezetett kórusa adta elő első alkalommal Pécsen, míg a Gergelyjárás az Egyetem utcai iskola ifjú dalosainak előadásában szólalt meg, *Csermely Lajos* vezényletével.

1935-ben Agócsy László a Szeráfi Kórus élén a Katonadalt, *Várhalmi Oszkár* a Pécsi Dalárdával a Jézus és a kufárokat, a Pécsi Zenekedvelő Egyesületének zenekara élén pedig a Hány Intermezzót szólaltatta meg, Horváth Mihály pedig a Pius Gimnázium kórusa élén vezényelte a Horatii carmen II. (A szép énekszó műzsájához) pécsi bemutatóját.

1936-ban a Székely keserves kórusváltozatát a Nagy Lajos Gimnázium Kórusa mutatta be Nyolczas Ipoly, a Kölcsey Ferenc versére komponált Husztot pedig a Pécsi Polgári Daloskör, Horváth Mihály vezényletével, Kodály-dalokat *Höffler Mária* énekelt.

1937-ben a MÁV Ébredés Dalköre Agócsy László vezényletével két Kodály-művet szólaltatott meg Pécsen első ízben: a Karádi nótákat és a Kit kéne elvenni címűt, míg az Ave Maria és a Harmatozzatok című Kodály-kórusokat a tanítóképző kórusa énekelte, *Lomoschitz Pál* vezényletével.

1938-ban szólalt meg első alkalommal Pécsen az – azóta szinte nemzeti imádsággá lett – Esti dal az Agócsy László vezette polgári fiúiskola kórusával és az abban az évben komponált Ének Szent István királyhoz kis-vegyeskari változata a

Vadas Gábor vezette Karének Egyesület, valamint a Fölszállott a páva a Pécsi Polgári Daloskör előadásában, Horváth Mihály vezényletével.

1939-ben a Hány János két részletét, a Tiszán innen, Dunán túlt és a Toborzót az Egyetemi Énekkar adta elő Vadas Gábor vezényletével, *Komáromi László* szólójával.

1940-ben a Köszöntő szólalt meg Pécsett, a Nagy Lajos Gimnázium Kórusával, Nyolczas Ipoly, az Ének Szent István királyhoz nagy vegyeskari változatát a Szeráfi Kórus adta elő Agócsy László vezényletével. A Cu föl lovam pedig egy alkalmi együttes előadásában szólalt meg, a 22 éves Antal György vezényletével.

1941-ben szólalt meg Kodály Örvendjen az egész világ című kórusa és a Karcsonyi pástortánc a Vadas Gábor vezette Karének Egyesület előadásában.

1942-ben, amikor országszerte ünnepelték az akkor 60 éves Kodály Zoltánt, nem kevesebb, mint tíz addig még nem hallott Kodály-mű csendült fel Pécsett. A Zöld erdőben és a 150. genfi zsoltárt a Református Leánypolgári *Ország Margit* vezette kórusa énekelte, a Csalfa sugárt és a Harangszót pedig a tanítóképző kórusa, *Tóth Aladár* vezényletével, aki egy összkar élén a Táncnótát is első alkalommal szólaltatta meg. A Gömöri dalt a Nyolczas Ipoly vezette Nagy Lajos Gimnáziumi kórus, az Egyetem-begyetemem pedig a Kereskedelmi Iskola kórusa adta elő *Sass Dezső*, a kiváló zongoraművész vezényletével. *Sass Dezső* zongoristaként egyébként 1942-ben első alkalommal szólaltatta meg Kodály Székely keservesét és Székely nótáját, Antal György pedig a Tanítóképző kórusa élén, mint frissen kinevezett tanár vezénylete a Semmit ne bánkódjál című Kodály-művet.

Az 1943-as év pécsi Kodály-bemutatóit is az Antal György vezette Tanítóképző Kórus abszolválta, az Új esztendő köszöntővel és a Katalinkával.

Az 1944-ben bemutatott Mátrai képeket Maros Rudolf vezénylete a Pécsi Dalárda élén, április 25-én pedig a Pécsi Nemzeti Színház Székely György rendezésében és *Szathmáry Endre* vezényletével bemutatta a teljes Hány János daljátékot, melyet az év folyamán hatszor, 1945-ben pedig még ötször adtak elő, akkor már Maros Rudolf vezényletével.

1945 jelentős dátum Kodály Zoltán műveinek pécsi előadása terén, azokon ugyanis jelen volt maga a szerző is, aki rövid időre, 1945. szeptember 27. és november 23. között Pécsre költözött a kibombázott fővárosból. Bár természetesen Kodály pécsi tartózkodásának legfontosabb eredménye az új zenepedagógiai módszer és gyakorlat meghirdetése és elindítása volt, kiemelkedő rangú és színvonalú bemutatókra is sor került. Az első egy ősbemutató volt, amiről sokan nem is tudnak! A háború utolsó éveiben Budapesten komponált *Missa brevis* vegyeskari orgonakíséretes változatát ugyan 1945 februárjában egy nem hivatalos előadás keretében az Operaház ruhatárában megszólaltatták Vorosilov marsall jelenlétében, a mű első nyilvános, közönség előtti előadására azonban Pécsett került sor, 1945. október 21-én a Székesegyházban, a 9 órás szentmise keretében. Az előadás igazi különlegességét az adta, hogy a művet megszólaltató kórus a kodályi relatív szolmizációs módszer helyett az úgynevezett abszolút szolmizációs módszerrel dolgozó Székesegyházi Énekiskola Kórusa volt, Mayer Ferenc vezényletével.

vel, Halász Béla orgonakíséretével. S bár a karnagy kérésére a Mester egy helyen a fiúkórus könnyebb énekelhetősége miatt hozzájárult egy transzponáláshoz az Agnus Dei és a Dona nobis között, amint ezt Halász Béla partitúrája meg is őrizte. Visszaemlékezések szerint Kodály meg volt elégedve ezzel a rendkívül rövid idejű abszolút szolmizációs előkészülettel megtartott előadással, melyet az 1945. november 19-i színházi Kodály-esten és 1946. május 19-én a Pécsi Kultúrnapok keretében is megismételtek azonos „felállásban”.

A második ősbemutatóra hat nappal később 1945. október 27-én a mai Leöwey Klára Gimnázium dísztermében került sor, ahol Kodály nagy jelentőségű előadást tartott pécsi muzikusoknak és a zenét tanuló gyermekek szüleinek, melyet Agócsy László szolfézs-osztályának tanulói illusztráltak. A zenekonzervatórium három tehetséges növendéke, *Rubel Márta*, *Horváth József* és *Mérmök János* pedig előadták Kodály fekete billentyűkre írott *Gyermektáncok* című 12 kis táncát. Az előadók közül Rubel Márta Jandó Jenőnek az édesanyja, Horváth József pedig Horváth Mihály karnagy, zeneszerző, zeneiskolai igazgató fia, aki Mérmök Jánossal egy-egy Péccsett komponált Takács Jenő zongoramű ősbemutatóját is magáénak mondhatta (Kis szonáta; illetve Joseph Lanner Pesti keringő-átírata). November 19-én a Zenekedvelők Egyesülete Kodály-hangversenyt rendezett a Pécsi Nemzeti Színházban, ahol Magyar zenei nevelés címmel tartott előadást Kodály, s itt ismét, s immár nyilvánosan, nagyközönség előtt szólaltak meg a *Gyermektáncok* Rubel Mártával, Horváth Józseffel, Mérmök Jánossal, így ez számít hivatalos ősbemutatónak. „Szükség van magyar zenei nevelésre, magyar és nemzetközi szempontból egyaránt. [...] Az iskola már elindult a helyes úton, csak járja végig következetesen, az eredmény nem maradhat el. [...] Az itt előadásra kerülő *Gyermektáncok* egy szerény próbálkozás ebben az irányban. Azzal, hogy e darabokat a fővárost megelőzően egy vidéki városban mutatom be, annak a meggyőződésemnek akarok kifejezést adni, hogy a magyar zenei nevelés megvalósításában egy ilyen városnak nagy szerepe lehet, esetleg a fővárosnak is példát mutató kezdeményező szerepe.” Ezen a november 19-i koncerten hangzott fel újra, a *Missa brevis*, s ekkor szólaltatta meg pécsi bemutatóként Kodály fiatalkori *Adagio*ját és *Telmányi Emil* átíratában a *Valsette*-et Kürschner Emánuel hegedűművész, *Oprítia Mária* zongorakíséretével. De ekkor hangzott el első alkalommal Péccsett Kodály II. vonósnégyese is a *Sirio Piovesan* és *Graef Matild* hegedű, Maros Rudolf brácsa, *Thirring Zoltán* gordonka alkotta Pécsi Vonósnégyes előadásában, akik Maros Rudolf helyén *Várnagy Lajossal* 1946. május 18-án is előadták Kodály kvartettjét a Pécsi Kultúrnapok keretében, a *Ciszterci Nagy Lajos Gimnázium* nagytermében megtartott, az egyhetes rendezvénysorozatot megnyitó díszhangversenyen. 1946-ban az előző évben hegedű zongorás változatban hallott Kodály *Adagio* első alkalommal szólalt meg a csellistaként is kiváló zeneszerző által gordonkára és zongorára írott változatában *Thirring Zoltán* és *Halász Kálmán* előadásában, a Pécsi Kultúrnapok nyitó díszhangversenyen. Ugyanitt vélhetőleg szintén pécsi bemutató volt Kodály *Megkésett melódiák* dalciklusából a *Kölcsey Ferenc* versére komponált *Búsan csörög a lomb*, melyet *Veress Endre* énekelt, Takács Jenő zongorakíséretével. De aznap szólalt meg, csak a Munkás Kultúrházban, a Munkás

Kultúrszövetség ünnepi estjén első alkalommal Pécssett a Nausikaa című dal *Teremi Gáborné* előadásában, Mérnök János zongorakíséretével. A *Pange lingua* című nagyszabású egyházzenei kompozíció is a Pécsi Kultúrnapok keretében szólalt meg először Pécssett, május 21-én a Székesegyház egyházzenei hangversenyén, az Agócsy László vezette Szeráfi Kórus előadásában.

1947-ben ugyancsak a Szeráfi Kórus énekelte elsőként Agócsy László vezényletével az Adventi éneket és az abban az évben komponált Jézus és a gyermekek című Kodály-művet.

1948-ban a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete Zenekarának utolsó, március 15-i, centenáriumi hangversenyén Kodály Hány János-szvitjének néhány tétele szólalt meg Horváth Mihály vezényletével, akinek Petőfi versére készült Szabadság kantátája ősbemutatóként hangzott el ezen a hangversenyen. Ugyancsak 1948-ban mutatta be Pécssett első alkalommal Antal György a Leány és Fiú Tanítóképző Kórusral a Szép könyörgést, a Zsolnay gyári kórusral pedig az abban az évben írott Jeligét.

1949-ben Kodály népdalfeldolgozásaiból a zenekonzervatóriumi tanulók szólaltattak meg egy csokorra valót, míg a dr. Nádor Tamás több könyvében jelzetten 1945 őszén Petőfi versére Pécssett komponált A magyar nemzet című kórusművet a Nyári Pedagógiai Továbbképző Kórusa mutatta be Antal György vezényletével. A művet egyébként 1947-ben három pár cipőtálpért a Maros Rudolf vezette Pécsi Bőrgyári Dalárdának ajánlotta a komponista – eredetileg kettőről volt szó, a háború után „cipő szűkében lévő” Kodály viszont kért egy harmadikat is az ajánlásért. Ők azonban a rendelkezésre álló dokumentumok szerint, nyilvános koncerten nem szólaltatták meg a rendkívül nehéz művet, melyet azóta a Tillai Aurél vezette Pécsi Kamarakórus vett repertoárra, és az 1986-ban Franciaországban megjelent Kodály CD-jének műsorára.

1952-ben a Molnár Annát és az Ifjúság, mint sólyommadár című dalt *Péczy Lászlóné* adta elő első alkalommal Pécssett, míg az egy évvel korábban komponált Kállai kettős, a zenekarral kiegészített Szakiskolai Vegyeskar előadásában szólalt meg pécsi bemutatóként, az Erkel Ferenc Zeneművészeti Szakiskola (ma Művészeti Szakközépiskola) igazgatói posztját betöltő Antal György vezényletével.

1953-ban, a legtöbb pécsi Kodály-bemutatót hozó évben is Antal György volt a főszerep, főként az általa kezdeményezett és megszervezett 1953. január 12-i, Kodály Zoltán 70. születésnapja tiszteletére a Pécsi Nemzeti Színházban megrendezett ünnepi hangverseny révén, melyben a Psalmus Hungaricus az általa felkészített Szakiskolai Vegyeskar és a Városi Zenekar (az első Pécsi Szimfonikus Zenekar) adta elő a kiváló operaházi tenorista, *Rösler Endre* szólójával, az akkor 26 éves, később világhírűvé lett Melles Károly vezényletével. Melles vezényelte egyébként a Kodály születésének centenáriumán, 1982. április 4-én megrendezett színházi koncertet is, ahol *B. Nagy János* volt a szólista és a Pécsi Kamarakórus Fesztivál összkara működött közre. De ezen az 1953-as koncerten hangzott el először Pécssett a Marosszéki táncok zongoraváltozata Sass Dezső szólójával, aki az év folyamán a Galántai táncok zongoraváltozatát is bemutatta. A

január 12-i koncerten az ő zongorakíséretével énekelték Pécssett első alkalommal a Zeneművészeti Szakiskolai Leánykar és a Zeneiskola gyermekkarának ifjú dalosai Agócsy László vezényletével a Vejnemöjnen muzsikál című Kodály-kórust, s az év folyamán így együtt adták elő a Békedalt, a Szakiskolai Leánykar pedig a Négy olasz madrigált. Az egy nappal korábbi, 1953. január 11-i, vasárnap délelőtti, ifjúsági és felnőtt kórusok részvételével lezajlott énekkari hangversenyen is sor került pécsi bemutatóra: a Tanítónőképző Kórusa a Gólyanótát és a Táncnótát adta elő *Vönöczky Endréné* vezényletével. A Magányossághoz című dal pécsi bemutatóját *Özörényi Olga* énekelte. 1953. november 16-án, az évad első zenekari hangversenyén hangzott el a *Rozsnyai Zoltán* vezényelte Pécsi Szimfonikus Zenekar előadásában teljes egészében a Hány János-szvit. S ha már a Hány-szvit került szóba, említsük meg, hogy a január 12-i Kodály-esten a Hány Intermezzo is felhangzott Melles Károly vezényletével, valamint Antal György vezényletével a Mátrai képek és a Kállai kettős is a Szakiskola Vegyeskarával. Utóbbiban zenekarával olyan nagy sikert aratva, hogy meg kellett ismételní a teljes produkciót. De természetesen a legjelentősebb tett a Psalmus Hungaricus bemutatója volt, melynek nyomán kezdte meg a következő évben megalakult Liszt Ferenc Kórus Antal György vezényletével bemutatni a nagy kortárs oratórikus műveket, közte Kodály alkotásait, majd utánuk Bach és Händel oratóriumait, amint ezt Antal György a vele készített portrékban mindig is kiemelte. Tovább folytatva szóljunk az 1953-as Antal György vezényelte pécsi Kodály-bemutatókkal: a Zsolnay Gyár Kórusa szólaltatta meg először a Cohors generosát és a Marseillaise-t feldolgozó A szabadság himnuszát, míg a Szakiskola Vegyeskara az abban az évben komponált Békességóhajtást és a legnagyobb és egyben legnehezebb Kodály vegyeskarok közé tartozó, Vörösmarty versére írott, Liszt Ferenchez című Kodály-művet. Búcsúzzunk ennek az évnek pécsi Kodály bemutatóitól Csorba Győző a január 12-i ünnepi hangversenyen Kálmán György által elmondott Kodály Zoltán köszöntése versének részletével: „A népe volt csak – a nemzeté lett, a te műved is, hogy nemzeté lett, ami csak nép volt...”

1954-ben hangzott el Pécssett első alkalommal a Rubato című zongoradarab, az akkor itt tanító Bartók-tanítvány, *Székely Júlia* előadásában és A tavasz című dal, melyet *Vági Istvánné* énekelte, de az évad legjelentősebb pécsi vállalkozásban megvalósított Kodály-premierjéhez is köze volt a kiváló főiskolai énektanárnőnek. A Pedagógiai Főiskola május 3-i Kodály-estjén bemutatott Székely-fonó című daljátékot ugyanis Péczely László és Vági Istvánné rendezte. A szerepeket *Özörényi Olga*, *Somos Jenő*, Teremi Gáborné, *Nemerey Péter*, Péczely Lászlóné, *Kende János* énekelte, a díszletet Platthy György tervezte, a koreográfus Koczka Sándor volt, a főiskolai kórust és a városi zenekart *Hegyi József* tanszékvezető főiskolai tanár vezényelte az igen nagy sikerű előadáson. A rendezéssel kapcsolatos anyagi nehézségről kaptunk tájékoztatást Légrádi István zenepedagógustól és zeneszerzőtől, aki elmondta, hogy mivel a Székely-fonó jogait Kodály átadta külföldi kiadójának, így veszélyben forgott az előadás megrendezése a felmerülő többletköltség miatt. A Városi Tanács Népművelési Osztályának művészeti főelőadója

azonban hathatósan járt közben emlékezte szerint 5200 forint kiadónak megfizetendő szerzői jogdíj anyagi feltételének megteremtése érdekében. Miután az egyetem megfizette ezt az akkor tetemesnek mondható, négyhavi fizetéssel felérő jogdíjat, már engedélyezhette az előadást. A másik jelentős pécsi Kodály-bemutatóra a június 7–14 között megrendezett A magyar zene ünnepi hete keretében került sor. Az akkorra megépült Liszt-teremben megtartott hangversenyeken ismét felhangzott a Psalmus Hungaricus az Antal György vezetésével abban az évben megalakult Liszt Ferenc Kórusal, akik karnagyuk vezényletével és a pécsi zenekarral közösen ősbemutatóként adták elő Bárdos Lajos Baranyai vasárnap című művét is. S említsünk meg még egy – bár nem Kodály-művet tartalmazó – pécsi bemutató koncertet: Mihály András 1953-ban komponált ragyogó Gordonkaversenyét *Sassy Iringó*, a pécsi zenekar szólamvezető gordonkaművésze adta elő, a szerző vezényletével, míg *Zathureczky Ede*, aki abban az évben fedezte fel a pécsi zenekar későbbi koncertmesterét, a 16 éves *Gyermán Istvánt*, Bartók Hegedűversenyét adta elő Pécssett első alkalommal. A június 14-i, az ünnepi hetet záró hangversenyen nemcsak Bartók 3. zongoraversenye szólalt meg Sass Dezső szólójával, *Ferencsik János* vezényletével a MÁV Szimfonikusok élén először Pécssett, de Kodály Fölszállott a páva című művének zenekari változata is.

1957-ben először hangzott fel Pécssett az Ünnepi hetek keretében Kodály Budavári Te Deuma. A június 11-i koncertet Antal György vezényelte, közreműködött a Liszt Ferenc Kórus és a Pécsi Filharmonikus Zenekar, a szólisták *Molnár Éva*, *Ivánka Irén*, *Szabó Gyula* és *Berczeli Tibor* voltak. Az újabb jubileumi, Kodály 75. születésnapját ünneplő év folyamán még számos bemutatóra és emlékezetes előadásra került sor. Agócsy László a Szakiskolai Leánykarral a Hegyi éjszakákat mutatta be, *Agócs Lajosné Lángi Emma* népdalfeldolgozásokat énekelt, az Esik a városban című zongoradarabot *Dobai Jenő* adta elő, míg a Triószerenádot Graef Tildy, *Kováts András* és *Harkai Vilmos* szólaltatta meg, a fiatalkori Op.4-es gordonka-zongora szonátát Sassy Iringó és Horváth Mihály, a Galántai táncok zenekari változatát pedig a színházi zeneigazgató és filharmóniai betanító-karmester, *Paulusz Elemér* vezényelte a Pécsi Filharmonikus Zenekar élén. Az év fénypontját a decemberi ünnepi Kodály-hangversenyek jelentették, melyek közül a december 16-i színházi esten Antal György vezényletével megszólalt a Czinka Panna daljáték Minuetto serio című zenekari részlete, a Hány János Intermezzójának zenekari, és a Vargha Károly szövegére 1956-ban írott énekkari változata. A Liszt Ferenc Kórusal és a pécsi bemutató szólistagárdájával újra előadták a nyáron bemutatott Budavári Te Deumot, valamint a Psalmus Hungaricust, melynek szólóját első alkalommal énekelte *Réti József*, aki az elkövetkező évtizedben még számos alkalommal adta varázslatos hangját Kodály művekhez. Elég talán ezek közül egy rádiófelvételen is megőrzött, egészen kimagasló színvonalú 1968-as Psalmusra utalnunk, valamint a Pécsi Egyetem 600 éves jubileuma alkalmából 1967. október 12-én adott hangversenyre, ahol a Bartók Cantata profana egészen lebilincselő előadása mellett – melyben *Supala Kolos* volt a partnere – Réti József közreműködése „aranyozta be” a Budavári Te Deum előadását, melyben *Ercse Margit*, *Balatinecz Már-*

ta és Supala Kolos voltak a legnagyobb magyar lírai tenor partnerei az Antal György vezényelte Liszt Ferenc Kórus és a Pécsi Filharmonikus Zenekar mellett.

1958-ban ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját a Pécsi Tanárképző Főiskola, melynek május 18-i Pécsi Nemzeti Színházi, Kodály jelenlétében lezajlott hangversenyén hangzott fel Pécssett első alkalommal vegyeskari változatban a Molnár Anna, Tillai Aurél vezényletével. Az ekkor ismét előadott Kállai kettős mellett, ugyancsak Hegyi József vezényletével, egy bemutatóra is sor került: a Hány János Intermezzóját ugyanis ezúttal nem csak a Vargha Károly szövegére írott, énekkari változatban, de *Rábai Miklós* koreográfiájára tánccal együtt adták elő, így ha tisztán zeneileg nem is, de mint táncos produkció tulajdonképpen ősbemutatóként. Tillai Aurél rádiós portréjának emlékezéséből tudhatunk egy Kodályra jellemző epizódot. „A szólótáncos Szabadi Mihály egy olyan magyar zászlót tartott a kezében, mely az akkori idők szellemének megfelelően összevarrt, egyik felén piros-fehér-zöld, másik felén tiszta vörös volt. Nagy sikerrel ért véget a darab, Kodály fölment a színpadra, a táncoshoz és azt mondta: gratulálok, olyan ügyesen forgatta a zászlót, hogy mindig csak a magyar fele látszott.” Az már a korra jellemző, hogy ezután a Kodály-dicséret után nemcsak a pécsi, de az ország összes főiskolájáról „kivágták” Szabadi Mihályt, akiből azonban később a magyar néptáncmozgalom egyik elismert alakja lett. S most következzen az eseményről Kodály nyilatkozata, melyet Erdei Máriának, a Pécsi Rádió riporterének adott: „Én magam se hittem, hogy ilyen szépen hat ez így együttvéve, mikor eleinte csak arról hallottam, hogy szöveget csináltak hozzá. Régebben táncolták már zenekarral, operában is, de az semmi különös nem volt. Ez így azonban valami egészen különleges, kerek egész, szöveg, zene, tánc, nagyon jól összevág, nagyon szép!”

1962-ben hangzott el Pécssett első alkalommal az Ady-versre komponált, Akik mindig elkésnek című Kodály-vegyeskar, a Tillai Aurél vezényelte Tanárképző Főiskola kórusával és a Komlói Belvárosi Általános Iskola Tóth Ferenc vezette kórusának egy évvel korábban írott és akkor Komlón bemutatott Harasztosi legénynek című Kodály-gyermekkar, de ősbemutatóra is sor került. A Mester 80. születésnapja alkalmából december 8-ától megrendezett hangversenyek nyitó eseményén 800 tagú összkar élén vezényelte el ősbemutatóként Agócsy László a Vargha Károly szövegére írott és „Agócsy Lászlónak, a pécsi éneklő ifjúság vezérének” ajánlott Az éneklő ifjúsághoz című új Kodály-művet, melynek akkor még csak első versszakával készült el a költő-szövegíró főiskolai tanár.

1963-ban a Tanárképző Főiskola április 29-i Liszt-termi Kodály-hangversenyén a Mester jelenlétében két nagyszabású vegyeskari mű hangzott fel pécsi bemutatóként Tillai Aurél vezényletével: a Weöres Sándor versére komponált Öregek, és Vörösmarty Mihály Liszt Ferenchez írott ódájának 1936-os megzenésítése. Ez utóbbi ugyan, amint már írtuk tíz évvel korábban elhangzott Antal György vezényletével a Szakiskolai Kórusal, felnőtt vegyeskar azonban ezen a Mester jelenlétében lezajlott hangverseny adta először elő a művet. Tillai Aurél emlékezéséből idézünk. „A műsorból kiemelkedett az Öregek és a Liszt Ferenchez előadása. A 81 éves Mester jelenlétében mindkét művet aktuálisnak éreztük. A „hírhedett zené-

sze a világnak” ott ült a második blokk első sorában. Talán soha azóta se énekeltük annyi átéléssel, őszinte rajongással. Kodály rajtunk keresztül is érezte: „Van még lelke Árpád nemzetének...” Ezzel fejeződött be a hatalmas óda. Környezete szerint Kodály is megható, s egy könnyecseppet morzsolt el ujjával. Aztán a viharos taps közben feljött a színpadra. Nem engedte, hogy felsegítsék a lépcsőn. Kezet nyújtott, majd fogva a kezemet beszélt hozzám... S míg lent zúgott a lelkes taps, a kórus elé lépett, s ezt mondta: „Véssék a szívükbe, amit most közösen csináltak. Aztán emlékezzenek rá, ha majd tanítanak, és saját együttesükkel próbálnak valami hasonlót csinálni.” Hegyi József köszönteni akarta, de ezt elhárította, oly hevesen, hogy ő maga is egy kissé megtántorodott.” Egy héttel később, 1963. május 5-én a Liszt-teremben és május 6-án a Nemzeti Színházban – ugyancsak a Mester jelenlétében – került sor egy újabb pécsi bemutatóra. Az Antal György vezényelte Pécsi Filharmonikus Zenekar nagyszabású Kodály-hangversenye keretében először hangzott fel Pécsett az 1961-ben svájci felkérésre komponált C-dúr szimfónia, melynek ősbemutatóját a világhírű karmester, *Fricsay Ferenc* vezényelte a Luzerni Fesztivál ünnepi nyitóhangversenyén, itthon pedig Ferencsik János dirigálta. 1962-ben a Budapesti Filharmoniai Társaság Zenekara élén. Ezt az életmű összegző és műfajában egyedülálló Kodály-alkotást egyébként Antal György még egy jeles alkalommal elvezényelte: 1967. október 12-én az egyetem fennállásának 600 éves jubileumán, a már korábban említett Budavári Te Deum és a Bartók Cantata profana társaságában. Ezen a két 1963-as hangversenyen a Liszt Ferenc Kórusal a Psalmus Hungaricust és a Budavári Te Deumot adták elő a Szimfóniával együtt, a Psalmus szólistája Réti József volt, a Budavári Te Deumé Réti és *Szecsődi Irén*, valamint a pécsi operatársulat két ifjú tehetsége, *Pécsváry Gabriella* szoprán és *Marczis Demeter* basszista.

1964-ben két Kodály-mű szólalt meg első alkalommal Pécsett: a Batsányi János versére komponált, A franciaországi változásokra című férfikart a Pécsbányatelepi Bányász Férfikar adta elő *Ivasivka Mátyás* vezényletével, aki – amint azt fentebb maga is megírta – megszerezve a Mester hozzájárulását, még ugyanabban az évben a Janus Pannonius Nőikarral is előadta a művet. Az orgonára és vegyeskarra komponált 114. genfi zsoltár pécsi bemutatójára november 25-én a Liszt teremben került sor, melynek abban az évben Vönöczky Endre tervei alapján megépített orgonáján Halász Béla játszott, a Pécsi Kamarakórust Tillai Aurél vezényelte.

1965-ben egyetlen bemutatóra került sor Pécsett: a már *Ivasivka Mátyás* által említett és vezényletével előadott Mohács ősbemutatójára. A Kisfaludy Károly versére komponált egyik utolsó nagy Kodály-vegyeskar május 5-én a Fegyveres Erők Klubjában szólalt meg először, a Pécsi Rádió zenei szerkesztője, dr. Nádor Tamás felkérésére, rádiófelvételen történő megörökítés céljából, ennek záró része 21-én került adásba.

1966-ban szólalt meg első alkalommal Kodály 1939-ben komponált zenekari Concertója, melyet *Kórodi András* vezényelt a Pécsi Filharmonikus Zenekar élén. Az Óda a muzsikához című angol felkérésre és szövegre írott 1964-ben komponált kései művet a Pécsi Kamarakórus mutatta be Tillai Aurél vezényletével, míg az Is-

ten csodája című, Petőfi versre komponált nagyszabású férfikart a *Ligeti Andor* vezényelte 12. Volán Bartók Béla Férfikar szólaltatta meg először Pécssett. Ugyanők évtizedekkel később, 2006-ban épp ennek a műnek *Lakner Tamás* vezényelte ragyogó előadásával nyerték meg a Kórusolimpiát Kínában. 2007-ben a 20. Pécsi Nemzetközi Kamarakórus Verseny és Fesztivál alkalmával megtartott Kodály Szimpózium gálahangversenyén pedig a Baranya Megyei Közgyűlés dísztermében, Kodály Zoltánné *Péczely Sarolta* jelenlétében szólaltatták meg kimagasló színvonalon a művet.

1967-ben, a március 6-án elhunyt Kodály Zoltánra való emlékezés és tiszteltetés jegyében nyolc Kodály-mű pécsi, illetve európai bemutatójára került sor. Kezdvé ez utóbbival, december 17-én a Liszt teremben, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola pécsi tagozata, a Művészeti Szakközépiskola és a Liszt Ferenc Kórus ünnepi Kodály-estjén, az Antal György vezényelte pécsi Liszt Ferenc Kórus és *Kistétényi Melinda* orgonaművész előadásában, európai bemutatóként hangzott el a *Laudes organi* című, utolsó befejezett Kodály-alkotás. A kanadai felkérésre 1966-ban komponált, 20 percnyi, a kórus számára is nehéz feladatnak számító nagyformátumú orgonamű bemutatójának különlegességét az adta, hogy a Liszt-teremben épp e mű elhangzása közben keletkezett áramszünet, és így csak annak elmúltával folytatódott a kanadai ősbemutató után másodikként Pécssett megszólalt kompozíció előadása. Antal György emlékezése szerint Kistétényi Melinda az orgona melletti lépcsőn zokogott, hogy „ilyen is csak vele történhet meg”, a karnagyj és muzsikustársi vigasztalások mellett csak a közönség hálás tapsa nyugtatta meg a Kodállal személyes kapcsolatban álló orgonaművésznőt. Ebben az évben hangzott fel először Pécssett Kodály Magyar miséje a Székesegyház Énekkarának előadásában, *Hergenróder Miklós* vezényletével. De ekkor szólalt meg *Bánky József* előadásában a Zongoramuzsika Sír felirat című részlete, és ekkor adta elő először Pécssett a már Tillai vezette Mecsek Vegyeskar a Túrót eszik a cigányt, a Nevelők Háza Kamarakórusa pedig a Sirató éneket. Három, Ivasivka által ekkor bemutatott műről Kodály emlékezése alapján szólunk. A fiatalon, még Nagyszombatban komponált *Stabat Mater* ének kottáját egy egri országos kórustalálkozó alkalmával kaptam meg, *Reményi János* pécsi születésű miskolci karnagytól, kézíratos formában. A Nagy Lajos Gimnázium Vegyeskara éveken át műsoron tartotta ezt a korai Kodály-művet, melyet pécsi bemutatóként adott elő, 1967. május 16-án, a Liszt-teremben. A Horváth János irodalomtörténésznek dedikált János-köszöntő 1939-ben született. A háromszólamú vegyeskari darabot az Éneklő Ifjúság mozgalom 1927-es elindulásának 40. évfordulóján, a Liszt-teremben szólaltattuk meg a Nagy Lajos Gimnázium Vegyeskarával, pécsi bemutatóként. Ugyanezen a Liszt-termi koncerten hangzott fel, egy másik különleges, öregkori Kodály-mű, a *Fancy*, amihez a jelenlévő Bárdos Lajos melegen gratulált. 1959-ben – valószínűleg Benjamin Britten kezdeményezésére – négyen is megzenésítették női kórusra Shakespeare *A velencei kalmár* című színművének III. felvonása 2. színében szereplő dalt: *Tell me where is fancy bred*-et. Az orosz Jurij Saporin, a francia Francis Poulenc, az angol Benjamin Britten és a magyar Kodály Zoltán. Kodály haláláig

idehaza szinte csak néhány „beavatott” tudott e kompozícióról, mely az idős Kodály egyik legmegragadóbb, ugyanakkor harmóniavilágát tekintve legmeglepőbb alkotása. A 60-as évek végén a pécsi születésű *Andor Ilona* a Budapesti Leöwey Klára Gimnázium Leánykarával, *Andor Éva* szólójával lemezre dirigálta. Hozzám a következőképp került partitúrája. 1966 júliusában egy délután a Péczely-házaspár vendége voltam, a Mikszáth Kálmán úti villa kertjében. Laci bácsi előhúzza egy kéziratot kottát – valószínűleg lányuk, Péczely Sarolta írásával: „Matyi, ezt neked küldi Kodály”. Ám alig kezdem böngészni a partitúrát, a Fancy-ét, bent megszólal a telefon. Laci bácsi besiet, és elég huzamos ideig tárgyalkodik valakivel. Amikor befejezi a beszélgetést, két kezével a fejét szorítva kijön: „Zoltán telefonált. A kórházban fekvő kedves tanítvány, munkatárs, Járdányi Pál szólott neki, hogy próbáljon valamit tenni: unokahúga felvételizett a Pécsi Tanárképző Főiskolára és elutasították. Ha nem veszik föl – mondta Kodály – többet be sem teszem a lábamat Pécsre! Most mit tegyünk?” kérde aggódalmasan Laci bácsi, aki egyébként az intézmény jó hírű irodalomtanára volt. Javasoltam, hogy forduljunk az ének-zene tanszék vezetőjéhez, Hegyi Józsefhez. Ez meg is történt, és Járdányi unokahúga az intézet hallgatója lett. A két hónappal korábban elhunyt Mester alkotását még két évig műsoron tartottuk, de a Janus Pannonius Nőiakar is többször énekelte a művet. 1968. március 30-án, útban Eger felé, megálltunk a budapesti Farkasréti temetőben, és Kodály sírjánál megszólaltattuk a szép darabot a Janus Pannonius Gimnázium kórusával, mellyel még 1967-ben a pécsi és a budapesti rádió is rögzítette a Fancy-t.

Kodály Zoltán halálával sem szakadt meg műveinek pécsi bemutató-sorozata.

1968-ban a Nevelők Háza Kamarakórusa mutatta be Tillai Aurél vezényletével Kodály 1961-ben, egykori tanítványa, az 1960-ban, Angliában 55 évesen elhunyt *Seiber Mátyás* emlékére komponált *Media vita in morte sumus* című vegyeskari művét.

1970-ben a 12. Volán Bartók Béla Férfikara Ligeti Andor vezényletével a Petőfi-versre írott Rab hazának fia című Kodály-férfikart énekelte első alkalommal Pécsen. A Pécsi Balett pedig a fiatalkori, 1906-ban komponált és 1930-ban átírt Nyári estét adta elő balettként április 28-án, *Eck Imre* koreográfiájával.

1971-ben ugyancsak Eck koreográfiájával mutatta be a Fölszállott a pávát a Pécsi Balett, az április 30-i premier második részében.

1972. február 19-én a Pécsi Balett két táncosának, *Bretus Máriának* és *Hetényi Jánosnak* köszönhetünk egy újabb pécsi Kodály-bemutatót: az 1915-ös gordonkára írott Szonátát *Perényi Miklós* lemezfelvételéről hallhattuk a balett zenéjét. Ugyancsak 1972-es bemutató volt a Hány János daljáték gyermekszínpadi változata, melyet a Mátyás király utcai ének-zene tagozatos általános iskola tanulói adtak elő.

1980. április 26-án a Szedő Dénes versére és héber dallamra 1939-ben komponált Naphimnusz adta elő pécsi bemutatóként a Liszt-teremben, a Nagy Lajos Gimnázium Vegyeskarával Ivasivka Mátyás, diákhangverseny keretében.

1981-ben Tillai Aurél vezényelt három addig nem hallott Kodály-művet: az 50. genfi zsolnárt a Nevelők Háza Kamarakórusa élén, a Magyarország címere

című Vörösmarty versre írott kompozíciót és Sík Sándor Te Deumát pedig a Tanárképző Főiskola Kórusa élén szólaltatta meg.

1982-ben a Balassi Bálint elfelejtett éneke című Gazdag Erzsi szövegére írott Kodály-művet április 3-án a Liszt-teremben az előző nap Liszt-díjjal kitüntetett Tillai Aurél vezényelte Nevelők Háza Kamarakórusa énekelte el először Pécssett, és vélhetőleg első alkalommal szólalt meg december 16-án a Liszt-teremben zenekari változatban a Marosszéki táncok a Breitner Tamás vezényelte Pécsi Filharmonikus Zenekarral.

1983-ban, az 1955-ben eredetileg férfikarra komponált Nemzeti dal nőikari változatát adta elő ősbemutatóként március 19-én Tamásiban a Janus Pannonius Nőikar, amely május 29-én a Budai Várban, előtte pedig Pécssett is megszólaltatta a művet, Ivasivka Mátyás vezényletével. Tudomása szerint eladdig Pécssett férfikar sem adta elő a sokáig tilalmasnak számító, szinte „a forradalom zenei előkészületének is tekinthető” művet, melyet közvetlenül az 1956-os forradalom előtt mutattak be, szeptember 6-án a Károlyi-kertben, majd a Zeneakadémián, mindkét esetben Nagy Imre miniszterelnök jelenlétében, amint erről a Pécsi Szemle 2006. őszi számában megjelent 1956 – pécsi muzsikuszemmel c. írásban már említést tettünk. A legtöbben pozitív véleménnyel voltak az átültetésről, így többek között a kiváló író és egykori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Keresztury Dezső.

1984-ben a Czinka Panna balladája című daljáték Hajdútánc című, klarinétal és dobbal kísért férfikarra komponált részletét március 8-án, a Nagy Lajos Gimnázium férfi vokálegyüttese adta elő Ivasivka Mátyás vezényletével pécsi bemutatóként a Kodály úti kollégium aulájában, az Éneklő Ifjúság országos minősítő hangversenyén, majd április 1-jén a Budai Várban, augusztus 23-án a Petőfi Rádióban is megszólaltatták. Ez a felvétel hallható a Ciszterci Nagy Lajos Gimnázium *Ardere et lucere* című, 2000-ben megjelent CD-jén. A Czinka Panna partitúráján Kodály már 1945-ös pécsi tartózkodása idején dolgozott. A művet elsősorban politikai okokból, de a Balázs Béla-féle librettó hiányosságai miatt távolról sem kísérte olyan siker, mint a Háryt vagy a Székely fonót. Gyönyörű részletei azonban számos alkalommal megszólaltak, míg végre 1982-ben egy zeneszerzői team – Nádasy Kálmán, Bárdos Lajos, Szokolay Sándor, Sulyok Imre – oratóriumosította *Canticum Rákócziánium* címmel.

1986-ban a Janus Pannonius Nőikar szólaltatta meg április 28-án a Kossuth Rádióban ősbemutatóként a japán szöveggel és zenével nagy feltűnést keltő Hét japán biciniumot, Ivasivka Mátyás vezényletével. Később július 30-án a Pécsi Rádióban, majd pedig Pécssett és más vidéki városban szólalt meg az Ivasivka Mátyás által 1985 húsvétján összeállított Kodály-kompozíció, melyről 1986. november 12-én Ivasivka többek között a következőket írta a Dunántúli Naplóban: „Tavaly kézhez kaptam egy igen értékes könyvet. Az egyik szerzője, egykori tanítványom, Paksa Katalin budapesti népzene kutató dedikálva nyújtotta át nekem Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai című legújabb munkáját. A közel 500 oldalas kitűnő könyvet lapozgatva bukkantam rá Kodály egyik legutolsó pedagógiai munkájára, a 77 kétszólamú énekgyakorlat dallam- és szövegforrásaira.

Rendkívül meglepődtem, amikor láttam, hogy a Mester e kötetében javarészt japán, pontosabban ójapán népzenei dolgozott fel. [...] Hadd jegyezzem meg, hogy a szóban forgó népdalok a japán szigetvilág legrégebbi lakóinak, az ainuknak dallamkincséből származnak. Ők ma kb. 250 ezren Hokkaido szigetén élnek. Hozzávetőleg olyan felbecsülhetetlen értékű szerepet játszanak az ősi japán népi kultúra őrzésében, mint nálunk a moldvai csángó-magyarok. Nos, az ő nagyon régi népdalaikból adtak közre egy csokorra valót 1965-ben Tokióban, Hagyományos ainu zene címmel. Jellemző Kodály Zoltán fiatalokat felülmúló gyorsaságára, hogy ő már a következő évben, 1966-ban feldolgozott néhány tucatot e japán népdalok közül. Ne felejtjük el, hogy Kodály ekkor már 84 esztendő volt [...] Visszatérve Paksa Katalinék könyvére, kiválogattam a 77 énekgyakorlatból hét darabot, melyekről azt gondoltam, hogy leginkább megnyerik a kórustagok és a hallgatóság tetszését. Hangnembeli, továbbá tempó- és hangulati összefüggéseket szem előtt tartva, sorrendbe állítottam azokat, alkalmazva a szólalomokhoz a könyvben talált japán szöveget is. A pécsi Áfész Janus Pannonius női kórusával szólaltattam meg az érdekes Kodály-művet Hét japán bicinium címmel.

1994-ben énekelte első alkalommal Pécssett és vette repertoárjára az Esti dal férfikari változatát a Bartók Béla Férfikar, mely Lakner Tamás vezényletével több nemzetközi versenyre is magával vitte Kodály művét, melyet több külföldi férfikar is műsorára vett, a pécsi kórus példájára. Tours-ban egy olasz kórus, Pécssett a Bordalfesztiválon pedig egy orosz együttes énekelte magyarul.

1996-ban *Janzsó Ildikó* a Pécsi Szimfonikus Zenekar szólógordonkása az 1956-os forradalom és szabadságharc tiszteletére a Belvárosi templomban, a Széchenyi téri Dzsámiban megrendezett október 22-i ünnepi hangversenyen vélhetőleg elsőként szólaltatta meg élő előadásban a Gordonka szólószonáta első tételét, melyet a következő évben is előadott a Művészetek Házában. Ebben az évben a ritkán hallható, Horatius Justum et tenacem versére komponált Kodály-férfikart, latin nyelven mutatta be és énekelte többször is a Bartók Béla Férfikar.

1997-ben a Petőfi versre írt férfikar, a Hej Büngözsdi Bandi szólalt meg pécsi bemutatóként a Pannon Volán Bartók Béla Férfikara előadásában, Lakner Tamás vezényletével. A baritonszólót *Stumpf Árpád*, a pécsi zenei és képzőművészeti élet népszerű „Zsiráfja” énekelte, míg később *Bognár Szabolcs* a Hungaroton Kodály-CD-jén.

1998-ban a Pécsi Szimfonikus Zenekar nyári zenei fesztiválja keretében egy különleges ősbemutatónak lehettünk tanúi június 28-án a Pius Templomban, ahol *Király Csaba* orgonaművész átültetésében szólalt meg tenor-vegyeskar-orgona változatban a Psalmus Hungaricus. A szólista kiváló operaházi tenoristánk, *Molnár András* volt, Király Csaba szólaltatta meg bravúrosan a rendkívül nehéz, virtuóz, de a zenekari szólamot hitelesen megidéző orgonaletétet, az előadás másik főszereplője azonban a Tillai Aurél vezette Pécsi Egyetemi és Pécsi Kamarakórus volt, akik egészen kimagaslóan, bizton állítható, hogy világszínvonalon szólaltatták meg Kodály művét. A Vörösmarty Mihály Emléksorok Fáy Andrásnak című versére írott Kodály-férfikart a Bartók Béla Férfikar *Schóber Tamás* vezényletével adta elő pécsi bemutatóként.

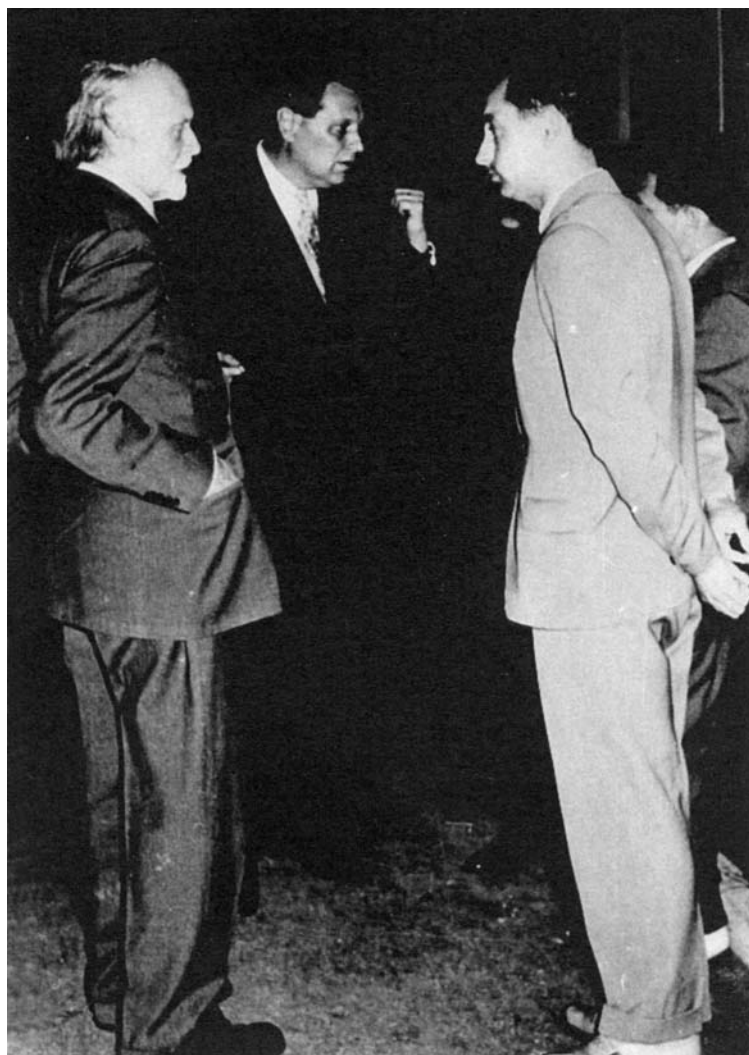
2002. április 1-jén a pécsi Tavasz Fesztivál programja keretében, az akkor Kodály Zoltán Hangversenyteremnek nevezett volt Park Moziban, *Takács-Nagy Gábor* hegedű- és *Perényi Miklós* gordonkaművész az 1914-ben hegedűre és gordonkára komponált Op.7-es duót szólaltatták meg ragyogó előadásban. Világhírű gordonkaművészünk, Perényi Miklós pedig még ugyanabban az évben, november 19-én a Művészetek Házában *Szokolay Balázs* zongoraművésszel pécsi bemutatóként adta elő a korai, 1906 után keletkezett, gordonka-zongora Szonatinát és az 1954-ből való Epigrammák gordonka-zongorás változatát egy emlékezetesen szép koncert keretében, melyen első alkalommal játszottak együtt.

2004-ben élő előadásban vélhetőleg első alkalommal szólalt meg a Nyári este című fiatalkori, 1906-ban komponált és Arturo Toscanini kérésére és tanácsára 1930-ban átírt Nyári este, melynek ragyogóan előadott impresszionista színeit a *Hamar Zsolt* vezényelte Pannon Filharmonikusok jóvoltából nemcsak a június 30-i Káptalan utcai Szabadtéri Színpadi előadáson élvezhettük, de 3 évvel később a 2007. március 15-i Pécsi Nemzeti Színházi, a tavaszi fesztivált nyitó hangversenyen is.

2005-ben a 19. Pécsi Nemzetközi Kamarakórus Verseny és Fesztivál Pécsi Bazilikai nyitóhangversenyén, május 13-án Tillai Aurél vegyeskari átültetésében és vezényletével ősbemutatóként szólalt meg a Pécsi Kamarakórus előadásában a Pünkösdlő. A Kodály férfikari műveit állandóan koncert- és CD-repertoárján tartó Bartók Béla Férfikar Lakner Tamás vezényletével 2005-ben CD-re vette Kodály Zoltán valamennyi férfikarát a Hungaroton Kodály-összkiadásában, s ennek a lemeznek 2005. november 30-i ZeneParkbeli CD-bemutatója keretében vélhetőleg sok, addig még el nem hangzott Kodály férfikari mű hangzott fel első alkalommal Pécsen: A nándori toronyőr, Jelenti magát Jézus, Nemzeti dal. Mint különlegességet érdemes megemlíteni, hogy a Berzsenyi Dániel Magyarokhoz II. (Forr a világ...) versére komponált Kodály-kánont férfikari műként legjobb tudomásunk szerint még senki sem énekelte, így a Bartók Férfikar CD-jén lévő, Lakner Tamás vezényelte felvétel, melyen a Tillai Aurél vezette Pécsi Kamarakórus és a *Kertész Attila* vezette Mecsek Kórus férfikari része működött közre CD-ősbemutatónak számít.

Bár a hivatalos bemutatókról szóló rész itt véget ér, úgy érzem feltétlen szólni kell azokról az előadókról, akik ha nem is bemutatóként, bár egy-két ritkábban hallott műnél ez is előfordulhat, Kodály alkotásait rendszeresen hazai, külföldi koncert- és CD-repertoárjukon tartják. A két még ma is aktív rangidős karnagy, Tillai Aurél, illetve Ivasivka Mátyás után elsőként Kertész Attilát kell kiemelni, aki az általa életre hívott Bartók Béla Leánnykarral és a Kodály Zoltán Gimnázium Ifjúsági Vegyeskarával évtizedek óta Kodály-műveivel arat hazai és nemzetközi verseny-sikereket, a vegyeskarral 2000-ben, felnőtt kórusokat megelőzve a Kodály-kórusverseny nagydíját is megnyerték, míg 2006-ban az általa 2001 óta vezetett Mecsek Kórus Női karával a Kodály-verseny nőikari győztesei lettek. CD-iken is Bartók művei mellett Kodály alkotásai foglalják el a meghatározó helyet. Kertész Attila mellett *Nagy Ernő*ről és *Szabó Szabolcs*ról a Kodály alaprepertoár mellett, mint főleg az egyházzenei Kodály-művek terén jelentős karnagyokról kell megemlékeznünk, akik kórusaikkal – Nagy Ernő korábban a Széchenyi Gimnázium és a Mecsek Kó-

rus, ma pedig a Nagy Lajos Gimnázium Laudate Vegyeskarával, Szabó Szabolcs pedig a Komlói Pedagógus Kamarakórusral és a Leőwey Gimnázium együttesével – számos emlékezetes hangversenyt adtak. Nagy Ernő a Laudate Kórusral 2006-ban a Kodály-verseny ifjúsági kari győztese volt, ami nem zenetagozatos iskolákat megelőzve kisebb szenzációnak számított. Emellett Nagy Ernő Kertész Attilával együtt a 2007-ben Szőnyi Erzsébet elnökletével újjáalakult Magyar Kodály Társaság elnökségi tagja. Korábban Antal György és Tillai Aurél volt elnökségi tag. Szabó Szabolcs egyik emlékezetes Kodály-vezénylése pedig az volt, amikor 2001. november 16-án a pécsi világörökségi cím átadásakor a megbetegedett Tillai Aurél helyett – mint a rendezvényre érkező önkéntes énekes – beugrással kellett elvezényelnie Kodály Liszt Ferenchez című hatalmas Vörösmarty-óda megzenésítését. Bár már a bemutatók kapcsán is szóltunk Lakner Tamásról, feltétlen ki kell emelni, hogy az általa 1980 óta vezetett Bartók Béla Férfikar épp Kodály Zoltán kórusműveinek új felfogású megszólaltatása révén érte el azt a szakmai fejlődést, mellyel Európa, sőt a világ férfikari mozgalmának élvonalába kerültek. Versenysikereiket, melyek közül a 2006-os kínai kórusolimpiai győzelem és az abban az évben megnyert Kodály-verseny nagydíja a legjelentősebb, szintén a Kodály-művek rendkívül ihletett, átélt előadásának köszönhetik, mellyel a nemzetközi férfikaroknak is követendő példát adtak. Ugyanezt segítik az általuk 1993-ban életre hívott Európai Bordalfesztiválokkal, melyeken több tízezer ember ismerkedett meg Bartók és Kodály kórusművészetével. Volt olyan alkalom, amikor a Széchenyi téren ötezren hallgatták a férfikarokat. Az általános iskolai karnagyok közül feltétlen ki kell emelni *Kunváriné Okos Ilonát*, a Mátyás Király utcai és *Tillainé Merácz Ágnes*t, a Testvérvárosok Terei Ének-Zene Tagozatos iskolák kórusainak vezetőit, akik együtteseikkel hazai és nemzetközi szerepléseik, versenysikereik alkalmával elsősorban Kodály-interpretációjukkal arattak osztatlan sikert és elismerést, elősegítve a Kodály-módszer németországi, illetve dániai terjedését is. Kodály művei és művészete kapcsán nem szabad megfeledkeznünk a pécsi bemutatókat is teljesítő Pécsi Filharmonikus Zenekar jogutód együttesei, a Pécsi Szimfonikus Zenekar, illetve a mai Pannon Filharmonikusok tevékenységéről sem. *Nicolás Pasquet* a Galántai táncokat vezényelte a Mestertől, míg *Howard Williams* egy felejthetetlen Fölszállott a pávát és Hány szvitét dirigált. Hamar Zsolthoz leginkább a Galántai táncok előadásai kapcsolódnak, a Pannon Filharmonikusok zeneigazgató karmestere ugyanis kis túlzással indulhatna „az elmúlt évtizedben a legtöbb Galántai táncok előadást vezénylő karmestere” címért. De nevéhez fűződik a 2001-es világörökségi cím átadási ünnepség november 16-i Pécsi Bazilikai hangversenyén a Budavári Te Deum pécsi énekesekkel történt előadása, amikor *Várdi Mariann*, *Megyesi Schwartz Lúcia*, *Győrfi István*, *Kovács István* és a Pécsi Kamarakórus voltak a Pécsi Szimfonikus Zenekar partnerei. 2002. szeptember 1-jén, Pécs város napján pedig Takács Jenő, Tarantellája mellett – melyet Jandó Jenő adott elő – egy Hány János keresztmetszetet vezényelt a Park Moziban, *Bukszár Márta* és *Kuncz László* közreműködésével. S bár sok-sok koncerten hallhattunk Kodály-műveket a pécsi zenekarral, azért akad még bőven ját-

Kodály Zoltán, Hegyi József, Ivasivka Mátyás

szani való, hiszen például legjobb tudomásunk szerint zenekarral nem szólalt meg a Missa brevis, de a Concerto, vagy a Szimfónia sem több mint 40 éve.

A 125 éve született és 40 éve elhunyt Kodály Zoltán és Pécs zenei és zenén túli kapcsolatára emlékező írásunk természetesen nem lehet teljes, és sajnos talán hibátlan sem. Mégis talán fontos és érdeklődésre számot tartó lehet, hogy egy újabb összegzésben hozzáférhető legyen az a hatalmas előadói törekvés és munka, amely lehetővé tette a Kodály művek legnagyobb részének pécsi, néhány esetben pedig európai, vagy ősbemutatóit. Köszönet érte a benne közreműködő több

ezer lelkes pécsi amatőr és hivatásos muzsikusnak, idelátogató, vagy hosszabb-rövidebb ideig itt élő hazai, vagy külföldi vendégművésznek, akik a 20. század egyik legjelentősebb népi alapú és méltán egyetemes elismerést kiváltó zeneszerzői életművének jobb, hiteles megismeréséhez járultak hozzá. S köszönet azoknak az újságíró, kultúraterjesztő írástudóknak, akik ezt lelkes és lelkiismeretes munkájukkal az utókornak is hozzáférhetővé tették. Külön köszönet köztük is kiemelten dr. Nádor Tamásnak, a Pécsi Rádió néhai zenei szerkesztőjének, kiváló zenei szakírónak, aki több írásával, könyvével – *Zenés esték a Mecsekalján*, Pécs zenei krónikája –, valamint az általa évtizedeken át gondozott és gyarapított Pécsi Rádió archívumával ennek az írásnak alapját és példáját adta. De köszönet Ivasivka Mátyásnak, Tillai Aurélnak, valamint a Csorba Győző Megyei Könyvtár Zeneműtárának és munkatársának *Szabó Ferenc*nének, valamint mindenki másnak, akik néhány nélkülözhetetlen pontosítást, új információt rendelkezésre bocsátva, lehetővé tették, hogy ez az összefoglalás a lehető legteljesebb legyen. Mintegy köszönetképpen munkájukért, és minden Kodály életművéért tevőnek tiszteletére, idézzük Kodály Zoltánné Péczely Sarolta, valamint *Kertész Lajos* zongoraművész a Pécsi Kodály Zoltán Gimnázium jubileumán, 1998-ban elmondott gondolatait: „Azt gondolom, hogy Kodály a művével, a zenei életművével és egyéb életművével természetesen mindenütt jelen van, de nemcsak Magyarországon, hanem a világban is. És ebben Pécsnek kitüntetett szerep jutott mindig is. Ez nagyon sok ember megszállott és áldozatos munkájának az eredménye” – fogalmazott Kodályné Péczely Sarolta. *Kertész Lajos* pedig a kodályi örökségről beszélt: „Kodálynak volt egy száz éves terve. Ő arról álmodott, hogy teremt egy zenei országot, egy éneklő Magyarországot. Ebben az irányban óriás tempóval el is indult az országnak a kultúrája, és aztán Kodálynak a halála után bekövetkezett egy óriási törés, elsősorban az elmúlt évtizedeknek a szűklátókörű, rosszindulatú és nyugodtan merem mondani magyarellenes kultúrpolitikája miatt. Szeretném hangsúlyozni, hogy akik úgy látják, hogy Kodály nem egyetemes, hanem sokkal inkább magyar, azok nagyon tévednek, mert meggyőződésem, hogy mennél nemzetibb egy művészet, annál egyetemesebb. Erre rengeteg példát lehetne felsorolni az irodalomból, a zenéből és Kodály éppen ettől egyetemes, mert ma már mindenütt éneklik a műveit. Ez mutatja, hogy az egyetemes emberi, mindenki számára aktuális mondanivalója érvényesül az ő művészetéből, amelyet a Fokföldön éppúgy föl tudnak fogni, és a szívükbe tudnak zárni, mint itt a Duna-Tisza táján.”

KÉRI NAGY BÉLA

EGY HAZAFIAS PÉCSI MÁV-TISZT A II. VILÁGHÁBORÚBAN

A második világháború során a hazai hadműveletekben részt vevő katonai alakulatokat több, máig még kevésbé ismert egyéni háború és fasizmus ellenes akció is segítette. Közülük is kiemelkedett Simon Gyula MÁV-tiszt, aki több alkalommal is bebizonyította bátorságát, szakmai tudását, és nem utolsósorban hazaszeretetét, betartva Littke Jenő, a MÁV pécsi üzletvezetőjének 1913. augusztus 1-jén közzétett – a második világháború alatt még érvényben lévő – körrendeletében ismertetett elvárásait beosztottjaival szemben. Az üzletvezető körrendeletében elvárta dolgozóitól, hogy kötelezettségeit mindenki a legmagasabb szinten teljesítse, és támogassa minden erejével az államvasutak munkáját

Ahhoz, hogy érthetőbbé váljon Simon Gyula háború alatti kiemelkedő szerepe, röviden tekintsük át a vasúti közlekedés fejlődéstörténetét. Európa nyugati részén a győztes polgári forradalmakat követő újabb forradalmi hullám – Eric Hobsbawm angol történész szerint – nem a harctereken, a barikádokon és a politika színterein, hanem ipari forradalomként a gazdaságban ment végbe. Az iparosodó, kapitalizálódó 19. század Európájában a vas, mint a korszak jelképe, javarészt vasúti sínek és járművek formájában kígyózott szét a kontinensen. Az egyes országok gazdasági fejlettségét vasútvonalaiuk hossza határozta meg, ezért a korabeli vasútépítési elveknek elképzeléseknek az volt a célja, hogy a vasút úgy hálózza be a gazdaságot, mint az emberi testet az erek.

A vasút rendkívüli fontosságát a reformkori magyar politikusok vezető személyiségei – Széchenyi, Baross – is hamar felismerték. Az Országgyűlés 1836. évi XXV. törvénycikke részletesen szabályozta a vasútépítés jogi, gazdasági és adminisztratív kérdéseit. A kiegyezéstől az első világháborúig tartó fél évszázad fejlődéséről elmondható, hogy az 1867. és 1868. évi vasúti törvények az ország modernizálása és iparosítása szempontjából a korszerű állami gazdaságpolitika kezdeményezői és elindítói voltak.¹ A vasútnak mint az egyik leggyorsabb és legbiztonságosabb közlekedési eszköznek feladata békés viszonyok között személyeknek, áruknek és munkaeszközöknek a rendeltetési állomásra történő fuvarozása. Háború idején azonban a vasút elsődleges és legfontosabb teendője a katonai és haditechnikai szállításoknak a lebonyolítása. A vasúti katona jellegű szállítások megszervezése, forgalombiztos lebonyolítása, a vasúti alkalmazottak munkája döntő jelentőségű és az egyik legfontosabb stratégiai tényező a harcokban részt vevő felek számára. Így volt ez a második világháború idején szerte az országban, így a Pécsi Vasútigazgatóság is.²

---

¹ Vasúti Törvények. Magyar évszázadok sorozat VII. rész. Progresszió Kiadó, Budapest, 1989.

² Kéri Nagy Béla: Pécs vasútállomás gazdasági-politikai helyzete 1944–1948 között. Pécs, 1974. (kézirat)

1940 szeptemberében – a bécsi döntések következményeként – Magyarországhoz visszacsatolt észak-erdélyi területekre a magyar hadsereggel egy időben a magyar vasutasság is elindult (köztük Simon Gyulával, akit Kolozsvárra vezényeltek forgalmi szolgálattevőnek), hogy állomásról állomásra előrehaladva benépesítsék a szolgálati helyeket és szervezzék meg a vasúti közlekedést. A határátlépés napját, 1940. szeptember 4-ét megelőző este a benépesítő vonatok Biharkeresztes határállomáson várták a hajnali indulást. E szerelvények között állt a kormányzói különvonat is azzal a céllal, hogy Horthy Miklós másnap részt vehessen Nagyváradon a bevonulási ünnepségeken. Este tíz óra tájban Simon Gyula kinézett a vasúti kocsi fülkéjének ablakán, majd két idegesen viselkedő személyre lett figyelmes, akiket korábban a szomszéd vagonok egyikében látott. Az egyik férfi a kormányzói kocsi kapaszkodóját fogva éppen az ajtó kinyitásán fáradozott. Simon azonnal értesítette a szerelvény másik oldalán posztoló csendőrt, aki nyomban letartóztatta a két idegent. Másnap Nagyváradon értesült arról, hogy figyelmességével meghiúsította a Horthy kormányzó ellen készülődő szovjet merényletkísérletet.³

Simon Gyula és a szintén Kolozsvárra vezényelt Dési Gyula 1944. június 2-án együtt jelentkeztek Bajtay Dezsőnél, az ugyancsak Pécsről vezényelt állomásfőnök-helyettesnél külsős forgalmi szolgálatra. Désit szolgálatra osztotta be, Simonnak pedig szabadnapot biztosított. Mielőtt hazaindult volna, telefonon beszélt barátjával, dr. Vágó Andrással, a nagyváradai LÉGO ügyeletesével. Beszélgetésük közben a telefonban áthallatszott a szegedi LÉGO ügyeletesének jelentése, hogy angolszász bombázók Erdély felé tartanak. A forgalmi irodában lévő LÉGO-gomb megnyomásával Simon azonnal működésbe hozta a szirénát, aminek hallatára a városházán is megszólaltatták a város összes szirénáját. Mindenki haladéktalanul hozzálátott az utasítások szerinti feladatok végrehajtásához. Dési Gyula az állomás Nagyvárad felőli oldalán a mozdonyok menekítését irányította. Simon ez idő alatt a percekkel korábban Budapestről érkezett vonatról főként a Székelyföldre tömegesen továbbutazók átszállását segítette, majd intézkedett a személyvonatok mielőbbi indítása iránt. A gyors intézkedésre azért volt szükség, mert a személyszállító szerelvények mellett két, 1600 tonna benzinnel teli tartályvonat tartózkodott, és egy esetleges bombatámadástól begyulladó és felrobbanó benzintől a személyvonatokban összezsúfolt közel háromezer utas halálra égett volna. Simonnak sikerült intézkednie aziránt is, hogy a két tűzveszélyes benzinszerelvényt is indítsák el Szamosfalva irányába. A bombázó repülőek első hulláma időközben áthúzott a város felett, bombaterheiket ledobva jelentős károkat okozva. A második hullám már elérte az állomás területét is, amely nagy pusztítást végzett a vágányzatban. Ha a benzines szerelvények és a személyszállító vonatok akkor még az állomáson tartózkodnak, a robbanás következményeit még elképzelni sem lehetett volna. Az állomás dolgozói hősies helytállással hajtották végre a szokatlan mentőfeladatokat, többen meghaltak, köztük Dési Gyula is a második légitámadás áldozata lett.

1944 augusztusában a szovjet vezérkarnak sikerült Romániát kiléptetnie a fasiszta katonai tömbből, hogy a Vörös Hadsereg jelentősebb ellenállás nélkül – út-

³ Simon Gyula írásos visszaemlékezése.

ban a végcél, Nyugat-Európa felé – minél hamarabb Magyarország határaihoz érjen, és közben a román hadsereggel együtt visszafoglalja a korábban Magyarországhoz csatolt Észak-Erdélyt. Ezért a MÁV Kolozsvári Igazgatóságán már felkészültek Erdély várható evakuálására, amelynek megszervezésére és lebonyolítására Simon Gyulát bízták meg. A kormánybiztosok igényeinek teljesítéséhez azonban nem állt rendelkezésre a szükséges kocsipark. Ezért csak az Erdélyt elhagyni szándékozók részére tudtak megfelelő számú vasúti kocsit biztosítani. Elsősorban azoknak a vasutas családoknak az elutazását biztosították, akik Erdély benépesítésekor kerültek jelenlegi lakhelyükre. Simon a menekülővonatok kocsijaiba négy családot helyezett el. A magyarok építette kolozsvári MÁV-kórházat is kiürítették, műszereit, eszközeit ládába csomagolva szállították el. Az utolsó menekülővonatot – amellyel Bajtay és Simon is távoztak Kolozsvárról – már csak a Dés–Zsibó–Nagykároly irányba lehetett közlekedtetni. Kolozsvár elhagyása után Dés állomásán létesült egy evakuációs csoport a Székelyföld, Betlen felől érkező menekültáradat szervezésére. A csoport tagja lett Simon Gyula is. Dési működésük utolsó napján Simont magához hívatta a német városparancsnok, és közölte, hogy a német főhadiszállás parancsára minden Wehrmacht-egységet ki kell vonni Erdélyből, a magyar érdekek rovására is. Másnap reggel, amint az utolsó vonat is áthaladt a Szamoson, rajta Simonnal és társaival, a németek azonnal felrobbantották a hidat. Amennyiben a menekültek Dés állomáson maradnak, a magyarok a fronttal együtt érkező Maniu gárdájának estek volna áldozatul. Az így járt magyarokat, akikre később rátaláltak, fejszével gyilkolták meg. Magyarország felé tartva Bajtai Dezső arra kérte Simont, hogy menjen Pécsre, mivel ott is várhatóan meg kell szervezni a város kiürítését.⁴

Simon Gyulát Pécssett a MÁV Igazgatóságon menetirányítói munkakörbe osztották be. Hamar elsajátította a helyi ismereteket, azonban ugyanilyen gyorsan érkezett a nem várt hír a szovjet 57. hadsereg Baranya és Tolna megyei megjelenéséről. A szovjet csapatok ugyanis Gerjennél és Mohácsnál váratlanul és egy időben indított hadművelete a kis létszámú, a szovjetekkel szembeni harcra felkészületlen németeket hátbatámadással, bekerítéssel fenyegette, ezért a lehető leggyorsabban távoztak a Dél-Dunántúlról.⁵ A kialakult helyzetben – menetirányítói utasításra – elrendelték, hogy a vasútállomáson minden személyszállító kocsit, tehervagont, az összes használható járművet a menekülők rendelkezésére kell bocsátani. E szerelvényekkel kívántak távozni az állomásra tömegesen érkező nyilasok, németpártiak, a németekkel rokonszenvezők, a városi vezetők, a rendőrség és a hivatalok vezetői és beosztottai.⁶

⁴ Simon Gyula írásos visszaemlékezése. Pécs lakossága hamar felismerte, hogy a hadi események a várost teljesen elpusztíthatják. Ezért 1944. június 6-án Angelo Rotta pápai nuncius jelenlétében Virág Ferenc pécsi püspök a Szechenyi téri szentmiséjén a várost Úr Jézusnak ajánlotta fel, hogy védje meg a háborús pusztítástól. E felajánlás emlékéét örökítette meg a belvárosi templom egyik freskóján Gebauer Ernő pécsi festőművész.

⁵ Veres D Csaba: A Dunántúl hadikronikája, 1944–1945. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1984.; továbbá Kéri Nagy Béla: Menekülés és visszatérés (Hadiesemények és következményei Barcon és környékén 1944–1945) Dráva Múzeum, Barcs, adattár.

⁶ Cserfai József volt pécsi forgalmi szolgálattevő és Sutyor Béla volt pécsi tolatásvezető szóbeli közlése.

November 28-án éjszaka a MÁV Pécsi Igazgatóságán Simon menetirányítóként teljesített szolgálatot. Az épületben rajta kívül már senki sem tartózkodott, munkatársai hazamentek, vagy a vasútállomáson vártak a menekülő szerelvények egyikének indulására. Simon Gyula is a távozás gondolatával foglalkozott, de egy német katonatiszt váratlan megjelenése maradásra készítette. A katonatiszt ugyanis közölte, hogy Zágráb felől több katonai szerelvény Gyékényes állomás felé tart. Közülük a 44. SS páncélgránátos hadosztályt szállító vonat Barcson már át is haladt, és útban van Pécs felé. A hadosztály feladata a Pécsett és a Dráva völgyében tartózkodó kisebb létszámú és gyengén felszerelt német egységek megerősítése lett volna a rohamosan közeledő oroszok megállítására. A tiszt egyben arra kérte a menetirányítót, hogy biztosítsa a német szerelvények zavartalan útját Pécsig. A német tiszt közlése megdöbbsentette Simont, aki hazaszeretete, valamint a térség háborús pusztítástól való megmentése iránt érzett felelőssége miatt lemondott elutazásáról. Úgy érezte, hogy a városból való távozása előtt meg kell akadályoznia a német alakulatok Pécsre érkezését. A németek megállítására csupán egy lehetősége maradt: a Pécs–Szentlőrinc, illetve a Barcs–Pécs vasútvonalak valamelyikén meg kell bénítani a vonatforgalmat.⁷

Egyvágányú pályán általában a vonatok továbbítása a két szomszédos állomás közös megegyezésén alapszik. A küldő állomás engedélyt kér a nála lévő vonat továbbítására, amit a fogadó állomás lehetőségeit figyelembe véve vagy megad, vagy megtagad. Békés viszonyok között, ha a fogadó állomás nem ad engedélyt, a küldő állomás a vonatot nem továbbíthatja. Háborús viszonyok között azonban az engedély megtagadása esetén a küldő állomás kikényszerítheti a vonat továbbítását. Simon a háborús helyzetre tekintettel elrendelte, hogy a menekülővonatokat rendkívüli módon, a forgalmi szabályok figyelmen kívül hagyásával látótávolságban kell indítani a szabadlátás és a távolbalátás korlátozottsága ellenére is.⁸ November 28-án éjszaka e rendelkezés alapján gördült ki az állomásról Mensáros Andor alezredes vonalparancsnok vonata is, amelynek vezetőjével továbbíttatták Simon intézkedésére azt az „írásbeli rendelkezést” a szomszédos Mecsekfalja vasútállomás részére, amelyben elrendelték a látótávolságban való közlekedést azzal a figyelmeztetéssel, hogy ellenkező irányba – azaz Pécs felé – vonatot indítani csak a Pécsről indított utolsó vonattal továbbított feloldó rendelkezés kézbevétele után szabad. A menekülővonatok azonban csak hosszabb időközben követhették egymást, mivel a mozdony személyzete is szabotálta a közlekedést. Az egyik mozdonyról a mozdonyvezető, a másikról a fűtő szökött meg és tűnt el az állomás sötétjében. Emiatt az indulással várni kellett egy másik mozdony-személyzet érkezéséig. Végül csak egy vonatszemélyzet nélküli szerelvény maradt az állomáson. Hajnalban az állomásfőnök elutazása előtt összehívta a vasutas dolgozókat, és felsőbb utasításra, Simon Gyula intézkedésére hivatkozva közölte,

⁷ Simon Gyula írásos visszaemlékezése. A német alakulatok várható Pécsre érkezéséről említést tesz Vörös Márton: *Te érted is...* Gondolat Kiadó, Budapest, 1992.

⁸ A MÁV F.1. forgalmi utasítása szerint a távolba látás akkor korlátozott, ha épület, éles kanyar, bevágás, alagút stb. miatt folyamatosan nem látható a vasúti pálya. A szabad látás korlátozottsága pedig azt jelenti, hogy a távolba látást sűrű hóesés, eső, köd, porfelhő stb. akadályozza.

hogy reggelre mindenki hagyja el az állomást, mert az oroszok Pécs határához közelednek.⁹ Az Eszék felől érkező vonatot Pécs állomás már nem fogadta, ahová a vonat személyzete gyalog, fáradtan érkezett meg. A Német Katonai Szállítási Parancsnokság utolsó ténykedéseként kötelezte a személyzetet, a mozdonyvezetőt, a fűtőt és a három vonatkísérőt, hogy az indulásra váró utolsó menekülővonatot továbbítsák Gyékényesig, vagy legalább Barcsig. E vonattal távozott többek között családostól az állomásfőnök és Simon Gyula is. Indulás előtt a vonatszemélyzet tagjai megbeszélték, hogy parancsra ugyan kénytelenek elindulni, útközben azonban, ha módjukban áll, megszöknek. A vonat csak Szentlőrinc állomásig közlekedett, a vonatszemélyzet ott elhagyta a szerelvényt, és hazaszökött Pécsre.¹⁰

A németeket Pécsre szállító szerelvény – Simon intézkedése révén – Mecsek-alja állomáson állva maradt. Amint november 29-én hajnalban a németek tudomására jutott, hogy az oroszok már Pécsen vannak, a szerelvényt hátrahagyva Barcs felé távoztak. A többi német szerelvény Simon Gyulának köszönhetően Gyékényes állomáson feloszlott.

A magyar és a szovjet hadtörténészek előtt sokáig érthetetlen volt, hogy a németek miért adták fel váratlanul Tolnát, Baranyát, a Dráva völgyét, illetőleg Somogy megye nagy részét, amihez hasonló eset a hazai harcok során nem fordult elő. A németek eredeti tervük szerint ugyanis a harcokhoz alkalmas szűk pécsi belvárosi utcákban akarták feltartóztatni a szovjetek előrenyomulását. Miután Simon Gyula közölte a Hadtörténelmi Levéltárral a háború alatti pécsi tevékenységét, világossá vált egy, a levéltárban lévő jegyzőkönyv tartalma. E jegyzőkönyv szerint a Szálasi-kormány november 29-i soproni minisztertanácsi ülésén felszólaló Szöllősi Jenő nyilas miniszterelnök-helyettes szerint Pécs városát – illetve a Dél-Dunántúlt – a németek a pécsi vasutasok szabotázsakciói miatt kényszerültek feladni. A Hadtörténelmi Levéltár igazoló levele is megerősítette, hogy Simon Gyula 1944. november 28-án éjszaka az egyirányú vasúti közlekedés elrendelésével fizikailag lehetetlenné tette a németek mozgását, így közvetlenül megmentette a várost a fegyveres pusztítástól, közvetve pedig a szovjet alakulatok jelentősebb harcok és áldozatok nélkül szállhatták meg Dél-Dunántúl területét.

Pécsről a front elől menekülve Simon viszontagságos úton eljutott Drezdába, amikor bejelentették, hogy Európában véget ért a második világháború. Prágán át útban hazafelé a Tabor nevű cseh városban egy szovjet razzia során letartóztatták, és szovjet fogságba került. Taborból zsúfolt vasúti vagonokban Magyarországon, a romániai Fogsanin át a Szovjetunió cseljabinszki fogolytáborába került. A kerület katonai parancsnoka szerint háborús bűnősként hosszabb ideje keresték, mivel kezdeményezője volt Biharkeresztesen a Horthy különvonata elleni merénylet megghiúsításának, és bűnös két szovjet állampolgár kivégzésében. Simon hiába hivatkozott pécsi tevékenységére, érveit figyelembe sem vették, csak az elkövetett bűneiért járó életfogytig tartó börtönbüntetést ismételtették. Mivel Simon képzőművészeti képességekkel is rendelkezett – és ezt az oroszok is tudták –, a pa-

⁹ Cserfai József és Sutyor Béla szóbeli közlése.

¹⁰ Kovács Sándor volt pécsi vonatkísérő szóbeli visszaemlékezése szerint az utolsó menekülővonat személyzetének vonatvezetője Sántha József, a fékezők pedig Kovács Sándor és Szedelí György voltak.

M e g b í z ó l e v é l .

A MÁV Szombathelyi Igazgatóság Munkás Tanácsa megbizza Simon Gyula intézőt, hogy a MÁV Igazgatóság Munkás Tanácsa és a Vas megyei Nemzeti Bizottság között az összeköttetést forgalmi és szállítási szempontból fenntartsa és Szombathely állomáson az Igazgatóság Munkás Tanácsa megkérdése után a sürgős szállítmányok indításáról intézkedhessék. Érvényes visszavonásig.

Szombathely, 1956. október 3°.

rancsnokuk megbízta nikkeltől készítsen egy Sztálin-szobrot, amit egy középület homlokzatán helyeznek majd el. A szobor elkészülte után – talán ennek köszönhetően – háromévi rabság után, 1948. szeptember 18-án külön rendelkezésre szabadult a lágerből, és hazatérhetett Magyarországra. A MÁV Szombathelyi Igazgatóságán helyezkedett el.¹¹

Az 1956-os forradalom alatt a Szombathelyi Nemzeti Bizottság munkájában mint megbízott összekötő vett részt a megbeszéléseken, és továbbította a Nemzeti Bizottság szállítási igényeit a MÁV felé.¹² Látva a város ifjúságának szenvedélyes forradalmi hangulatát, arra törekedett, hogy elkerüljék a felesleges vérontást. Sikert kapcsoltatni létesítenie és tárgyalásokat kezdeményeznie a Munkástanács és a MÁV Igazgatóságon működő Szovjet Szállítási Parancsnokság között, melyen személyesen is részt vett. A szovjet őrnagy elárulta, hogy a Szombathely–Szentgotthárd vasútvonal mellett felsorakozott szovjet páncélos alakulat parancsot kapott minden Ausztriából érkező katonai szállítmány megsemmisítésére. Az információért cserébe a Munkástanácsnak meg kellett ígérnie, hogy a Körmend felől Szombathelyre tartó katonai szerelvényeket nem engedik be a szombathelyi állomásra. A Munkástanács – Simon révén – azonnal kiadta az utasítást, hogy az Ausztriából útban lévő szerelvényeket Zalaegerszeg felé tereljék. A Körmendet már elhagyó katonai szállítmányokat pedig irányítsák vissza Körmendre. E tevékenységgel is bizonyítható – írja Simon Gyula visszaemlékezésében – hogy egy forradalom eredményességéhez nem elég minden esetben a szenvedélyes lendület, célszerű néha megfontoltnak is maradni.

¹¹ Simon Gyula írásos visszaemlékezése.

¹² Simon Gyula írásos visszaemlékezése.

NAGY IMRE

A NYSAI REPKÉNY
Janus Pannonius „pécsi verseiről”
(Öttorony IV.)

„...non umbram domesticam in studio, sed rem petunt”
Vitéz János

1459-ben a király a megüresedett pécsi püspöki székre egyik legkedvesebb hívét, Janus Pannoniust ültette. A pápa, II. Pius azonban, a jelölt fiatal korára való hivatkozással, vonakodott megerősíteni Mátyás döntését. Többen úgy vélték, hogy ebben az ügyben Janus közismert pajzán versei is szerepet játszhattak. Ezt a feltételezést látszik alátámasztani az a körülmény, hogy amikor nyolc évvel korábban, 1451-ben Janus Martialis-kötetet kért a költőként is hírnevet szerzett Aeneas Silvius Piccolomini triezsti püspöktől (ő lett azóta II. Pius néven pápa), akkor ez arra intette ifjú barátját, hogy ne kétes erkölcsiségű verseket olvasson, hanem inkább Krisztus szavait szívja magába. Ő maga, tette hozzá, már régen elfelejtette, hogy egykor verseket is írt. (Bizony, s ezt már mi fűzzük a főpapi intelemhez, erotikus költeményben dolgozta fel Euryalus és Lucretia történetét.)¹ Ez a verses levélváltás azonban úgy is értelmezhető, hogy az intelem megfogalmazója, éppen saját példája alapján, nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az ember érett férfiként elhagyja ifjúkorának botlásait. Annál is inkább ezt gondolhatta, mivel a régiek – az alfabetikus kultúrára jellemző módon – az ember földi pályafutását az életkorok rendjében képzelték el. Terentius Varro például tizenöt éves ciklusokat különített el. Eszerint az élet a *puer* (a gyerek), az *adolescens* (a siheder, illetve fiatal), a *iuvenis* (a felnőtt ifjú), a *senior* (az öregedő) és a *senex* (az öreg) korszakaira tagolódik, s ezekhez különböző szerepmagatartásokat rendeltek. Vagyis mindenkit az adott életkorának megfelelően kell megítélni.² Janus pajzán verseinek közege az iskola volt, tehát ezek az „adolescens” szerepéhez köthetők. Mint nagyon valószínű, egyébként sem élményversek. A 19. század előtt ugyanis nem kívántak meg és nem is tételeztek fel szoros összefüggést az élet és a szöveg között. Arról most nem is ejtünk szót, hogy a pajzán epigrammák is gondosan kidolgozott, többretegű versek. Az egyik legsikamlósabb, a *De vulva Ursulae* például az *Aeneis* nyolcadik énekében olvasható Cacus történet szellemes parafrázisa, ebből a szempontból tehát komoly műveltségi igényeknek felel meg.³ Mindezek alapján úgy véljük, hogy

---

¹ Janus Pannonius püspöki kinevezésének történetéről: Huszti József: Janus Pannonius. Pécs, 1931. 186–190. p.

² Az életkorokról Ritoókné Szalay Ágnes: Aeneas Silvius mint a humanisták megtérésének mintája? „Nympha super ripam Danubii” = Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Budapest, 2002. 65–70. p.

³ A pajzán versekről: Jankovits László: Accessus ad Janum. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében. Budapest, 2002. 71–82. p.

*Borsos Miklós: Janus Pannonius, 1972, Pécs, Barbakán-kert
(Fotó: Romváry Ferenc)*

a pápa Janussal kapcsolatos fenntartásának valóban az volt az oka, amire hivatkozás történt. Mátyás jelöltje túl fiatal volt – mindössze huszonöt éves – a magas méltóságra, ahhoz, hogy az ország egyik legrangosabb püspöki címét elnyerje. Végül II. Pius mégis engedett.

Kortársai szemében Janus Pannonius mélyen vallásos ember volt. Barátja, Vespasiano Bisticci szerint elmélyült teológiai tanulmányokat folytatott, mert úgy vélekedett, hogy Isten szeretete elválaszthatatlan a Teremtő megismerésének vágyától. Battista Guarino egy levelében színes, bár talán kissé túlzó beszámolót közölt az ifjú püspök bevonulásáról a Mecsek-alji városba. „Mikor Olaszországból főpapi hivatalának átvétele végett Pécsre érkezett, és jelezték, hogy közeledik a városhoz, nemcsak Pécsről özönlött ki eléje megszámlálhatatlan nagy tömeg, hanem egész Pannóniából ide tódult a nép, hogy ennek az égi csodának tanúja legyen. Meg voltak ugyanis mindnyájan győződve arról, hogy nem földi halandó az, aki ilyen rövid idő alatt, ilyen fiatal korban az erényeknek és a tudományoknak ilyen kimagasló jeleit adta. Magában a városban az ablakokat, háztetőket is előzőnlötték az asszonyok, öregek és mindazok, akik a püspök fogadására a városból kimenni nem tudtak. Szemtanúktól hallottam, hogy még olyan helyekre is felkapaszkodtak az emberek, melyek semmiféle biztonságot sem nyújthattak. Az utcák annyira tömve voltak emberekkel, hogy alig maradt egy keskeny ösvény, melyen át a hivatalosak keresztül hatolhattak. Mindenünnen az öröm, a zajongás és a gyermekek ujjongása volt hallható. A püspök jóllétéért imádkozott minden korú, minden nemű és minden fajta ember, mert tudták, önmagukért, gyermekeikért imádkozik az, aki a püspökért imádkozik.”⁴

Janus ezután is fontos kormányzati és diplomáciai feladatokat látott el Mátyás udvarában, ezért az év egy részét Budán, illetve a király környezetében kellett töltenie, ám az őszi időszakokban főpapi székhelyén tartózkodott. Csak távollétében intézte az egyházmegye ügyeit helyettese. A virágzó szőlőkultúrával rendelkező városnak ekkoriban mintegy öt-hatezer, többségükben magyar ajkú lakosa volt. Petrovich Ede szerint három iskola is működött a városban, a székesegyház és a domonkosok tanodája mellett a schola maior néven említett főiskola. (Handó Györgyről és a könyvtárról később fogunk szólni.) A püspöki munka hétköznapijairól levelek, okiratok tanúskodnak. Janus tizedszedési ügyekben intézkedett, a Ferrarában tanuló Garázda Péternek engedélyt adott, hogy szerzetes javadalmat szerezhessen. A Kesző nevű püspöki birtok egyik szőlőjének adókedvezményt biztosított, s Megyer birtokának eladásával megvásárolta Nádasdot (a mai Mecsek-nádasdot). Ezen kívül több más ügyben is találkozunk a nevével. Vespasiano Bisticci elmondja, hogy egyszer ezekkel a szavakkal fordult hozzá: „Ha tudni akarja, mit csinál a pécsi püspök Magyarországon, tudja meg, hogy fordítja Plótinusz platonikus munkáját és kizárólag a püspökség ügyeivel foglalkozik.”⁵

⁴ Idézi Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécs című tanulmányában, amelyből a költő pécsi tartózkodásával és püspöki tevékenységével kapcsolatosan is sokat meríthettünk = Janus Pannonius (Tanulmányok). Kardos Tibor és V. Kovács Sándor (szerk.). Továbbiakban: JP(T). Budapest, 1975. 120. p.

⁵ Petrovich... i.m. 1975. 144. p.

Martyn Ferenc: *Janus Pannonius bevonulása Pécsre, 1971.*

Janus verseinek kronológiája sok kérdést vet föl. A *Búcsú Váradtól* címen ismert költemény például Gerézdi Rabán szerint 1451-ben keletkezett, Petrovich viszont úgy véli, hogy inkább 1459-ben.⁶ Ez utóbbi látszik valószínűbbnek, egyebek mellett azért, mert a szövegből hiányzik a visszatérés szándékának bejelentése. Végleges távozásra utal, s így összefüggésbe hozható a Pécsre költözéssel. Különösen akkor, ha a latin szöveg *dominum* szava valóban a Duna értelmezője, ahogy a vers egyik fordítója, Csorba Győző vélte. Eszerint a Váradtól búcsúzó az úr-Du-

⁶ Gerézdi Rabán: Janus Pannonius = Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok. Budapest, 1968. 24–25. p.; Petrovich... i.m. 1975. 119–120. p.

*Martyn Ferenc: Janus Pannonius portréja Takács Gyulának szóló dedikációval.
(Fotó: Tóth László)*

nához indul, és nem a királyhoz, vagyis az útirány nem feltétlenül Buda.⁷ A vers az elmenő, és nem az úton lévő nézőpontját érvényesíti. (Eredeti címe: *Abiens valere jubet sanctos reges Waradini*, azaz: Az elmenő üdvözlí a szent királyokat Váradon.) A többek által oly érzékletesnek ítélt téli tájkép nem a közvetlen szemlélet, hanem a képzelet szüleménye, toposzokból áll. Maga a téli útnak indulás is ilyen jellegű, hiszen a költő Janus isten nevét viseli, akit a hagyomány az év leghidegebb

⁷ A Kortárs felkérése Janus Pannonius búcsúversének újrafordítására. Kortárs 1972. 3. Csorba Győző fordítása és jegyzete: 441–444. p.

Martyn Ferenc: Janus Pannonius az asztrológus, 1971.

időszakához kapcsolt. A verset tehát közvetlenül nem élmény inspirálta, hanem a bűcsúvers (propemptikon) műfaji hagyománya,⁸ illetve egy retorikai tradíció, a bűcsúbeszéd (syntaktikon) szabályai.⁹ Ez utóbbinak megfelelően a beszélő szomorú a távozás miatt, dicsérnie kell az elhagyott város szépségeit, felvillantva utazásával kapcsolatos várakozásait, végül imával fordul az égiekhez. A költő magas művészi színvonalon felel meg ezeknek az elvárásoknak.

⁸ Kovács Sándor Iván: Várad – Velence – Medvevár = Pannóniából Európába. Tanulmányok a régi magyar irodalomról. Budapest, 1975. 11–35. p.

⁹ Jankovits... i.m. 2002. 117–140. p.

A szöveg háttérében egy sajátos szerep formálódik, Janus hazai két költői magatartásformája közül az egyik. Ez „a Múzsák áttelepítőjének” szerepe. Mintája Vergilius, aki Mantova folyója, a Mincius partjára vitte a múzsákat, mint erről a *Georgika* harmadik könyvében olvashatunk. A költői küldetésnek ez a típusa évszázadokon át hagyományozódott. Költőnk mesterének, Guarinónak egyik beszéde szerint így cselekedett Leonello D’Este, mikor Ferrarát avatta a művészetek otthonává, s éppen a mesterének szentelt *Dicsőítő ének*-ben jelenti be Janus, hogy hasonló feladat végrehajtására törekszik. Ő is ennek megfelelően emlegeti majd az utókor, mondja,

„mert én hívom először a Pó mellől a Dunához
Phoebus Apollót és vele a Múzsák koszorúját,
Én hozom át a Dráva vizéhez a nysai repkényt,
S én építék a partján száz oszloppal uralgó
Templomot[...]¹⁰

A szöveg megértéséhez tudnunk kell, hogy Nysa Dionüszosz születési helye, a „nysai repkény” kifejezés pedig a thyrusszal, Dionüszosz botjával kapcsolatos, amelyet szőlőlomb és repkény font körül. Janus tehát vergiliusi szerepre készült hazánkban, „a latinság e gazos parlagán”, ahogy Vitéz János minősítette környezetét.¹¹

Mivel Janus költészete poétikai és retorikai hagyományokat követ, úgy is fogalmazhatunk, hogy irodalom által ihletett irodalom, nem pedig élményköltészet, versei nehezen lokalizálhatók. Bár a természeti jelenségek (vadkan és szarvas vadászata, roskadozó gyümölcsfa, virágba borult mandulafa) fontos motívumkört alkotnak magyarországi verseiben, soha nem ír konkrétan a mecseki tájról, Pécs nevezetességeiről, és egyszer sem említi meg a város nevét. Így „pécsi versekről” beszélni vele kapcsolatosan legfeljebb csak áttételesen lehet, ha nem óhajtunk történetietlen feltételezésekbe bocsátkozni. Petrovich Ede, gondos mérlegelés után, úgy vélekedett, hogy tizennégy vers köthető valamilyen módon Pécshez.¹² Mivel Huendler Vitus segédpüspök és a Vendéglátó Antalnak nevezett személy Pécsen élt, a hozzájuk írt két, illetve három, összesen öt epigramma helyi kötődése valóban bizonyosnak látszik. Ezek a költő csípős hangulatának megnyilvánulásai. Megnyugodhatunk abban is, hogy szeretett édesanyjával, Vitéz Borbálával kapcsolatos két meghatóan szép verse szintén a „pécsi ihletkör” része, mert az asszony fia körében élt, lehet, hogy a palotában. Pécsi tartózkodását korabeli levél is igazolja. Az *Anyjának, Barbarának sírfelirata* című hatsoros vers a fiú és az anya bensőséges viszonyáról tanúskodik: „Mostan is egymásért könyörögnek ketten: a földön / a fiu és az anya fönn az egekbe könyörg”. (Hegedűs István fordítása) A *Siratónak anyjának, Barbarának* halálára pedig az életmű egyik legértékesebb, fájdalmasan szép darabja. A korban elmaradhatatlan, mesteri kézzel szőtt mitológiai motívumok hálózatában az élet emberi drámája bontakozik ki előttünk a gyermek-

¹⁰ Dicsőítő ének a veronai Guarinóhoz. Csorba Győző fordítása = Janus Pannonius – Magyarországi humanisták. (Sajtó alá rendezte) Klaniczay Tibor. Budapest, 1982. 163. p.

¹¹ Vitéz János Leveleskönyvéből. Második levél. Boronkai Iván fordítása. Uo: 566. p.

¹² Petrovich Ede: Janus Pannonius Péccsel kapcsolatos versei = Jelenkor 1974. 4. 369–377. p.

szülés jelenetétől a haldokló anya utolsó szavainak felidézéséig. A költeményt a feltámadás fenséges, a gyász hangulatát feloldó képe zárja, midőn „a harsona fölzeng, s mind a világegyetem sarkai visszaverik”. (Csorba Győző fordítása) Vitéz Borbála 1463. december 10-én hunyt el, és fia Pécssett temettette el. Igaza van Kardos Tibornak, mikor az elégiák csoportját a magyar költészet „hatalmas kezdete”-ként minősíti.¹³

Husztai nyomán elfogadhatjuk, hogy a Guarino-panegyricus harmadik átdolgozására is Pécssett került sor, s itt készültek fordításai. Plutarkhosz átültetését Pécssett írt levelében, 1467. október 15-én ajánlotta Mátyás királynak. „Fogadd hát, dicső király, kegyes tekintettel hódolatom eme zsengeit! Ha látom, hogy tetszéssel találkoztak, utóbb talán majd arra is fölbátorítanak, hogy immár ne Neked, hanem Rólad írjak. – Minden jót! Mátyásnak, a magyarok felséges királyának – János, Pécs püspöke.” (Boronkai Iván fordítása)¹⁴

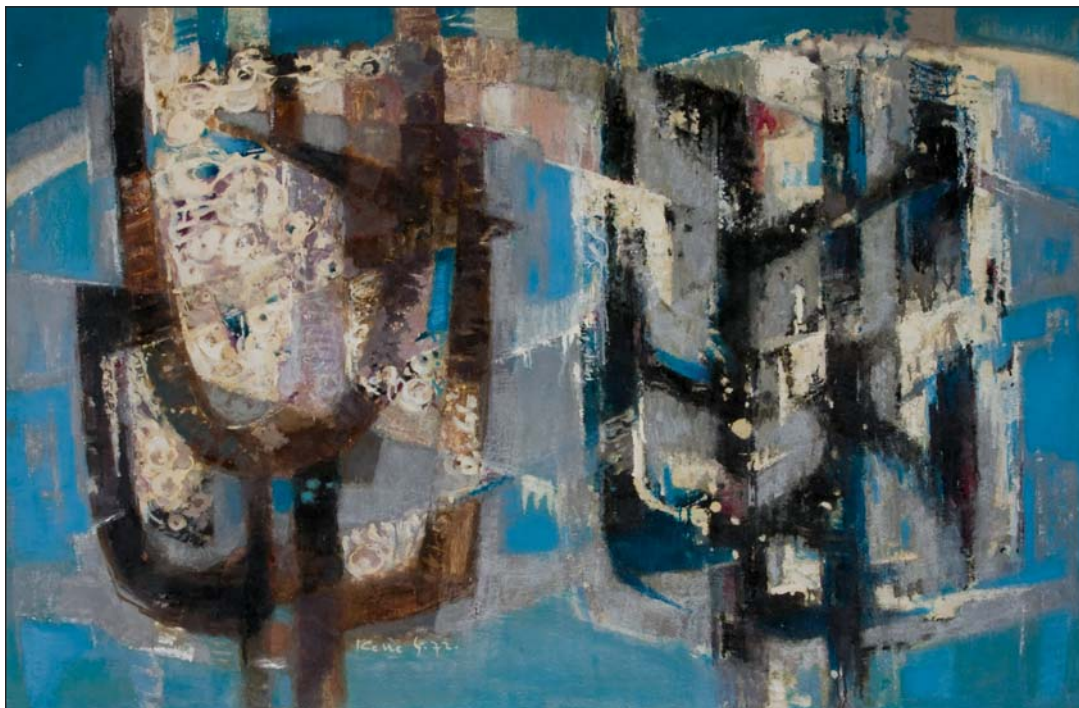
A többi „pécsi vers” lokalizálása már nem áll vitán fölü. Csak feltételezések, közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre. Ez a helyzet *A roskadozó gyümölcsfa* című elégiával. Megható elképzelni, hogy a költő a pécsi püspökertben sétálgatva pillantotta meg a termése súlya alatt görnyedező fát, ám erre nincs bizonyítékunk. Hasonlóan állunk az *Egy dunántúli mandulafáról* című verssel kapcsolatosan, ezt azonban a pécsi hagyomány elszakíthatatlanul a városhoz köti, a Barbakán-kertben álló szobra is egy mandulafa mellett áll. A vers szintén az életmű egyik kiemelkedően szép darabja. Mesteri harmóniát alkot benne az inspiráció forrása, a „pannon-föld északi, hús rögein” korán kivirágzó, ám pusztulásra ítélt fácska szomorú sorsának felismerése: „csodaszép rügyeit zúzvara fogja be majd” (Weöres Sándor fordítása), a mitológiai motívumsor, valamint a személyes üzenet. A mandulafa sorsa az övé is. E gondolat Janus másik hazai szerepével függ össze. Ez a „száműzött költő” szerepe, a mostoha körülmények közé került, meg nem értett poétáé. Ez körvonalazódik a hazai versek egy részének, kivált az elégiáknak háttérében. A minta természetesen Ovidius, akit Tomiba, a barbárok földjére vetett kegyetlen sorsa.

És most eljutottunk a püspökvár délnyugati tornyának titkához. A levéltárként funkcionáló építményt már jelzi egy 1700 körül készült térképvázlat, így talán nem alaptalanul feltételezhető, hogy a barokk kor előtt épült. Petrovich Ede szerint „kísért a gondolat, hogy a tornyot Janus építtette csillagászati célból.”¹⁵ Később Klimó püspök is obszervatóriumot szándékozott ott berendezni. A torony és Janus kapcsolatát nem tudjuk igazolni. Az viszont bizonyos, hogy a költő behatóan foglalkozott az asztrológiával. Erről tanúskodik Gazuló Jánoshoz, a kor neves csillagászához írt levele. Gazulót egyébként Mátyás király, akinek udvarában valóságos kultusza volt az asztrológiának, udvari csillagjós-ként szemelte ki, de a raguzai tudós idős korára hivat-

¹³ Kardos Tibor: Janus Pannonius hivatástudata és költészete = JP(T)... i.m. 1975. 60. p.

¹⁴ Levél Mátyás királynak, Plutarkhosz fordításának ajánlásaként = Janus Pannonius – Magyarországi humanisták. 212–213. p.

¹⁵ Petrovich... i.m. 1974. 376. p.

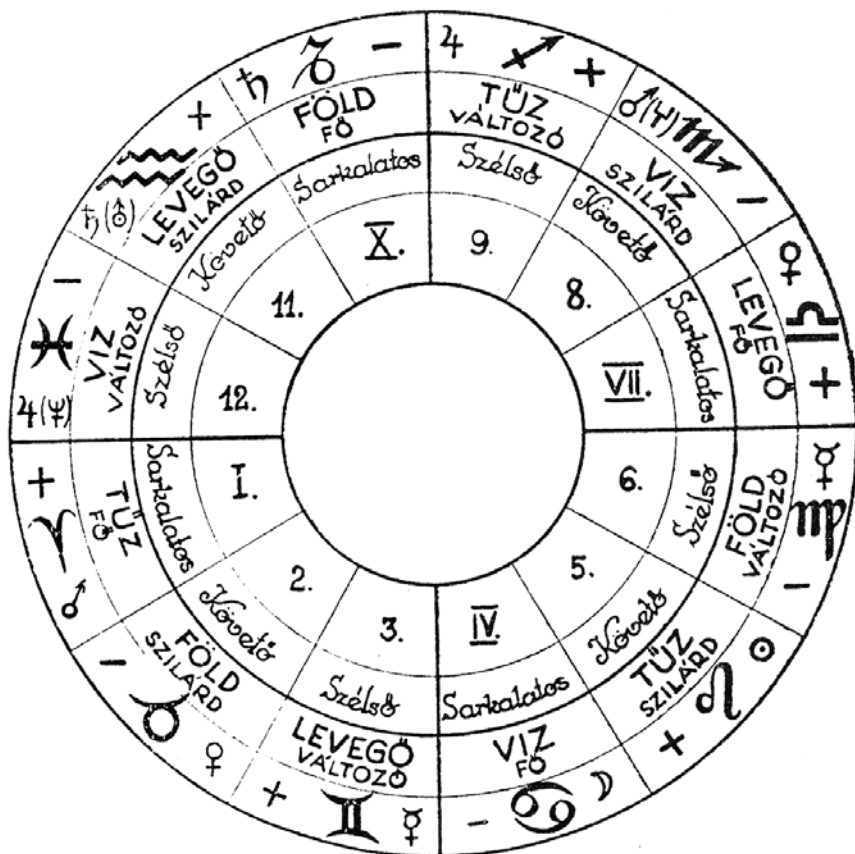
Kelle Sándor: *Janus mandulafája*, 1972, *Modern Magyar Képtár, Pécs*.
(Fotó: Fűzi István)

kozva elhárította a meghívást.¹⁶ Janus baráti körében Galeotto Marzio is az ég fürkésző olvasásának megszállottja volt (így örökítette meg alakját Surányi Miklós *A halhatatlan ember* című drámájában). A *Gazulónak* írt levél mellett a versek is jelzik, hogy Janus szintén így gondolkodott, tulajdonképpen szövegnek tekintette az égboltot, és a csillagírás kibetűzésével próbálta értelmezni saját és szerettei sorsát. Anyját elsirató versében – a magunk részéről ezt a művet tartjuk pécsi költészete legfőbb dokumentumának – nem az idő könyörtelen múlását, hanem a planétákat teszi felelőssé az őt ért csapásért. „Csillaghad, rátok nyilván helyesebb haragudnom: / sorsot szabni elénk vagytok az ég tetején. / Egyformán úrhodtok az életen és a halálon, / vagytok az alsóbb lét dolgainak gyökere.”¹⁷ Egy másik versében Földünk égi kísérőjét teszi felelőssé anyja elvesztéséért: „Íme, te fényeskedsz, lángszarvaidd újra kinőttek, / míg örök éjszaka ül, dermed az ő szemein” – írja szemrehányóan. (A *Szidalmazza a Holdat, mivel anyját elragadta* című verset Nemes Nagy Ágnes fordításában idéztük.) Ha tehát valóban állt már akkor a torony, pláne ha ő építette, akkor az említett titok a csillagokkal kapcsolatos.

¹⁶ Huszti... i.m. 1931. 214–215. p.

¹⁷ Csorba Győző fordítása.

Aztrológiai elképzelés a csillagjegyek és a bolygók összefüggéséről

Ezen érdeklődésének poétikai szempontból legértékesebb dokumentuma a *Saját lelkéhez* című elégia. A vers valójában háromszereplős dialógus: az embert éltető lélek, az *anima* a szellemi világból származó értelmes lélekhez, a *mens*hez intézi szavait a gyarló testről, a *corpusról*.¹⁸ A lélek alászállásáról szóló szöveget Huszti horoszkópként olvasta.¹⁹ (A költő augusztus 29-én, tehát a Szűz jegyében született, bolygója a Merkúr, az aláereszkedő lélek ettől a planetától kapja az érzelmek kifejezésének és magyarázásának képességét, a szépség ismeretét.) Jankovits László a vers platonista inspirációját emelte ki, melynek értelmében a lélek csak az égi tájakon lehet igazán boldog. Ha alászáll a testbe, veszedelmek fenyegetik, különösen akkor, ha megbomlik a testet alkotó négy elem, a föld, a víz, a

¹⁸ Kocziszky Éva: *Ad animam suam*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1981.

¹⁹ Huszti... i.m. 1931. 215. és 256–257. p.

Fürtös Ilona: Borbála, 1996. francia gobelin. A művésztulajdona. (Fotó: Rétfalvi Donát)

levegő és a tűz egysége, aminek következtében az egyes testrészekben és szer-
vekben a rájuk jellemző tulajdonság mértéktelenül elhatalmasodik.²⁰

Az elemek megbomlott rendje, a dyskarsia betegséget okoz. Ebből a szem-
pontból saját testét különösen kiszolgáltatottnak és gyengének érzi. „Ezt a törhetet-
len egészséggű, erős fiatalembert, amint hazai földre lépett, mintha megbabonázták
volna: ettől kezdve haláláig – kisebb-nagyobb időközöket nem számítva – szinte ál-
landóan betegeskedett, s a testi szenvedések mellett még kízó halálfélelem is
gyötörte” – írta Huszti.²¹ A leírások alapján ő tüdőbajra gyanakodott. Lehet azon-
ban, hogy ez valójában visszavetítés, mivel a romantika óta gyakran „ruházták fel”
a költőket e legpoétikusabbnak vélt, a zsenikre jellemző kórral. Néhány kortársi fel-
jegyzés viszont a lábán támadt sebre, daganatra utal, ami már Itáliában is kínozta.
Egy alkalommal emiatt nem tudott csizmát húzni.²² (Ez az adat fontos lehet egy
vele esetleg kapcsolatba hozott csontváz azonosítása során.) Ám utólagos diagnó-
zist készíteni meglehetősen kérdéses vállalkozás.

A testi szenvedés megpróbáltatásait tetézte a királlyal való meghasonlása.
Ebben kétségkívül szerepet játszhatott a költő ellenségeinek intrikája, Mátyás au-
tokrata magatartása, s az, hogy alaposan megsarcolta a főpapokat (Janustól még
a könyveit is el akarta venni az udvari bibliotéka gyarapítása céljából!). Az összees-
kűvés fő oka mégis az lehetett, hogy Mátyás a német-római császári cím elnyeré-
sére törekedett, vagyis külpolitikájában nyugatra tekintett. Janus viszont (Vitéz Já-
noshoz, valamint szövetségeseikhez hasonlóan) egy törökellenes hadjáratot
tartott volna életbevágóan fontosnak. Ebben bizonyára szerepet játszott a pécsi
egyházmegye déli fekvése és az a körülmény, hogy Janus (egy ideig) szlavóniai
bán is volt. Úgy ítélte meg, hogy Mátyás személyes ambícióit az ország érdekei elé
helyezte. A király ügyes taktikával felgöngyöltette az összeeskűvés szálait, ekkor
a költő, aki a végsőkig kitartott, és nem volt hajlandó meghódolni, Pécsre jött (a ki-
rály szász földön kerestette), és a várható ostrom ellen valóságos erődítménnyé
alakította a várat. 1472-t írtak. Van, aki úgy tudja, hogy a király még április végén is
hiába ostromolta a várat.²³ Janus ekkor már nem élt. Amikor ugyanis látta, hogy
ügyük végképp elveszett, Pécsét elhagyva dél felé menekült, valószínűleg Velen-
cét tekintve úti céljának.²⁴

Nem tudta, hogy utolsó útjára indul.

Vagy megmondták neki a csillagok?

²⁰ Jankovits... i.m. 2002. 141–221. p.

²¹ Huszti... i.m. 1931. 198. p.

²² Jankovits... i.m. 2002. 34–35. p.

²³ Huszti... i.m. 1931. 283. p.

²⁴ Huszti... i.m. 1931. 273–286. p.

TÜSKÉS TIBOR

HUNYADY JÓZSEF

„A lehető legszemélyesebb kapcsolatunk van egymással, ugyanis Baranya fővárosában, Pécssett születtem [...] Mindent a szülővárosomnak köszönhetek! Ennek a hasonlíthatatlan bájú tájnak a varázsa fogta meg édesanyámat, míg a szíve alatt horodott. A város nagy népkohó: a Mecsek lábánál hét-nyolcféle náció keveredett össze legalább, így aztán azt szoktam tréfából felelni: én kérem rác is vagyok, meg horvát is, bolgár is, török is, német is, egyszóval úgy mondanám: pécsi vagyok. Már kiskoromban is állandóan nyitott szemmel jártam a várost, és kérdezősködtem, ennek meg ennek miért ez a neve, édesapám? És megtanultam rendre: ez török, ez rác, ez bolgár, ez német, ez római, ez István király korabeli, és mint akkumulátor, egyre jobban megtellett az agyam, a szívem a történelemmel.” – Többek között ezekkel a szavakkal vallott Hunyady József Pécshez és Baranyához fűződő személyes emlékeiről.

1921-ben született Pécssett. Apja fiákeres: két lóval, bőrülékes kocsival utasokat fuvaroz a városban. „A Károlyi grófok sok évtizedes szolgálatában még az első világháborúban megrokkant édesapám egy pár virslinek való »lóval«, meg egy nyikorgó fiákkerrel halála előtt néhány évig a Széchenyi téri standon ácsorgott naphosszat várva a csalfa jószerencséire. Am a pasasok egyre szívesebben zötyögtették a feneküket a Novák bácsi és társai taxijain. Ott is halt meg szegény apám a Ferenciek utcájában, szívszélhűdéssel, tüdővérzéssel úgy fordult le a fiákker bakjáról.”

Egy évig a Felsővámház utcai elemi népiskolát látogatja, „majd merész vargabetűvel elkanyarodtam” – írja. Más forrásból tudjuk, ez az „elkanyarodás” azt jelenti, hogy Tasóka-pusztáról Somogyapátiban is járt elemibe. Aztán 1932-ben beiratkozik a jezsuita gimnáziumba, ahová négy évig jár „a Budai külvárosból, az Orsolya utca 3-ból”. Ekkor szereti meg a történelmet. „Volt egy angyali történelemtanárom a gimnáziumban, akít a külseje miatt csak Zeuszknak hívtunk (a háta mögött). Az a derék férfiú korán felfedezte erős érdeklődésemet a város történelme iránt, és csodák-csodája!, de megengedte, hogy alsós létemre a felsősök könyvtárát használhassam. Bizonyára innen datálódik olthatatlan történelemszeretetem.” A négy gimnáziumi év után átiratkozik a pécsi tanítóképzőbe, ahol öt esztendő tölts el. 1941-ben kántortanítói oklevelet szerez.

Diákéveinek színhelyét így írja le: „A Ledinán nőttem fel, a Balokány-kertbe jártam csibészkedni, az volt a mi »grundunk«, no és az ó-temető. No és a Tettye, a várrom környéke, a Tettye-patak oldalában a karszt-barlangok, a Réh Gyuri birodalma.”

Egy ideig Badacsonytomajban tanít, majd behívják katonának, és hadifogságba esik. Szerencséire, nem hosszú időre. 1946-ban ismét Pécssett van. Hazatérése után a Nemzeti Parasztpárt pécsi városi titkára, a városi szabadművelődési hivatal munkatársa. Pécssett eleven szellemi élet bontakozik ki ekkor, a Janus Pannonius Irodalmi Társaság Batsányi Társaság néven újjáalakul (szervező titkára Hunyady József), a társaság folyóirataként 1946-ban ismét megjelenik a Sorsunk (prózaí szerkesztője Hunyady József). Ez az az idő, amikor Hunyady József írásaival a nyilvánosság előtt jelentkezi. „Aztán – erre nagyon büszke vagyok – itt lett belőlem író, két drága jó, akkor már »beérkezett« író-barátom, Kopányi Gyuri és Vasvári Laci barátom örökös noszogatására. Ugyanis a háború meg a fogság úgy telitömött élményekkel, hogy mindig azokat kellett mesélgetnem úton-útfélen, és addig-addig kapacitáltak, amíg leírtam egyet, és – nem

*Veres Péter, Tüskés Tibor és Hunyady József Pécssett, a Széchenyi téren 1962. május 28-án.
(Dr. Nagy Gyula fotója)*

hiszem, hogy létezik ennél nagyobb, tisztább öröm író számára a világon – a következő hónapban meg is jelent a Batsányi Társaság lapjában. Nem akartam hinni a tulajdon szememnek: az jelent meg, amit én írtam, és kiírták a nevem!” A Sorsunkban megjelent első írása a *Szerencsétlen emberek* című elbeszélése, mely a lap 1946. évi novemberi számában lát napvilágot. Ettől kezdve két éven át, 1948 áprilisáig, amíg a Sorsunkat meg nem szüntették, Hunyady József a folyóirat egyik legaktívabb munkatársa. Két év alatt tizenhárom publikációja lát napvilágot a Sorsunkban: elbeszélés, kritika, beszámoló az 1947 májusában tartott badacsonyi írótalálkozóról.

Első „legkedvesebb” könyve, a *Szerencsétlen emberek* című novelláskötet 1947-ben a Batsányi Társaság Könyvtára sorozatban jelenik meg. A kötetről a Sorsunkban az a fiatal Mészöly Miklós ír bírálatot, akinek legelső novelláskötete, a *Vadvizek* ugyancsak a Batsányi Társaság kiadásában lát napvilágot. Mészöly Miklós a következőket mondja Hunyady József könyvéről: „Hunyady, ez az első kötetével jelentkező fiatal író, célkitűzéseiben érzi, érti és tapintja e műfaj legigazibb lehetőségeit. A kötet nyolc novellája szinte kivétel nélkül az álom s a vízióvá táguló valóság talajába ágyazott. A jelenségek, az emberi kapcsolatok belső izzása érdeklí legjobban: a felszín csak annyiban, amennyiben ezt a belső világot tükrözi. Ez már magában is biztató bizonyítéka igényességének. Művészi eszközök, felfogás tekintetében természetesen még nem megállapodott: szimbolista, expresszionista törekvések egyként felfedezhetők novelláiban. [...] Csupa vérbörtönbe zárt, a sorssal szemben tehetetlenségre ítélt ember a novellák hőse, kiknek vitalitását a végzet, az adottságokba való belenyugvás emészti fel. Tragédiájuk nem az, hogy kitörni nem akarnak és visszazuhannak, hanem az, hogy meg sem kísérik kiszakítani magukat sorsuk nehéz burája alól. Csak mélysége van ezeknek a sorsoknak, de nem magassága.”

Amikor 1948-ban a Sorsunkat megszüntetik, a Batsányi Társaságot feloszlatják, Hunyady József – Kopányi Györggyel és másokkal együtt – a fővárosba költözik. Egy ideig – 1949-ben – még kéziratot küld az „első”, a Katkó István szerkesztette Dunántúlnak (ahol riportja, kritikája és regényrészlete jelenik meg), majd a „második”, a Szántó Tibor szerkesztette Dunántúl indulásánál is jelen van (1952-ben egyetlen elbeszéléssel), ám ezt követően több évre megszakad kapcsolata a város irodalmi életével. Budapesten újságíró, három évig a Déryné Színház dramaturgja, néhány évig a Magyar Horgász szerkesztőségében dolgozik, klasszikus és kortárs írók műveiből rádió- és tévéjátékokat készít, színműveket fordít, és fényképezéssel foglalkozik.

Írói munkásságának meghatározó területe az ifjúság számára írt történelmi regények sorozata. Könyveiben a magyar múlt minden jelentős korszakát bebarangolja. Szent István királyt egy ezredév homályából szólítja meg. Felidézi a tatárjárás és IV. Béla korát (*Aranyhorda*). A Hunyadiak korával foglalkozik a *Hollós vitéz* és *A fekete lovag*. Mátyás király koráról szóló könyv írására vállalkozik. Regényt ír a mohácsi csatavesztésről, II. Lajos királyról és a csatában elesett pécsi diákokról. A szigetvári Zrínyi Miklós „legenda élete és halála” is regény írására ihleti (*A kék hegyek kapitánya*). „Tehát: témát, hangot, történelmi és mai impulzust egyaránt adott nekem ez a drága-drága táj!”

Lékay Ottó írta *A fekete lovagról*: „Hunyady József elmélyült és íróilag is megérett korismertét dicséri, hogy regényében művészi szempontból is az a legjobb, ami történelmi anyag, konkrétum, vagy legalábbis ami azon alapszik: A Hunyad-vári élet bemutatása, a korabeli szokások, hadicserek, közbiztonsági állapotok stb. leírása, vagy például a török veszedelem elleni intézkedéseket megtárgyalandó országgyűlés vízió-szerűen lázas, de erőteljes, drámai ábrázolása.”

Ne hallgassuk el regényeinek gyengéit sem. Regényvilága egyenetlen. Könyvei néha vitát váltottak ki (pl. a Petőfi életéről szóló *Viharmadár* vagy *A kék hegyek kapitánya*), és a szerzőn számon kérték a történelmi hitelességet. Máskor a kritika a sematikus ábrázolást, a naiv hősokeket, a kimódolt, ponyva ízű fordulatokat, a modoros stílust tette szóvá regényeiben.

Az író érdeklődésének másik sajátos területe a bányászok élete. Ez jellegzetesen pécsi téma. *Bányászbecsület* című darabjáról mondja: „a mű nagytermészetű főhőse,

---

Czakó Jani nagybátyám volt, aki negyvenkét esztendeig fejtette Pécsbányatelepen a szenet.” 1964-ben írja: „A *Tűzmadár fiai* című trilógiám a pécsi bányászok hősi életét mondja el a tovatűnt utóbbi évszázad folyamán. Az első kötetet *A Nyalka Tetű vendégei* címmel nemrég fejeztem be.” A regény kéziratban maradt. A Jelenkor regényeiből részleteket, megjelent könyveiről pedig kritikákat közölt.

Már 1964-ben azt írta: „Sajnos, nem a legjobb a kapcsolatom a mai Péccsel.” Családja, munkája a fővároshoz köti. De egy-egy színházi bemutató, balettelőadás, irodalmi est, író-olvasó találkozó kedvéért – ha másért nem, akkor azért, hogy írjon az eseményről lapjába, a Képes Újságba – a városba utazik. Például 1963-ban a könyvhét vendégeként – másokkal együtt – Pécsre látogat. Arcát, alakját – másokéval együtt – fénykép örökítette meg. És szülei sírja is ide-idehozza.

Visszaemlékezését 1964-ben így zárta: „Sok láthatatlan szál köt Pécshez, amelyek csak akkor szakadhatnak el, ha egyszer majd örökre leteszem a tollat.”

Hunyady József viszonylag fiatalon, hatvankét éves korában, 1983-ban tette le Budapesten örökre a tollat. Legsikerültebb történelmi regényei megérdemlik, hogy a fiatalok újból kézbe vegyék és olvassák őket. Bányásztörténetei pedig a helyi ipartörténet-írás forrásai lehetnek.

HUNYADY JÓZSEF

Egy regény margójára

Részlet

Adós vagyok egy vallomással, amely adósságomat ezennel szeretném letörleszteni. Azt kérdezték egyszer tőlem Pécssett-jártomban: hogyan jutott eszembe regényt írni a pécsi bányászokról, és hogyan készültem fel a nagy munkára? Egyszerre hallatlanul könnyű és rettenetesen nehéz mind a két kérdésre a válasz.

Pécsi tüke vagyok, s szinte természetes, hogy az ember megkísérli megörökíteni imádott szülővárosa történelmét. Mindig távoli korokba kalandoztam eddigi írásaimban, most mi üthetett belém, hogy egyszerre „megelégszem” a legutóbbi száz esztendő verébugrásnyi távlatával? Megmondom őszintén, nem hiszem, hogy volna még népünk történelmében olyan korszak, ami sokkal izgalmasabb, telítettebb lenne, mint éppen a 19. század derekától a 20. század hatvanas éveig! És a diákkorom óta tartó tudatos kutatómunka folyamán egyre inkább megerősödött bennem a felismerés: szülővárosom munkásosztályának története azonos az egész magyar munkásosztály történetével – az azonos történelmi időszakban. Megviselt nagyon a nagy munka. Kétfele taposni a pedált, ha ugyan nem háromfele, irtóztató szellemi megerőltetést jelentett számomra, de – vállaltam. Először is nappal újságíró voltam, délután kutató, éjszaka pedig írtam. Mást, mint amit délután kutattam. Történelmi regényeket. Hogy legyen pénzem megírni a Mát, illetve: hogy hogyan született meg a Ma? Lehet, hogy egyszerre túlsokat vállaltam magamra, és azért fulladt életem legszebb álmának megvalósítása kudarcba? Ki tudja. Úgy látszik, nem ismertem, vagy legalábbis nem jól ismertem teljesítőképességem legfelső határát.

(Jelenkor, 1964. 9. sz. 881. p.)

AZ ÚJ ÉRETTSÉGI VIZSGARENDSZER TAPASZTALATAI PÉCSI KÖZÉPISKOLÁKBAN

A 2005-ben bevezetett új, kétszintű érettségi vizsgarendszer alapvető változásokat hozott az érettségiző diákok, a felkészítő szaktanárok, a vizsgáztatást megszervező intézmények vezetői és a vizsgabizottságok tagjai munkájában is. Új jogszabályok,¹ valamint ezek többszöri módosításai,² dokumentumok, eljárások, követelmények írják immár elő a tanulók felkészítését, az érettségi vizsga megszervezését, előkészítését, lebonyolítását, a diákok feleleteit, a kérdező tanárok szerepét, a vizsgaelnökök tennivalóit, az értékelés módját, a vizsgaeredmények dokumentálását.

Nem csak egy adott osztály érettségizik, hiszen van *rendes* érettségi vizsga, de van *előrehozott*, *szintemelő*, *pótló*, *javító*, *ismétlő*, illetve *kiegészítő* érettségi vizsga is. Az új érettségi vizsga tehát már nem kizárólag egy jól ismert közösség, a jól ismert szaktanár kollégák által felkészített saját diákok tudásának bizonyága.

A változások célja

Az új vizsgarend célja egyrészt, hogy a magyar érettségi rendszer közelítsen az európai normákhoz, hosszabb távon a bolognai rendszerhez; másrészt, a hazai és nemzetközi (Monitor, IEA, TIMSS, PISA) mérések során megállapított hiányosságok az alapvető készségeket illetően is a képzési rendszer és ezzel együtt a vizsgák átalakítását tették szükségessé. További cél, hogy az elméleti tudást közelíteni kell a gyakorlati ismeretekhez, azaz olyan képzést kell nyújtani, amely során a diák megtanulja a tárgyi tudás, az ismeretek rendszerezését, alkalmazását; azaz kevesebb elvont ismeretanyagot sajátítson el, de több, a mindennapokban használható és elengedhetetlen kulcskompetenciát fejlesszen ki. Ezek a tudás, a képességek és az attitűdök olyan együttesét jelentik, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy az egyén a modern tudástársadalom aktív és hasznos tagjává váljék, ilyen kulcskompetencia például a szóbeli és írásbeli (anyanyelvi és idegen nyelvi) kommunikáció, az információs és kommunikációs technika alkalmazása, az élet-hosszig tartó tanuláshoz szükséges tanulási képesség, a közösségi döntésekben való részvételt megalapozó politikai és szociális képességek, a multikulturális társadalmakban való együttélést biztosító attitűdök, a munkavégzésben elvárható önállóság és felelősségvállalás, a csoportmunkára való alkalmasság. A megváltozott követelményekkel elérhető az érettségi vizsga presztízsének emelése, a tanári szubjektivitás csökkenése (esetleg kizárása).

Statisztikai adatok

Gyakorló vizsgaelnökként és egyetemi oktatóként is kíváncsi voltam a tapasztalatokra. Vizsgálódásaimat a Pécssett működő összes középiskola (önkormányzati, egyházi és egyetemi fenntartású) 2005., 2006. és 2007. évi érettségi dokumentumaira, sze-

---

¹ 100/1997. kormányrendelet, 40/2002. OM rendelet

² 71/2003. kormányrendelet, 14/2003. OM rendelet

mélyes tapasztalatokra és interjúkra alapoztam. A vizsgált középiskolák között van két tannyelvű (idegen nyelvű – angol, olasz, spanyol; és nemzetiségi nyelvű – német, horvát) gimnázium, de vizsgáldtam normál gimnáziumban, szakközépiskolában és szakiskolában. Az országos adatok mindhárom vizsgált évre vonatkozóan az OKÉV Oktatási Hivatal honlapjáról származnak.³ Összesített pécsi adatokat a Polgármesteri Hivatal nyújtott, illetve saját számítások alapján készültek, eszerint 2005 május-júniusban Pécsen 86 osztály érettségizett, ebből két tannyelvű 9 tanulócsoporthoz tartozó tanuló száma összesen 2488 fő. A legkisebb létszámú érettségiző osztály 11 főből állt, a legnépesebb osztály 39 fő volt. 2006-ban Pécsen 87 tanulócsoporthoz tartozó tanuló száma összesen 2550 vizsgázó diák tett érettségi vizsgát, közülük tíz osztály két tanítási nyelvű tanulócsoporthoz tartozó tanuló száma összesen 2434 fő volt. 2006-os évben már spanyol osztály is érettségizett, 2008-ban pedig a francia osztály is végzős lesz. A 2007. évben érettségizettek létszáma 2434 fő, ez a létszám összesen 88 tanulócsoporthoz tartozó tanuló száma mellett a tanulócsoporthoz tartozó tanuló szám növekedéséért következett be, mert új, gyakorló gimnáziumi (PTE Deák Ferenc Gimnázium) végzős osztályok is megjelentek.

Az országos adatok a következők: 2005-ben 114 986 fő, 2006-ban 119 267 fő, 2007-ben 124 443 fő kapott érettségi vizsgadokumentumot; aki minden tantárgyból sikeres vizsgát tesz, érettségi bizonyítványt kap, aki részleges – előrehozott, pótló, szintemelő, kiegészítő vagy javítóvizsgát tesz, csak tanúsítványt kap a vizsgáról.

Országos vizsgaadatok: 2005–2006–2007 május–június 1/2

összes vizsga	közép-szintű	emelt-szintű	előre-hozott	szintemelő	ismétlő	kiegészítő
2005	480 096	404 525	65 425	14 639	4 823	3 022
2006	510 318	432 685	46 466	25 357	9 600	4 775
2007	517 179	446 409	38 169	35 152	5 051	5 374

Országos vizsgaadatok: 2005–2006–2007 május–június 2/2

	összes vizsgázó	érettségi bizonyítványt kapott	tanúsítványt kapott
2005	114 986	84 635	12 124
2006	119 267	88 957	12 200
2007	124 443	89 036	9 579

Pécsi vizsgaadatok: 2005–2006–2007 május–június

	összes vizsga	összes vizsgázó	vizsga középszinten	vizsga emelt szinten
2005	12 682	2 488	11 362	1 320
2006	13 423	2 550	10 011	1 013
2007	12 435	2 434	11 105	1 330

³ www.okev.hu – érettségi vizsga

A három év országos adatait összehasonlítva az állapítható meg, hogy lényegesen megnövekedett az összes vizsgaszám; erőteljesen emelkedik az előrehozott vizsgák száma. Az emelt szintű vizsgáknál a 2005. évben 65 000-es adat a jelentkezéseket mutatja, a valós vizsgaszám kb. 24 000, tehát több mint 41 000 diák nem merete vállalni az emelt szintű vizsga teljesítését, hanem helyette közép szinten vizsgázott. A vizsgázó diákok létszámbeli gyarapodása elsősorban az alsóbb évfolyamok előrehozott, illetve a korábban érettségizettek szintemelől vizsgáiból adódik.

A változások tartalmi és formai lényege

Az érettségi vizsga továbbfejlesztését, átalakítását több évig tartó előkészítés előzte meg. 2002-ben az OM rendelet közreadta az új érettségi vizsgakövetelményeit,⁴ itt már érvényesültek a kerettantervekben korábban megfogalmazott új képességfejlesztő irányok és tartalmak (pl. megnőtt a választható vizsgatárgyak száma). A *vizsgakövetelmények* és a vizsgáztatási eljárások *azonosak* lettek a nappali és esti képzésben, a gimnáziumban és a szakközépiskolában. A vizsgakövetelmények módosításával csökkent azok terjedelme, nagyobb hangsúlyt a kompetenciafejlesztés kapott. Az új szabályozás lényege, hogy a középiskoláknak a 11–12. évfolyamon a kötelező vizsgatárgyakból (magyar nyelv és irodalom, történelem, matematika, egy idegen nyelv) biztosítaniuk kell a tanulók számára a közép szintű és emelt szintű vizsgára való felkészülést; valamint további három tantárgyból közép szintre, és két tantárgyból emelt szintre is fel kell készíteniük a diákot. A követelmények minden tantárgyból mindkét szinten meghatározásra kerültek, és megnövekedett a választható vizsgák fajtája is. A felsőoktatási intézmények által előírt szintű érettségi vizsga 2005-től kiváltja a felvételi vizsgát.

A vizsga formáiról (írásbeli, szóbeli, gyakorlati, projekt), a vizsgáztatás módjáról és az értékelési eljárásokról a vizsgadokumentumok informálnak. Az írásbeli feladatsorok egységesen központi jellegűek, mind a közép szintű, mind az emelt szintű teljesítmények minősítése *egységes értékelési útmutató* alapján történik. A közép szintű vizsga *iskolai*, az emelt szintű *külső* vizsgabizottság előtt zajlik. A vizsgatantárgyak több vizsgarészből állnak, minden vizsgarészből minimum 10%-ot kell teljesítenie a vizsgázónak, az elérhető összpontszám 20%-át kell elérnie az elégséges osztályzathoz, azaz az érvényes vizsgához.

Az új rendszer következtében minden vizsgatárgyból írásbeli dolgozatot is kell írni a diákoknak (közép szinten vagy emelt szinten egyaránt). Az egyes tantárgyak írásbeli feladatlapjai a jó megoldáshoz már a korábbtól némileg eltérő készségek (gyakorlatiasság, önálló, logikus gondolkodás, értelmezés) kifejlesztését igénylik. A szóbeli tételsorok összeállítását a tantárgyi útmutatók előírásai szerint kell elkészíteni. Arányos, jól szerkesztett, a tananyagot átfogó tételekre van szükség a segédanyagok (idézetek, források, szituációk, kísérletek) megadásával. A szóbeli rendszer lényeges változása, hogy a lexikális tudás értékelése helyett a problémamegoldás, az ismeretek alkalmazása kerül előtérbe. Új értékelési táblázatok szerint történik a pontozás mind az írásbeli, mind a szóbeli esetében.

⁴ 40/2002 OM

Az érettségi tárgyak vizsgakövetelményei

Kötelező érettségi vizsgát tenni magyar nyelv és irodalomból, történelemből, matematikából, valamint egy idegen nyelvből. A választható tantárgyak köre kibővült; minden olyan tantárgy vizsgatárgy lehet, amelyet legalább két tanéven keresztül oktatnak, és amelyből osztályvizsgát tett a tanuló. Az új érettségi rendszerben népszerű vizsgatárgy lett az informatika, a földrajz, új tantárgyként a társadalomismeret – etika, a természettudomány. Kiemelt figyelmet elsősorban a kötelező, illetve a legnépszerűbb vizsgatárgyakra fordítunk.

Magyar nyelv és irodalom, történelem: a két kötelező vizsgatárgy felkészítői voltak a legnehezebb helyzetben; a 2005. év vizsgáihoz későn érkeztek a felkészülést segítő feladatgyűjtemények, segédanyagok. Az írásbeli feladatlapon célja már nem a lexikális ismeretek számonkérése, hanem gondolkodtató, műelemző, az eseményeket térben és időben elhelyező képességek hangsúlyozása. Az írásbeli *anyanyelvi vizsgafeladat* első része szövegértést vizsgál, a második rész szövegalkotást kíván. Értékeli a megalkotott szöveg szerkezetét, felépítését, nyelvi minőségét, valamint a helyesírást. A szóbeli tételkifejtés eredménye függ az elmondott tartalomtól és előadásmódtól. Kritikaként szóvá kell tenni a tanárkollégák észrevételét, nem tartják szerencsés választásnak pl. a szövegértési feladathoz kiválasztott szöveget, mert hosszabb szövegből került összeválogatásra a koherencia megtartása nélkül, vagy a 2007. évi szöveget, amely igen bőségesen tartalmazott német nyelvű szavakat (néhol a megértést akadályozva ezzel). A *történelem* feladatlapon (a 2007. évben különösen terjedelmesre – 50 oldal – sikeredett) első része egyszerű, rövid válaszokat, második része választható szöveges kifejtendő feladatokat adott, amelyekben döntő volt a források felhasználása, értelmezése. A szóbeli felelet értékelési szempontjai: a feladat megértése, a világos, nyelvi helyes kifejtés, a források használata és értékelése, a szaknyelv alkalmazása, a helyes tájékozódás térben és időben, a tétel problémaközpontú bemutatása. Kevesebb név és évszám – több összefüggés felismerése a követelmény.

Matematika: A 2005. évi vizsga szinte értékelhetetlenné vált a feladatok nyilvánosságra kerülésével, ez a kaotikus kezdés felborzolta a kedélyeket (és nemcsak az érintetteket). A matematika írásbeli feladatsora igényli a tananyagban való kellő jártasságot, a típusfeladatok készségi szintű megoldását, a precíz, gondosan kivitelezett munkát. Az érettségi vizsgára összeállított feladatsor megfelel a kétszintű vizsga követelményeinek: komoly szerepet kaptak a szövegértést és modellezést igénylő szöveges feladatok, amelyek a gyakorlati életből vett problémákat, kérdéseket vetnek fel. Az új témakörök ismerete és alkalmazása kellő arányban szerepel (matematikai statisztika, kombinatorika, valószínűség-számítás, gráf-elmélet). A feladatok a követelmények alapján átfogják a négy év középiskolai tananyagát, különböző témakörökből szerepelnek.

Idegen nyelvek: A feladat négy alapkészséget vizsgál; az írásbeli során az *olvasott, a hallott szöveg értését, az íráskészséget* (a nyelvhelyességgel együtt), valamint a szóbeli során a *beszédkészséget*. Az írásbeli dolgozatok nehézségi szintje reálisnak ítéhető, a feladattípusok megfelelőek. Azonban – elsősorban az

angol feladatoknál – szakmai szempontból több kifogásolható probléma merült fel. Előfordult, hogy a feladatalap alapvető tesztelméleti szabályokat hagyott figyelmen kívül, a kérdések nem azt mérték, ami a feladatíró szándéka volt, illetve amit az adott feladatnak mérnie kellett. Ezek a hibák elkerülhetők, ha kipróbált feladatokat használunk az éles vizsgán.

Biológia, földrajz, fizika, kémia, informatika: A felsorolt vizsgatárgyak írásbeli feladatairól azt lehet megállapítani, hogy változatos témájúak, az ismeretek aktualizálását kívánják meg, felölelik a középiskolai tananyagot. Sokkal kevesebb probléma merül fel, mint a kötelező tárgyaknál.

A két-tannyelvű oktatás

A két tanítási nyelvű oktatás célja általában magas szintű tudás megszerzése az iskolai tantárgyakból idegen nyelven is, ami úgy érhető el, hogy a diákok bizonyos tantárgyakat a célnyelven tanulnak. A kétnyelvű oktatás *ideális célja* a magas fokú *kiegyenlített kétnyelvűség* kialakítása az oktatási nevelési folyamat során, vagyis az, hogy a diákok tanulmányaik végén mindkét nyelven azonos vagy közel azonos kompetenciákkal, tudással, továbbá ismeretszerzési képességekkel rendelkezzenek.

A két tanítási nyelvű középiskolák diákjainak ahhoz, hogy kétnyelvű érettségi bizonyítványt kapjanak, a célnyelv és irodalom tantárgy mellett még két tantárgyból kell célnyelven vizsgát tenniük. Ez a két tantárgy értelemszerűen a célnyelven tanult tárgyak közül kerül ki: történelem, földrajz, fizika, biológia, matematika, népismeret (német vagy horvát). *Plusz felvételi pontok* nyerhetők a célnyelv és irodalom tantárgyból *emelt szinten* letett vizsga eredményének függvényében (60% feletti eredmény felsőfokú C típusú nyelvvizsgálóval egyenértékű – ez 14 plusz felvételi pont, 20-59% közötti eredménnyel középfokú nyelvvizsgálóként 7 plusz pontot nyer a vizsgázó; *középszintű* célnyelv és irodalom vizsga 80% feletti eredménye középfokú C típusú nyelvvizsgálóval ér fel, 60-79% közötti eredmény alapfokú nyelvvizsgát jelent. A középfokú nyelvvizsgálóért 7 plusz felvételi pont jár.)

Milyen ismereteket kíván a célnyelven letett érettségi vizsga? A tantárgy magyar nyelvű követelményei mellett ismerni kell a szaknyelvet az adott célnyelven. A legfontosabb nyelvi készségek mellett (írásbeli: szövegértés, nyelvhelyesség, íráskészség; szóbeli: beszédkészség) az ismeretek kiegészülnek a nyelvismerethez tartozó elemekkel: interkulturális kompetencia fejlettsége, intonáció minősége, anyanyelvi interferencia szintje, nyelvi stratégiai kompetencia mértéke), valamint az érettségi vizsgán mérhető a szaknyelvi tudás. Valamennyi érettségi tantárgy vizsgakövetelményei azonosak, függetlenül attól, hogy a vizsgázó milyen nyelven teljesíti. Mégis mennyiben más, illetve több a két tanítási nyelvű iskolában tanult diákok nyelvtudása? A lényeg abban rejlik, hogy a nyelvtanulás nem elsősorban a nyelvórákon történik, a célnyelv és a célnyelvű órák együttes arányának a tanuló kötelező tanítási óráinak min. 35%-át kell kitennie. Ezeknek a tanulóknak:

– a szókincese sokkal nagyobb, mint azoké, akik csak idegen nyelvi órákon tanulják az általános nyelvet. Ismerik legalább három tantárgy szókincsét, nyelvezetét.

– Az oktatási forma sajátosságainak köszönhetően mind a négy nyelvi készséget egyaránt használják, ezek a készségek egyformán fejlettek. Ezekben az iskolákban a diákoknak sokkal többet kell kommunikálniuk mind szóban, mind írásban. Meg kell érteniük a szaktanár magyarázatát, a tankönyvek tudományos szövegének tartalmát, komoly írásbeli feladatokat kell megoldaniuk. A kódváltás automatikusan történik.

– Több a külföldi kapcsolatuk, könnyebben létesítenek tanulói cserekapcsolatokat.

Ezekben az iskolákban a két nyelven történő tanítást szó szerint kell érteni, nemcsak egyes tantárgyakat oktatnak idegen vagy kisebbségi nyelven, a célnyelven tanított tantárgyakat magyarul is tudniuk kell. Az anyanyelv használata sok esetben segíti a problémamegoldást, világosabbá, gyorsabbá teszi.

Ennek az oktatási formának nagy előnye még, hogy a tanuló kognitív fejlődése a legmagasabb szinten van: folyamatosan nagyobb terhelésnek van kitéve, ennek eredménye, hogy országos átlagban a tanulók 65-100%-a (iskolától, nyelvtől függően) jut be a legjobb felsőoktatási intézményekbe. További előnye az ilyen középiskolában végzett diákoknak, hogy magas szintű tolerancia, a multikulturális értékek elismerése, a másság elfogadása jellemzi őket. A képzés további előnyei között ki kell hangsúlyozni a *kommunikatív kompetencia* szempontjait is, azaz a beszélők mennyire ismerik a társadalmi, kulturális, kommunikatív normákat és szabályokat, és azok használatát. A kommunikatív kompetencia terminus különböző kompetenciák, tudás és készségek összefoglaló elnevezéseként használatos: ezen belül beszélhetünk grammatikai, szociolingvisztikai és stratégiai kompetenciáról. A kommunikatív kompetencia tehát „nemcsak a nyelvi kódok, valamint az elvont szabályok ismeretét jelenti, hanem azt a tudást is, amely képessé tesz bennünket az adott helyzetben a megfelelő kódok használatára”.⁵ A nyelvi kompetencián túl a kommunikatív kompetenciába az a társadalmi és kulturális tudás is beletartozik, amelynek alapján a beszélő az adott szituációban használni és társadalmilag értelmezni is tudja a nyelvi formákat. Az adott beszédhelyzetben mikor, kinek, mit mondhatunk? Hogyan szólíthatjuk meg a különböző státuszú és szerepű személyeket? Ezek a kommunikatív normák, a társadalmi viselkedésre vonatkozó elvárások egy nyelvközösség közös kulturális tudásának részei, azonban a közös jegyek mellett igen nagy változatosság jellemzi őket. A tudás és a képesség megléte vagy az ismeretek hiánya könnyen igazolható abban az esetben, ha valaki vét ezen szabályok ellen. A két tanítási nyelvű osztályokban – a kétnyelvű közösségekben – a nyelvhasználati normák kisebb mértékben spontánul (elsősorban a kisebbségi nyelvek esetében), nagyobb mértékben tanulás útján elfogadottan alakulnak ki.

Az interakcióban részt vevő személyek – itt a vizsgázó tanuló és a vizsgáztató tanár – kommunikatív formái megfelelnek a társadalmi viselkedésre vonatkozó általános szabályoknak, akik nem egyszerűen reprodukálják a normákat, hanem a nyelvi formákhoz, változatokhoz, stílushoz alakítják azokat.

---

⁵ Bartha 1999. 87.

A pécsi magyar–horvát két-tannyelvű nemzetiségi gimnázium tapasztalatai

A 2005. május–júniusi vizsgaidőszak, azaz az új rendszer bemutatkozása meglehetősen sok konfliktussal járt együtt a gimnáziumban a vizsga tartalmi és formai oldaláról egyaránt. Egyedi problémaként merült fel az írásbeli feladatoknál, hogy nem voltak azonosak a magyar nyelvű feladatokkal (történelem, földrajz), a feladatok nehézségi foka meghaladta a magyar nyelvűekét, az idézett források csak horvát nyelven szerepeltek a kötelező két nyelv helyett. További hátránya volt a vizsgázó diákoknak, hogy az új tantárgy – horvát népismeret – akkreditálása nem történt meg időben, ezért nem szerepelhetett vizsgatárgyként az első évben. Az új vizsgarendszer bemutatkozó évében – érthető óvatosságból – a végzős diákok nem merték vállalni az emelt szintű horvát nyelv és irodalom vizsgát, mindannyian közép szintű vizsgát tettek. Ezt a vizsgát 80%-os teljesítmény felett is csak középfokú nyelvvizsgálóval, illetve 60 és 80% közötti eredményért alacsonyabb fokú nyelvvizsgálóval „jutalmazza” a rendszer. Ez a jogszabály azt a tragikomikus eredményt szülte, hogy pl. boszniai és hercegovinai állampolgárságú, horvát anyanyelvű diákok alacsonyabb fokú nyelvvizsgát kaptak, vagy hiányos tantárgyi tudás esetén még azt sem. A középszinten szinte maximális teljesítményt nyújtó, tehát tantárgyilag is felkészült diák – aki mellesleg korábbról felsőfokú állami nyelvvizsgálóval rendelkezett – az érettségien egyedülként kapott középfokú nyelvvizsgát. Ez az eljárás messze nem tükrözi a diákok valós, alapos nyelvtudását, hiszen aki három szaktárgyból – melyeknek nehézségi foka messze felülmúlja a nyelvvizsga témáinak szintjét – eredményes érettségi vizsgát tud tenni, nem alacsony szinten ismeri a nyelvet. Mivel nem volt várható a jogszabály módosítása, a következő vizsgaidőszakban már minden tanuló emelt szintű érettségi vizsgát tett horvát nyelv és irodalomból, ennek eredményeként 2007-ben 16 fő kapott felsőfokú, 13 fő középfokú nyelvvizsgát.

A vizsgák zökkenőmentes lebonyolítását akadályozta az első évben a rendkívül szerteágazó dokumentálás: a bizonyítványok, tanúsítványok magyar és horvát nyelven, törzslapok, betétek pontos kitöltése, összeolvasása, miközben a szóbeli vizsga ideje alatt (gyakorlatilag az eredmények végleges megállapításával egyidőben) folyamatosan korrigálni, javítani kellett az érettségi szoftver által készített törzslap-fordításokat.

A harmadik év tapasztalatait is figyelembe véve megállapítható, hogy a vizsgát megszervező és lebonyolító intézmény feladatát precízen, hibátlanul végzi el, ami nem mondható el a vizsgafeladatok készítőiről, fordítóiról. Itt ugyanis továbbra is előfordulnak kifogásolható, nem egyértelmű, félreérthető, hibás feladatlapok.

Észrevételek, hiányosságok

Az új érettségi rendszer első alkalmazása egyetlen középiskolában sem váltott ki teljes egyetértést. Olyan hibák történtek, amelyeknek okozója a kapkodás, a sietség, az időzavar volt, de ez nem menti a helyzetet. Az idegen nyelvű írásbeli feladatlapok – az ígéretnek ellenére – nem voltak azonosak a magyar nyelven írt feladatlapokkal, sőt nehezebbek voltak (pl. földrajz – horvát ill. német nyelven; matematika, történelem – olasz, ill. német nyelven) ez a kisebbik baj, a nagyobb az, hogy fordítási hibák, félreérthető fogalomhasználat, ugyanazon fogalomra több

szakkifejezés használata fordult elő. A forrásokat fordítóiroda fordította, nem volt anyanyelvi lektorálás, emiatt értelemzavaró hibák fordultak elő. Ez a hiba 2006-ra úgy küszöbölődött ki, hogy célnyelven és magyar nyelven is megkapták a vizsgázók a forrásszöveget (pl. történelem, irodalom, földrajz) a feladatlapra.⁶ Az első év további hiányossága volt, hogy az emelt szintű, célnyelvű tantárgyi vizsgabizottságokban (3 fő) nem mindig sikerült az Országos Közoktatási és Vizsgaértékelési Központ (OKÉV) hozzáértő, megfelelő végzettségű, és megfelelően felkészült bizottsági tagokat delegálni (pl. olasz nyelv esetében).

Általános észrevétel, hogy a javítókulcsok (földrajz, történelem, angol) pontatlanok, nem tartalmazzák az összes lehetséges jó választ, egyes feladatoknál csak a maximális tudás pontozható. Elvárásaik túlzottak a rendelkezésre álló helyhez képest, így az értékelés elmosza a különbséget a nagyon rossz és a kevesebb hibával rendelkező megoldások között, túl szorosan kapcsolja össze a tartalmi és a műveleti elemekért adható pontokat. További érdemi észrevétel az anyanyelvi írásbeli feladatoknál a helyesírás eljelentéktelenítése, a helyesírás ugyanis intellektuális képességeken, analízis és szintetizáló képességen alapul. Szellemi teljesítmény, megtanulható, számon kérhető. Komoly hangsúlyt kapott az az észrevétel is, hogy az elégséges szinthez szükséges 20%-os alsó határ túlságosan alacsony, különösen abban az összefüggésben, hogy az írásbeli – szóbeli pontok aránya általában 70–30%, így a 10%-os írásbeli eredmény már szinte biztosítja az érvényes elégséges vizsgát. Sok kifogás érte ezt az értékelési arányt, de ez azért fogadható el, mert az egységes értékelési rendszer minimálisra csökkenti a tanári szubjektivitást. Az objektivitásra pedig azért van szükség, mert a felsőoktatási intézmények helyett a középiskolák kezébe került a felvételi elbírálás lehetősége, ez nagy felelősség a középiskolai tanároknak.

A 2005-ös első év hibáit a következő két esztendőben sikerült elkerülni, sokkal alaposabb előkészítés után, nyugodt körülmények között (írásbeli nyilvánosságra hozatal nem fordult elő) tudták az iskolák megszervezni és lebonyolítani a vizsgákat. Az új vizsgarendszer alapvetően sok pozitív elemmel rendelkezik, de jól csak akkor működik, ha a vizsga előkészítője, az OKÉV figyelembe veszi az érintettek, az iskolák, a vizsgáztatók észrevételeit.

⁶ Ezt egyébként a 100/1997. kormányrendelet 53/9. bekezdése is előírja

TELEPÜLÉS – MEGYE – RÉGIÓ

15. könyvem bemutatójára készült bemutató írás
MTA Székház, 2007. november 5.

Tisztelt Hallgatóság!

Nagyon köszönöm, hogy részt vesznek ezen az én nagy ünnepemen. Mert nekem ez *igazi* nagy ünnep, amikor ennek a könyvnek megszületését, megjelenését ünnepelhetem. Bizonyosan rendhagyónak tűnik, hogy egy szerző maga vállalkozott munkájának bemutatására, de valahogy kötelességemnek éreztem ezt, miután az előszóban „furcsa” könyvnek mondtam ezt a munkámat és a műfajának megállapíthatatlanságára céloztam. Lényegében ezen a bemutatón *ezekre a jelzőkre* szeretném megadni a *konkrét* választ.

A furcsa szó magyarázatát messziről, e kötet megszületésének ötletétől kell kezdenem. Amikor az ember ilyen magas kort megér, mint én, gyakorta keresi a választ arra a szóra, hogy *miért?* Eltöprengtem azon, mi az oka annak, hogy valahogy az Isten engem itt felejtett. Hiszen mindkét szülőm még a hatvanas éveiben hagyott itt minket! Miért? Miért? S ilyen töprengés közben, amely rendszerint a hajnali vagy éjszakai órákban jelentkezik, az jutott az eszembe, hogy biztosan még valamit tisztázatlanul hagytam, valamit még meg kellene tennem.

S e hajnali töprengések alkalmából több minden eszembe jutott. Így visszatérően gondoltam arra, hogy még a nyugdíjas éveim elején megbízott engem egy falu története hosszabb időszakaszának felderítésével és megírásával, egy nagyon lelkes, és a múlthoz erősen kötődő polgármester. Ennek a községnek, Ságvár történetének a török megszállás végétől az első világháborúig terjedő szakaszát meglehetősen sok utánjárással, hiszen a források nagy része Veszprémben volt, 1995-ben megírtam és elküldtem. A megbízatási díjat ki is fizették, de a munka nem jelent meg, utóbb már kilátás sem volt rá. Valahányszor az új padlásfeljárónkra néztem, lelkiismeret-furdalást éreztem, mert a tiszteletdíjam abba épült bele. Sok töprengés után tavaly nyár elején írtam a község vezetőinek és megkérdeztem őket a kiadás lehetőségeiről, illetve arról, ha alkalmam nyílna rá, vajon kiadhatnám-e „önerőből” ezt a kéziratot? Nagyon hamar megérkezett a válasz: a közel jövőben nincs a kiadásra remény, magam is kiadhatom.

Volt még egy nagy adósságom. Az 1970-es évek elején, az Édesanyámért hordott mély gyászomban megírtam egy megyetörténeti monográfia részletét, apám megyéjének, Somogy megyének gazdaság- és társadalomtörténetét a dualizmus idején. Ez a munkám nagyon eldugottan jelent meg, és sok volt benne a nyomdahiba, stiláris javítások maradtak el. De nem is ez bántott legjobban, hanem az, hogy ebben a munkámban e megye történetének egy *olyan* időszakát tekintetem át, amely tele volt kezdeményezésekkel, ötletekkel, zátonyra futott és megvalósult gondolatokkal, amelyekből még a mai, elsősorban történész nemzedék is sokat profitálhat, új témákat találhatnak bővebb feldolgozásra, érdemes lenne néhány kérdésnek mélyebben, részletesebb kutatómunkával utána járni. Ámde amíg a felvetülő problémák nem ismereteseek, addig ez *elrejtett* kincs marad.

S aztán volt még egy „rejtett kincsem”. Nyugdíjas éveim elején egy, még az 1980-as években Bécsben talált országleírás anyagát dolgoztam fel, témánként, apró részletekben. Ezek meg is jelentek szakfolyóiratokban, emlékkönyvekben, szétszórta és visszhangtalanul. Régi vágyam volt, hogy ezeket a tanulmányokat egyszer *egységbe* foglalhassam, *kiegészíthessem* az elmaradt források feldolgozásával, és így valóban *egységiesen* állhasson előttünk Dunántúl egy részének, *régiójának*, Dél-Dunántúlnak 1810 körüli *valós* képe. A kortársak tapasztalataiból, észrevételeiből kibontható gazdasági helyzete, népessége, kulturális színvonala. Az volt minden vágyam, hogy ezt az összeírást végző egyik katona ugyancsak *katona-utóda* bírálja meg, ő adjon róla szakvéleményt, és *így* kerülhessen egy *katonai* szakfolyóiratban, a Hadtörténeti Közleményekben kiadásra. Czigány István alezredes úr, aki akkor a bécsi magyar levéltári kirendeltségen dolgozott, a Kriegsarchivban, 2003-ban lektorálta a kéziratot szakszerűen és lelkiismeretesen. Észrevételeiből sokat tanultam, s a kéziratot a folyóirat arculatának megfelelően átdolgoztam. Ez a folyóirat azonban annyira tele van a profiljához közelebb álló szakcikkekkel, hogy az eltelt évek során egyre fogyott bennem a hit, hogy ott valóban megjelenhessen.

És akkor „beütött” egy olyan sokk, amely az egész gondolatsornak lökést adott. Szigetvár történetének egy részletével foglalkozó tanulmányomat – számomra váratlanul – kiadták. Időközben azonban szerkesztőváltás volt, mert Szita László meghalt, és az új szerkesztő a korszakomat – átfogóan – mással is feldolgoztatta. Nyilvánvalóan voltak átfedések és a szerkesztő, Bősze Sándor kihagyásokat javasolt. Ezek a kihagyások pedig a tanulmánynak azokat a részleteit *is* érintették, amelyeket én *különösen* érdekesnek tartottam. Ezek a részek ugyan nem tartoztak a történettudomány „fővonalába”, de a *mindennapok* történetének megismeréséhez nagyon sokkal járulnak hozzá. Manapság, amikor olyan ritkán van lehetőség arra, hogy a *múlt* ismerete, a *hétköznapi* ismerete – családon és nemzeten belül – tovább öröklődjék, ezek az adatok, események, leírások ritka kincsnek tekinthetők. Úgy gondoltam, ha már másfél éves kemény kutatómunkával feldolgoztam egy titkos és érdekes forrást, akkor *kötelességem* annak *minden* eredményét tovább adni az utódoknak, a mindennapok után érdeklődőknek, *még akkor is*, ha azok nem szaktörténészek, hanem a történettudomány legértékesebb társtudományát művelő etnográfusok, néprajzosok vagy pedig helytörténészek. Ez is *adóság* volt tehát, és nem is kicsi!

S végül egy kicsit magamba is néztem. Mindig bántott engem az, hogy a Dunántúli Tudományos Intézetben az én távozásommal megszűnt a história, a történettudomány képviselője. A művelése *nem*, mert szerencsére második szakként azt ismerő földrajzos kollégáim *folytatták* ezt a szemléletet *is*, de a *gazdaságtörténet* – a maga különleges módszereivel – megszűnt. Gyakran álmodtam kedves régi történéssz kollégáimról, és mindig úgy éreztem, hogy tartozom nekik azzal, hogy a történettudományban végzett munkájukat, a Dunántúli Intézethez fűződő munkásságukat egyszer megírjam, úgy, ahogyan azt az írott források, és a gyarló emlékezet megőrizte. Ez tehát *öt* tanulmány volt, más-más tárgyú, más-más módszerű, eltérő forrásokon nyugvó.

S ekkor, egy hajnalon elhatároztam, hogy könyvtervet állítok össze ezekből a tanulmányokból és beadom régi munkahelyemre, a Dunántúli Tudományos Intézetbe és a Baranya Megyei Levéltárba, s a kerek születésnapra hivatkozva, kérem a kötet megjelentetését. Legnagyobb örömömre a Dunántúli Tudományos Intézet jelenlegi főintézményének, a Regionális Kutatások központjának főigazgatója, dr. Horváth Gyula *azonnal vállalkozott* ennek a kötetnek a megjelentetésére! Tüstént munkához láttam, és hat hónap alatt sikerült tető alá hoznom, megírom illetve kiadásra előkészítenem a vállalt tanulmányokat. Serény kezek segítettek a gépelésben, a rajzolásban, az összefoglalások német nyelvre történő lefordításában, majd az egész anyag gépi megszerkesztésében. Szinte el sem akartam hinni, amikor a teljes anyag összeállt, és előttem feküdt ez a különböző „korú” és ihletésű munka a maga sokszínűségével. S azonnal adódott e mű összefoglaló címe: *Település – megye – régió!*

S most hadd ejtsek néhány szót e kiadvány *műfajáról* is. A falvak közel állnak szívemhez, magam is falun születtem és életem legszebb tíz évét ott éltem le. Ennek a falutörténeti részletnek a műfaja *mégsem* a lírához tartozik, hanem az *eposz* lehetne az irodalmi megfelelője. Mert az *igazság* világának *pontos* visszaadására törekszik, mint a hajdani nagy előd, Tinódi Lantos Sebestyén, akinek elvét mindenkor magaménak vallottam és vallom ma is: *az mi keveset írtam, igazat írtam*. Pontosságra törekedtem, de egy kicsit hosszadalmas lettem, főként *azért*, mert a hétköznapiakat felvillantó *valamennyi* forrást szerettem volna közkinccsé tenni. Így ez a munkám az eposzok *másik* érdekes tulajdonságát is hordozza: e falu történetében nem érdekelt felek számára kicsit unalmas olvasmány.

A következő a második tanulmány: Szigetvár történetének néhány érdekes részletét villantja fel. Ezt egy *próza*i irodalmi formába sorolnám: *életképek* a számára megfelelő műfaj. Szeretném, ha akiknek *elsősorban* szól, a *helytörténészek* és a *néprajzot művelők* számára *konkrét segítséget* nyújtanának adatai.

A harmadikat, a megye tanulmányt a *dráma* műfajába tartozónak érzem. Az eredeti feldolgozást nagyon lerövidítettem. Nem csak azért, mert időközben (hiszen az „alaptanulmányt” 1973-ban adták ki), sok érdekes, ebben a tanulmányban felvetett téma már *megtalálta* a maga részletes kidolgozóját, megkomponálóját, hanem azért *is*, mert ennek *fő érdeme* a kortársak vélekedését, kritikai észrevételeit visszatükröző *korabeli* vélemények közreadása. A legtöbb időt is *elsősorban* a nagy mennyiségű sajtóanyag és a korabeli hivatalos jelentések áttekintése és kritikai feldolgozása igényelte. A hangsúly tehát eltolódott, a közvetlenül hasznosítható, problémákat rejtő adatokra, megfontolásokra helyeződött át. Ez pedig a tanulmány egészének *hangulatát* változtatta meg. Számomra még most, újraolvasva is, szinte *tragikus*an térnek vissza a természeti csapások, az emberi törekvések meg-megújuló sikerei és kudarcai, a politikai élet viharai, a fel-felújuló kitörési kísérletek nyomán a „történelem megismétlődésének” drámaian komor képei. Az ember ritkán tanul az elődök botlásaiból, s néha valóban vakká válik a nyilvánvalóan félre vivő, vakvágányra vezető gondolatokkal szemben.

A negyedik tanulmány, amely egy az 1810-es években készült szupertitkos katonai jelentés alapján ad *közvetlen* képet a Dél-Dunántúl népeiről és azok életkörülményeiről, ismét az *eposz* műfajába tartozik, bár ez már „vegyes” műfaj, mert az *életképekkel* keveredik. Nagyon élveztem a katonai jelentések egyes szakaszainak *egyenkénti* feldolgozását. Olyan volt, mintha satíroztam volna, apránként tűntek fel a képek. A *napsütötte képek*: ahogyan a megtelepültek létrehozták új és új „ültetvényeiket”, megteremtették és véglegesítették az új falvakat, településeket, majd iskolákat, tanintézeteket létesítettek. És az *árnyékok*: ahogyan *mások* vitték el a hasznot, s a munka eredményei a határainkon kívül váltak palotákká vagy más luxus célok kiteljesítőjévé.

Az ötödik, a Dunántúli Tudományos Intézet történéseinek munkásságát bemutató tanulmány áll legközelebb a szívemhez. Ennek műfaja nehezen meghatározható. Én magam egy *nagyon tárgyilagos* összefoglalásra törekedtem, amelyben a Dunántúli Tudományos Intézet 47 évében ott dolgozó történészek törekvéseiről, munkájáról szerettem volna képet adni, azt bemutatni. Tartok azonban attól, hogy ez inkább *memoár* lett és nem *eposz*. Ezt majd a kritika eldönti.

Most pedig a tisztelt Olvasók szíves bírálatára, véleményére bocsátom ezt a munkámat! *Nem* kérem, hogy kíméletesek legyenek, mert minden történésznek állnia kell a vihart is, és a nyugalmat is. Úgy érzem, hogy most már *teljesíttem* azt a *küldetést*, amely még hátra volt. Talán megillet majd az alvás békessége.

Köszönöm Istenemnek, hogy ezt a napot megérhettem, Családomnak, hogy az alkotással járó izgalmait, kitéréseimet türelemmel elviselte, és nem utolsósorban nagyon köszönöm mindazoknak, akik e munka létrejöttét elősegítették. Nevüket hosszadalmas lenne felsorolni, azt a szívemben őrzöm és részben e könyv lapjain is megörökíthetem. De ezek a segítők bizonyosan *többen is* vannak: *azok*, akik ismerték a nehézségeket és segítettek annak legyűrésében példaadással, empátiával, együttérzéssel. Köszönöm mindazoknak, akik megrendezték és azoknak, akik eljöttek erre a könyvbemutatóra, vállalva az ezzel járó kényelmetlenséget, idővesztést, egy hosszú előadás esetleges unalmát. Köszönöm.

T. Mérey Klára

NAGY IMRE GÁBOR – RECENZÍÓ

Források Pécs történetéből címmel új kiadványsorozatot bocsátott ki a Pécs Története Alapítvány. Az új sorozat célja a kutatók által elsősorban vizsgált levéltári források, hivatalos iratok által kialakított történeti kép árnyalása és kiegészítése, a közgyűjteményekben és magántulajdonban lévő naplók, személyes emlékezések, interjúk, magánlevelezések stb. kiadásával. Vonyó József sorozatszerkesztő ajánlásában többek között elmondja, hogy „az olvasóban csak akkor alakulhat ki igazán eleven kép egy-egy régi korszakról, ha annak szereplőivel közvetlenül is találkozhat – legalább egykor leírt soraik elolvasása révén”, hiszen a kutatás nem állhat meg vaskos történeti monográfiák megjelentetésével.

A sorozat első kötetét, *Fischer Béla visszaemlékezéseit* Visy Zoltán építész, Fischer Béla nevelt fia adta közre, és bevezető életrajzzal, jegyzetekkel, mellékletekkel, fényképekkel látta el. A visszaemlékezést szöveghűen (a bevezetőben tévesen betűhűként szerepel), a mai helyesírás szerint, az eredeti, esetenként sajátos szóhasználat meghagyásával közölte, és csupán alcímekkel egészítette ki.

A visszaemlékezés az időrendet követi, ám gyakran – sajátos hangulatot teremtve – későbbi történéseket is beleszótt az emlékezés írója. Fischer Béla elsőként a szülővárosi, gyöngyösi évekről számolt be. Mindössze kétéves volt, amikor édesapja elhunyt, aki építész volt. Egy család sorsán keresztül a hazai középosztály gyengeségének rendkívül jó és szemléletes példáját nyújtja az emlékirat. Családfenntartó hiányában az édesanyja elszegényedett, ezért szorult anyagi helyzetében kénytelen volt gyermekei neveltetéséhez rokoni segítséget kérni. Bélát hétéves korától az anyai ágon rokon pécsi Fischer Lajos, Ernő bátyját pedig Berkó Aladár egri királyi ügyész vette magához, hogy megakadályozzák a középosztályból való lesüllyedésüket, és úriemberré neveljék őket. A harmadik fiú, József kereskedőtanonc lett, őt nem vállalta senki sem, és özvegy édesanyja kénytelen volt valamilyen kereső pályát választani számára. Az édesanyja később újból férjhez ment.

Ellentétesen emlékezett vissza Fischer Béla a gyöngyösi és kezdeti pécsi évekre. Mivel hétéves korában Pécsre került, ezért Gyöngyösről viszonylag kevés emlékekkel rendelkezett, ám melegséggel gondolt vissza az itt eltöltött időre: az akkori mezítláb járásra, testvérével való verekedésre, rokonaira, nyolc év távollét után nagyanyjánál töltött szünidőre stb.

Bélát Pécssett nagyanyjának a testvérei nevelték fel. Fischer Lajos, Szidónia és Kornélia már idős emberek voltak, így a szülők távollétét a generációs különbség is súlyosbították, hiszen a nagybácsinak nevezett Lajos gyermekei – Ferenc, Laura és ifjabbik Lajos – is már szülei korosztályához tartoztak. (Ferenc fia a későbbi belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc, akit néha tévesen Béla testvéreként említenek.) Fischer Béla érthető módon nehezen illeszkedett be új családjába, ahol nem éltek vele egykorú gyermekek. Gyermekkorára, mint nagyon egyhangú, eseménytelen és szomorú időszakra gondolt vissza, és nehezen talált magára. Helyzete tanulmányait és pályaválasztását is befolyásolta. A ciszterci rend pécsi

főgimnáziumában ingadozó eredménnyel tanult, egyszer évet is ismételt. Az ábrándozó, érzékeny lelkű gyermeket a művészet, előbb a festészet, majd később az irodalom érdekelte, és újságíró szeretett volna lenni. Legszebb emlékei közé tartoztak az ifjabbik Lajos nagybátyjánál töltött kéthónapos vakációk, aki egy alföldi uradalom, Almásy Dénes gróf gazdatisztje volt. Korán bekövetkezett halálával Fischer Béla egyetlen barátját veszítette el. A mezőgazdasági munka, a grófokat és a szegény napszámosokat, gazdasági cselédeket elválasztó társadalmi igazságtalanság megismerése olyan élményévé vált, amely későbbi közigazgatási pályáján is elkísérte.

Gimnáziumi diákként ismerkedett meg a szerelemmel, önképzőköri dolgozataival pályadíjakat nyert, évtizedekkel később is szeretettel írt tanárai többségéről. Felnőtté érését pécsi családtagjainak fokozatos elvesztése is sietette. A pécsi püspöki jogakadémiára jobb lehetőség hiányában írtatták be. Szellemes a kisvárosi jogászélet leírása, amelyben szinte fontosabb szerepet játszottak a társasági események (séták, lányok kíséretetése, bálók, biliárdok, ellenzéki politikai megmozdulások, párbajkodex ismerete stb.), mint jogi előadások hallgatása és az ügyvédi gyakorlat. A tanárai közül Kossutány Ignácot, Bors Emilt és Angyal Pált emelte ki.

Sikeres államvizsgája után – ismét jobb lehetőség és anyagiak hiányában – közigazgatási pályára lépett, és 1900-ban gyakornokként Baranya vármegye szolgálatába állt. Bárány Fejérváry Imre, Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város nagyhatalmú főispánja volt az, aki megszerettette, megkedveltette vele a közigazgatási munkát. A tehetséges fiatalember fokozatosan jutott előre a hivatali ranglétrán. A századforduló utáni első évek főként a pályakezdés és a békés társasági életet jelentették a fiatal vármegyei tisztviselő számára. A vármegyei tisztviselői kar hétköznapijai, az abbáziai és velencei nyaralás, a pécsi társasági élet, az egri, bécsi, balatoni utazás, az ismerkedési szokások, a házasságkötése, és az új rokoni kapcsolatok stb. leírása a visszaemlékezés legszebb és legérdekesebb részei közé tartoznak. 1904-ben vette feleségül Visy László ügyvéd leányát, Mártát, és ezzel bekerült a város egyik legtekintélyesebb, francia nevelőt is alkalmazó polgár-családjába.

1904–1905-től a békés társadalmi események ismertetését a politikai eseményeké váltja fel. Az ellenzéki pártok 1904. évi pécsi tömeggyűlésének, az 1905. évi nemzeti ellenállásnak, a koalíciós korszaknak, apósa nemesség adományozásának és pécsi főispánságának, az utolsó békeéveknek leírása főként a politikatörténet kutatói számára fontos forrás. Fischer Béla kiábrándult a koalíciós korszak alatti közéletből, mert nem történt semmi sem az alsóbb néprétegek megsegítésére és a nemzeti vívmányok érdekében. „Megundorodtam az emberektől” – írta, és „kezdett kiérlelődni bennem a meggyőződés, hogy a politika, valakinek találó megjegyzése szerint, úri huncutság...” Hasonlóképpen rossz véleménnyel volt a középosztály általános műveletlenségéről, az irodalmi és művészeti analfabetizmusáról és a társadalmi kérdések iránti érzéketlenségéről.

Az első világháború, majd az azt követő szerb megszállás felkészületlenül érte a magyar társadalmat, közte az emlékirat szerzőjét is. A háború kitörésekor a

katonák lelkesen vonultak be, Fischer Béla is önként jelentkezett frontszolgálatra. Egy önkéntes egészségügyi osztag vezetője lett az orosz hadszíntéren, ápolónő felesége és sógornője társaságában. A front mögötti hadikórház életének ismertetése tanulságos adalékokkal szolgálhat az első világháború történetéhez. 1915-ben visszatért régi megyei munkájához, a baranyai közutak fenntartásához, majd a következő évben átvette a közellátási ügyek intézését, és két éven át vívott szinte reménytelen harcot a tervszerűtlen rendeletekkel és az ügyfelek jogos panaszai-
val. Az 1918. évi katonalázadásnál sajnálatosan megszakadt az elbeszélés fonala és az utolsó két fejezet, az 1918 és 1921 közötti szerb megszállás és az azt követő felszabadulás leírása már csak vázlatosan, vezérszavakban íródott meg. Ez annál is inkább sajnálatos, mert az emlékirat szerzője éppen 1918-tól vitt vezető szerepet a megyében. A szerb megszállás alatt ő volt az a legmagasabb rangú megyei tiszviselő (másodfőjegyző), aki nem menekült el Pécsről és nem állt a szerb közigazgatás szolgálatába. Tevékenysége miatt a szerbek többször letartóztatták, és Szerbiába internálták.

Minden emlékirat egyik legfontosabb kérdése, hogy kinek és milyen célból íródott. Erre nincs teljesen egyértelmű utalás, feltételezhető azonban, hogy Fischer Béla kiadásra szánta. A bevezető tanulmányban is az szerepel, hogy a visszaemlékezéshez fogalmazvány is készülhetett, és azt a szerző élete utolsó éveiben vette papírra, nézte át, javította ki és gépelte le. A visszaemlékezés fent ismertetett tartalmi gazdagsága, stílusa és szemléletmódja egyaránt kiemelkedő értékű. A többszöri figyelmes elolvasás is azt támasztja alá, hogy Fischer Béla jó memóriával rendelkezett, aki meglehetősen pontosan emlékezett az évtizedekkel azelőtt történt eseményekre, személyekre, és vissza tudta adni a kor hangulatát, a különböző életkorú, vallású, nyelvű, nézetű emberek együttélésének kisebb-nagyobb gondjait. A megye és város legfelsőbb társadalmi köreiben egyaránt otthon volt, ugyanakkor 1918-ig nem töltött be vezető tisztséget, nem volt döntő helyzetben, ezért nem fűződött ahhoz érdeke, hogy tetteit utólag szépítse és magyarázza. Képes volt arra, és ez igen ritka tulajdonság, hogy nemcsak belülről, hanem kívülről, kritikusan szemlélje azt a réteget, amelynek maga is tagja volt. Stílusa rendkívül élvezetes, könnyen olvasható, helyenként irodalmi szintű. A visszaemlékezés nem egykorú napló, hanem a történetek után évtizedekkel később készült olyan írás, amely nyilvánvalóan válogat a sokféle emlékek közül, esetleg valamit elhallgat, más dolgokat pedig kiemel. Éppen ez a szelektálás jelenti a visszaemlékezés jelentőségét, hiszen ebből egyértelműen kiderül, hogy az írója mit tartott fontosnak és említésre méltónak.

Sajnálatos, hogy a visszaemlékezéshez a rövid bevezető életrajz mellé nem készült bevezető tanulmány, kor- és társadalomtörténeti összefoglaló, és a jegyzetek is rendkívül szűkszavúak, többségében csak az idegen szavak és kifejezések magyarázatára szorítkoznak. Bár a kötetben vázlatos családfák és a forrásközlés terjedelméhez képest szokatlanul nagy és terjedelmes névmutató, valamint helynévmutató is található, ezek összessége sem helyettesítheti a tudományos jegyzetapparátust. (A névmutató, amely a közreadó, a sorozatszerkesztő és a recenzi-

ót író közös munkája, sajnos a szembetűnő nyomdahibáktól sem mentes.) A fentiek komoly hiányosságai a kötetnek, hiszen a legjobb forrás sem beszél önmagától, a közreadó feladata és kötelessége ennek megszólaltatása. Egy részletes tudományos kor- és társadalomtörténeti bevezetés annál is inkább megírható lett volna, hiszen a ciszterci főgimnáziumról, a püspöki jogakadémiáról, Pécs város e korszakáról már több forrás és feldolgozás született. Azáltal, hogy hiányzik annak a közegnek, kornak bemutatása és elemzése, amelyben az emlékirat szerzője élt és dolgozott, sokféle összefüggés rejtve maradhat az olvasó elől, sőt bizonyos esetekben hamis kép alakulhat ki benne. A visszaemlékezés közreadása így sajnálatosan féloldalúra, felemásra sikeredett, bár a kötet szerkesztője személyes emlékeit, ismereteit a visszaemlékezés közreadásánál is hasznosítani tudta, és öröndetesen sokat tett Fischer Béla megismertetéséért, amelyről a lábjegyzetekben feltüntetett tanulmányai is tanúskodnak.

Források Pécs történetéből 1.

Fischer Béla visszaemlékezései. Közreadja, a bevezetőt, a jegyzeteket és a mellékleteket írta: Visy Zoltán. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2006.

***

A Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével című forráskiadványt Hornyák Árpád, a Pécsi Tudományegyetem fiatal tanára fordította, szerkesztette és bevezetőt, jegyzeteket, névmutatót írt hozzá. A kötet a járulékos részekeken kívül három részre tagolható.

Az első fejezetben – „»Ahogy történt...« Pécs-Baranya megszállása szerb szemmel” – a kötet fordítója és szerkesztője elbeszéli a visszaemlékezés születésének körülményeit, és lényegre törően összefoglalja a kor történetét, lábjegyzetekben ismerteti irodalmát. Az emlékirat szerzője, Milan Glibonjski zombori tanítóképzős diákként ismerte meg Baranya vármegyét. Nővére Illocskán volt tanítónő. Az 1909–1910-es nyári szünetében Jovan Cvijić neves szerb etno-geográfus módszerei alapján felméréseket végzett a baranyai falvakról a belgrádi egyetem számára. Mivel jól tudott magyarul és megfelelő helyismerettel bírt hazafias lelkesedésből felajánlotta segítségét a szerb hadseregnek, és szerepet játszott a szerb megszállás előkészítésében. 1919 és 1921 között a baranyai sajtóiroda vezetője és egyben a *Baranjski glasnik* (Baranyai Közlöny) hetilap szerkesztője volt. Párizsba is elutazott, hogy a szerb béke delegáció számára segítséget nyújtson és adatokat szolgáltatson.

Visszaemlékezéseit, amelyet nyugdíjas tanítóként írt, a Szerb Tudományos Akadémia levéltára őrzi. 1975-ben fejezte be a *Rabságba vetett lelkek nyomában* és 1969-ben a *Baranya 1919–1923 c.* munkáját, a két részlet a fenti sorrendben került közlésre.

A kötet szerkesztője jól összefoglalja az egymásnak gyakran ellentmondó magyar, angol és szerb történeti irodalom megállapításait. A jugoszláv kormány a békekonferencián eredetileg nem kérte a belgrádi katonai konvenció által meg-

szállt bácskai és baranyai területek (a baranyai háromszög kivételével) államukhoz csatolását, mert a hivatalos magyar népszámlálásokra támaszkodó szakértők nem mutattak ki a területen szerb és horvát lakosságú többséget. A helyzet az 1919 márciusában elrendelt szerb népszámlálás után változott meg, amely különböző eszközökkel a ténylegesnél lényegesen nagyobb számú szerb és horvát lakosságot tüntetett fel. Az etnikai és stratégiai (pécsi feketeszen megszerzése) érvek alapján azután a jugoszlávok területi követelésekkel álltak elő, amelyhez igyekeztek megszerezni az itt élő lakosság, illetve később a fehérterror elől ide menekült baloldali (többségében szociáldemokrata) politikusok támogatását is.

A *Rabságra vetett lelkek nyomában* c. kéziratban Glibonjski patetikus, érzelmileg elfogult, irodalmi stílusban először arról ír, hogy 1686 után a görögkeletiek katolizálták Magyarországon. A szerbek és horvátok asszimilációjára három helyi példát hoz fel: a pécsi bosnyákokat, Rácvárost és Püspökbogádot. (Az utóbbi példa ugyan kevésbé szerencsés, hiszen Püspökbogádnak már a 18. században sem volt számottevő délszláv lakossága.) A történeti érvek felemlegetése (amely a magyar történeti érvek ellenpéldájának is tekinthető) a visszaemlékezés második részének egyfajta bevezetőjeként szolgál.

A *Baranya 1918–1923* c. feljegyzése első felében Glibonjski röviden írt az 1909–1910. évi baranyai felméréséről; Baranya 1918. évi szerb megszállásáról; a Štiljanoviæ szerb despotáról elnevezett szerb árvaházról és magáról a despotáról, aki 1508-tól 7 éven át Siklósról kormányozta a szerbeket; a magyar emigránsokról és a pécsi választásokról, a Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság kikiáltásáról.

A visszaemlékezés második, terjedelmében is leghosszabb része az évekig elhúzódó „pécsi kérdés” rendezésével foglalkozik. Ebben kapott igazi szerepet Glibonjski, és vélhetően ez érdeklí jobban az olvasókat is. Glibonjski a baranyai horvátok megnyerése érdekében nagygyűléseket szervezett pl. Dárdán, Pélmostonon, Mohácson és Pécsen. Ezeken a gyűléseken és a hasonló ünnepségeken határozatot, illetve nyilatkozatot fogadtak el Baranya Jugoszláviához történő csatolásáról, amelyeket táviratban küldtek el Párizsba. A villányi nagygyűlés lefolyásáról a magyar történettudomány számára ismeretlen adatokkal is szolgált. Miután a magyar béke delegációnak átadott békefeltételek a területet változatlanul Magyarországnak ítélték, ennek megváltoztatására egy baranyai küldöttség is útnak indult Párizsba, amelynek tagjaként jutott ki 1920 februárjában Párizsba. Párizsi, majd belgrádi útjáról érthető módon elég sokat beszél, hiszen itt vezető politikusokkal találkozhatott. A visszaemlékezés a zóki régészeti ásatások, a kiürítés és a határmegállapítás ismertetésével ér véget, amely eseményeknek szintén tevékeny részese volt.

Glibonjski összességében hamis képet sugall olvasóinak. A baranyai területek Jugoszláviához csatolására való törekvést úgy próbálja beállítani, mintha ez az etnikai elvek megvalósulását szolgálta volna, és az itt élő lakosság követelésére történt volna. A valóságban az elcsatolásnak csak bizonyos, a visszaemlékezésben is említett személyek és csoportok voltak a hívei, és az etnikai elv nem érvényesült a trianoni békeszerződésben, hiszen színmagyar területeket csatoltak az

utódállamokhoz. A szerb megszállás atrocitásáról is hallgat. Visszaemlékezése szerint a magyar katonai kiküldött az alábbi gondolatokat fejtette ki a katonai hatalom átvétele alkalmával: „Köszönetet mondott a hozzájuk intézett szavakért és a magyar katonaság üdvözléséért, majd hozzátette: boldog, hogy ebben a pillanatban kifejezheti mélységes tiszteletét és csodálatát a dicső szerb katonaságnak, amelynek nem pusztán önfegyelmét, hanem emberségét csodálja, amellyel több mint barátságos módon bánt a megszállt területek minden nemzetiségével, és amit minden magyar teljes mértékben elismer.” Tudjuk, hogy a valóságban az idegen megszállások általában nem súrlódásmentesek. Nem volt az a szerb megszállás sem, különös tekintettel arra, hogy egy Magyarországnál fejletlenebb ország igyekezett a maga közigazgatását, morálját ráerőltetni a térségre.

Glibonjski meggyőződése a történetek után félévszázaddal sem változott. Az „Utószó helyett” fejezetben arról ír, hogy helyes volt a baranyai területek Jugoszláviához csatolásáért folytatott harca: „Arról is meg vagyok győződve, hogy más, idősebb, tapasztaltabb és nagyobb tudással rendelkező személy e jelentős események forgatagában nálam sokkal többet tehetett volna, ha nem is pont abban, hogy Baranyában nagyobb területet szerezhessünk, de [talán abban – H. Á.], hogy bizonyos dolgok határozottabb és tökéletesebb módon rendeztessenek, és az elért eredmények jobban, alaposabban és sikeresebben legyenek megőrizve.”

Éppen a szemlélete, az elfogultsága, a nacionalizmusa, a magyarsággal való ellenséges magatartása visszaemlékezésének legfőbb értéke. Glibonjski őszinteségéhez nem férhet kétség, hiszen olyan tevékeny résztvevője volt az eseményeknek, aki nem volt vezető tisztségben, ezért nem fűződött érdeke a tények meghamisításához és nem kellett utólag magyarázkodnia. Igyekszik ugyan saját szerepét kiemelni, és félévszázad távlatából sok dologra rosszul emlékszik, különösen megkérdőjelezhető hosszú idézeteinek hitelessége.

A visszaemlékezést bőséges és kimerítő jegyzetapparátussal látta el a szerkesztő, és névmutatót, illetve a helységnevek magyarátát is elkészítette a kötethez. Összességében ez a kötet fontos állomás a szomszédos országok nézeteinek megismerése szempontjából, amely minden párbeszéd előfeltétele.

Források Pécs történetéből 2.

Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével. Milan Glibonjski visszaemlékezései. Fordította, a bevezetőt, a jegyzeteket és a névmutatókat írta, a kötetet szerkesztette Hornyák Árpád. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2006.

Tisztelt hölgyeim és uraim, kedves pécsiek!

Pécset kulturált, kreatív – de sikertelen városnak tartják hazánkban. Bizonyára sokan elgondolkodtak már azon, miért alakulhatott ki ez a kép másokban.

Őszintén szólva, a graffitis falakat, a szemetelő embereket, az igénytelenséget, málladozó, elhanyagolt épületeket szemlélve igen erősen kell koncentrálnunk városunk művészeti kínálatára, hogy megfeleljünk a kulturált jelzőnek.

Kétségkívül mitől vagyunk ma sikertelenek? Könnyű volna – az egyébként vérlázítóan igaz – hazai közviszonyokra fogni sikertelenségünket. A döntések és fejlesztési közforrások hihetetlen mértékű fővárosi centralizására, a vidék erőforrásainak jól szervezett elszívására.

Az igazság azonban ennél keményebb, jórészt magunknak köszönhetjük lemaradásunkat.

Az elmúlt évtizedekben túl sok volt a virtuális siker. A pécsi szellemi elit, a közélet egymással hadakozik kicsinyes tétékért, és nem látja a fától az erdőt. Kozmopoliták vagyunk a magunk provinciális módján, míg sikeres városoknak a lokálpatriotizmus a vezérelve. Figyelni kellene a világban zajló folyamatokra. A mindent elsöprő globalizáció mellett elindult a lokalizáció, helyi közösségek összefogása, közös cselekvése. Ez érdeemben fékezi a globalizációt, emellett sikeressé teszi az adott közösséget atomizált környezetében.

Zsolnay korában pedig a városi összefogásra számos példa akadt, csakúgy mint a felelős gondolkodásra is. A Pécsi Közlöny 1907. október 13-i számának visszaemlékezéseiben idézik Zsolnayt: „Mikor szó volt köztünk arról, hogy tulajdonképpen ki az igazán úr, így felelt: aki minél több embernek tud kenyeret adni, azért erre az uraságonra büszke vagyok.”

Talán éppen Zsolnayhoz kötődő értékek miatt mozdult meg a város az ő szobra érdekében. Amikor megismertem a bedeszkázott szobor történetét, és jeleztem a kamara, majd a város vezetésének, próbáljuk meg a haszontalan politikai viták helyett megismételni a múlt század eleji összefogást, magam sem gondoltam, hogy ilyen sikerrel járunk.

A számtalan adomány mellett, nem volt olyan kérésünk a szobor érdekében, amelyet ne teljesítettek volna soron kívül a megkért vállalkozók, hivatalnokok. Csak egy rossz emlék marad az adakozókban és bennünk, az a bizonyos 1%, amely még hiányzik az igazi 100 százalékos sikerhez. Reméljük, még ez évben ez is meglesz.

Ezt az egy ügyet leszámítva, a szobor körüli összefogás, az adományok, a városi testület gyors reagálása, a közreműködő tervezők, városi tulajdonú cégek, hivatalok és művészek példája mégis csak azt mutatja, a város képes a jó célokért közösen cselekedni – tud sikeres lenni. Innen, ettől a ponttól kezdve óriási a pécsi kulturális, civil, politikai és gazdasági közélet vezetőinek felelőssége: mert lehet közös célokat meghatározni, lehet e célok elérésére mozgósítani, lehet mindenki számára kedvező megoldásokat találni, – csak mernünk kell végre sikeresnek lenni.

Nekem ezt üzeni Zsolnay Vilmos öröksége.

Köszönöm figyelmüket.

Sikfői Tamás

Elhangzott a Zsolnay-szobor újraavatásakor Pécsen, 2007. október 13-án.

Száz éve Pécsett... 1907-ben

október 3–6 A Szabad Tanítás Országos Kongresszusa Pécsett.

október 6. A Függetlenségi Párt baranyai nagygyűlése a kiállítási színpadon.

október 6. Az aradi vértanúk napján ünnepi megemlékezés a kiállítási színpadon.

október 10. A Szociáldemokrata Párt demonstrációja az általános titkos választójogért.

október 12. A Zsolnay-szobor avatásának előestéjén ünnepi hangverseny az ünnepélyek csarnoka előtt.

október 13. Felavatták a Zsolnay-szobrot. Az ünnepségen részt vett a kormány képviselőjében Kossuth Ferenc kereskedelmi- és iparügyi miniszter, valamint Szerényi József államtitkár.

október 14. Vármegyei közgyűlés.

október 15. Bezárt a Pécsi Országos Kiállítás és Vásár.

október 19. Kada Elek: Helyreasszony című operettjének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

október 20. Őszi ünnepély a Tettyén.

október 22. Szüreti felvonulás a Búza tértől a kiállítás területéig.

október 24. Városi közgyűlés.

október 28. Megalakult a Nemzeti Szabadtanítás Pécsi Egyesülete.

október 29. Molnár Ferenc: Az ördög című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 7. Paul Gavault-Robert Charvay: Josette kisasszony. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 9. Bizet: Carmen. Operabemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 14. Ernst von Wildenbruch: Rabenstein Bersabé című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 19. Szent Erzsébet születésének 700. évfordulója alkalmából ünnepi szentmisék a város templomaiban, megemlékezések az iskolákban.

november 20. Kulturális estély a színházban a Szabad Tanítás javára.

november 22. Pécs város díszpolgára lett Wekerle Sándor miniszterelnök, Andrassy Gyula belügyminiszter, Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter és Szerényi József államtitkár.

november 23. A Pécsi Dalárda estje a Vigadóban.

november 23. Louis Varney: Tiszt urak a zárdában. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 24. A Pécsi Katolikus Kör Erzsébet-ünnepélye.

november 26. Henri Bernstein: Kerülő út című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 30. Victor Roger: Bibliás asszony című operettjének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

december 1. A város gazdasági életének fellendítéséért díszpolgári címet kapott Zsolnay Miklós gyártulajdonos.

december 1. A Pécsi Katolikus Kör felolvasó-estje.

december 1. A Pécsi zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Vigadóban.

december 6. Henri Bataille: Nászinduló című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

december 9. Oscar Strauss: Varázskeringő. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.

december 16–17. Városi közgyűlés.

december 23. Baranya vármegye tisztújító közgyűlése.

Hetvenöt éve Pécsett... 1932-ben

október 1. Rendkívüli városi közgyűlés az Irányi Dániel téri iskolaépítés munkálatairól.

október 1. Énekes István ökölvívó olimpiai bajnok és a BVSK ökölvívó csapatának bemutatkozása.

október 2. Népünnepély a Tettyén.

- október 6.* Az aradi vértanúk emlékünnepsége a város oktatási intézményeiben.
- október 9.* Dísztorna ünnepély a Pécsi Nemzeti Színházban Pelle István tornász olimpikon és a tornász csapat részvételével.
- október 16.* A Pécsi zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Pannoniában.
- október 20.* Szlatinay Sándor: Érik a búzakalász. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 19–20.* Városi közgyűlés az 1933. évi költségvetésről.
- október 22–30.* Nemzetközi birkózóversenyek a színházban.
- október 25.* Fodor László: Csók a tükör előtt című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 28.* Vaszary János: Angyalt vettem feleségül. Vígjáték bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 1.** Bús Fekete László: Méltóságos asszony trafikja című vígjátékának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 4.* A Janus Pannonius Társaság felolvasó ülése a Vármegyeházán.
- november 4.* Szenes Andor-Sándor Jenő: Weekend. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 8.* Egyházzenei hangverseny a Belvárosi templomban.
- november 10.* A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének Grieg-hangversenye a Pannoniában.
- november 10.* Molnár Ferenc: Harmónia című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 13.* A Pécsi Szeráfi Kórus hangversenye a Ferences templomban.
- november 15.* A Nemzeti Szövetség Női Osztályának magyar estje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 17.* Bónyi Adorján: Egy kis senki című vígjátékának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 19.* Erzsébet királyné emlékére díszközgyűlés az Erzsébet Tudományegyetemen.
- november 19.* A Szent Erzsébet Leánygimnázium 25 éves jubileumi ünnepsége.
- november 20.* Istókovits Kálmán festőművész kiállításának megnyitója a Vigadóban.
- november 20–27.* Pécsi Szociális Hét.
- november 26.* A Pécsi Dalárda hangversenye a Vigadóban
- november 27.* Dabasi Kovács Gyula festőművész képeiből nyílt kiállítás az Arany Hajóban.
- november 30.* Edvi Illés Aladár, Pállya Celesztin és Udvary Pál festőművészek kiállításának megnyitója a Széchényi étteremben.
- november 30.* John van Druten: Mindig lesznek Júliák című komédiájának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 1.** Megkezdődött a város gyermekétkeztetési akciója.
- december 1.* Lajtay Lajos–Békeffi István: Amikor a kislányból nagylány lesz. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 3.* Stefániai Imre és D. Hamerli Lili (ének) hangversenye a Pannoniában.
- december 4.* Piller György vívó világ bajnok és a vívó olimpikonok bemutatkozása a színházban.
- december 3–4.* Pécssett tartotta vándorgyűlését a Magyar Történelmi Társulat.
- december 5–7.* Bányászsztrájk.
- december 7.* Harmath Imre–Brodszky Miklós: Ezerjő. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 8.* Felavatták a PVSK fedett sportlőterét.
- december 11.* A Pécssett élő erdélyiek tiltakozása a romániai magyarüldözések ellen.
- december 12.* A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Pannoniában.
- december 14.* Rákosi Viktor: Emmy című vígjátékának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 18.* Trianon-kiállítás nyílt a Városházán.
- december 18.* Pécsi képzőművészek kiállításának megnyitója a Vigadóban.

- december 20.* Vaszary János: Jó házból való úrilány című vígjátékának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 22.* Ábrahám Pál: Hawai rózsája. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 29.* Hunyady Sándor: Erdélyi kastély című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

Ötven éve Pécsett... 1957-ben

- október 3.** Indonéziai képviselők látogatása.
- október 5.* Megyei KISZ aktívaértekezlet a Doktor Sándor Művelődési Házban.
- október 5.* Madách Imre: Az ember tragédiája. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 14.* A Pécsi Filharmonikus Zenekar hangversenye a Liszt-teremben.
- október 21.* Az Örmény Állami Népi Együttes vendégszereplése a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 21.* Arany János halálának 75. évfordulóján emlékest a Pécs Városi Művelődési Házban.
- október 26.* Modern magyar képzőművészet – Forgács Hann Erzsébet emlékgyűjtemény. Állandó kiállítás nyílt a Janus Pannonius Múzeum Rákóczi úti épületében.
- október 26.* A HNF Pécsi Írócsoportjának irodalmi estje a Nevelők Házában.
- november 2–9.** Tíz nap, amely megrengette a világot címmel szovjet könyvkiállítás nyílt a HNF Janus Pannonius utcai székházában.
- november 6.* Visnyevszkij: Optimista tragédia. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 6–23.* Az 5 éves Pécs Városi Művelődési Ház rendezvénysorozata.
- november 7.* Díszünnepség a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 7.* Doktor Sándor harcos élete címmel kiállítás nyílt a Pécs Városi Művelődési Házban.
- november 11.* A Pécsi Szimfonikus Zenekar hangversenye a Liszt-teremben.
- november 17–30.* Légtöltési kiállítás a Hazafias Népfront székházában.
- november 25.* A Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 26.* A Finn Építőmunkások Szakszervezete küldöttségének látogatása.
- november 27.* Ivo Macek zongoraművész hangversenye a Liszt-teremben.
- november 30.* A Nagyvilág című irodalmi folyóirat estje a TIT-székházban.
- december 2.** A Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 3.* A Baranya megyei képzőművészek Függetlenek csoportjának munkáiból nyílt kiállítás a Hazafias Népfront székházában.
- december 7.* Politikai nagygyűlés a Pécsi Orvostudományi Egyetemen, melynek szónoka Marosán György, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja.
- december 13.* József Attila emlékest a Doktor Sándor Művelődési Házban.
- december 14.* Kodály Zoltán 75. születésnapja alkalmából hangversénysorozat kezdődött a Liszt-teremben.
- december 14.* I. Országos Művész-fénykép Kiállítás nyílt a Járási Tanács dísztermében, a Kulich Gyula utca 5. sz. alatt.
- december 21.* A Pécsi Irodalmi Színpad Ady-estje a TIT Bartók Klubjában.
- december 28.* Díszünnepség a Doktor Sándor Művelődési Házban, a magyar kommunista ifjúsági mozgalom születésének 39. évfordulója alkalmából.
- december 29.* Lehár Ferenc: Vig özvegy. Operettbemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.

Huszonöt éve Pécsett... 1982-ben

- október 1–3.** Egyetemi Napok. Az ország öt tudományegyetemének rendezvénye a Pécsi Tudományegyetemen.

- október 2.* Csehov: Cseresznyés kert. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 2.* Nemzetiségi zenei együttesek koncertje a Mozgalmi Házban.
- október 3.* Kálmán Imre: Az ördöglovas című operettjének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 4.* A honfoglaló magyarok élete címmel László Gyula régészprofesszor grafikai kiállításának megnyitója a Ságvári Endre Művelődési Házban.
- október 5.* A Pécsi Filharmonikus Zenekar hangversenye a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 7.* Megrongálták a Zsolnay-kutat
- október 8–9.* Pécsi Orvosegyetemi Napok.
- október 8.* Füle Mihály grafikusművész kiállításának megnyitója a POTE-n.
- október 12–16.* VI. Nemzetközi Felőtt Bábfesztivál.
- október 13.* Lukács Sándor színművész előadói estje a József Attila Művelődési Házban.
- október 15–16.* Gyermekek fül-orr-gégészek vándorgyűlése a PAB-székházban.
- október 16–17.* Mecseki Szüreti Napok.
- október 19.* Nevetni, sírni címmel Levendel Júlia és Horgas Béla irodalmi estje az Ifjúsági Házban.
- október 19.* A Baranya Megyei Könyvtár Ars poetica rendezvénysorozatának vendége volt Mészöly Miklós író.
- október 20–21.* Építőipari környezetvédők országos konferenciája a PAB-székházban.
- október 21.* Illyés Ferenc képiállításának megnyitója a Képcsarnok Ferenczy-termében.
- október 22.* Népi gyógymódokról tartottak tanácskozást a PAB-székházban.
- október 22.* Köpeczi Béla művelődési miniszter pécsi látogatása.
- október 22.* Pécs Város Tanácsának VB ülése a város utcaneveiről, személyi kérdésekről.
- október 25.* Magángyűjtők anyagából fegyverkiállítás nyílt a Helyőrségi Klubban.
- október 26.* Pécsi Ildikó Szerelem, szerelem című előadóestje a Doktor Sándor–Zsolnay Művelődési Házban.
- október 26–27.* Adatvédelmi országos konferencia az Ifjúsági Házban.
- október 27.* Kodály Zoltán születésének 100. évfordulója tiszteletére kiállítást rendeztek és emléktáblát avattak a Leöwey Klára Gimnáziumban.
- október 27.* Dundo Maroje – az Eszéki Népszínház vendégjátéka a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 28.* Pécs Városi Tanács ülése többek közt a lakásgazdálkodásról.
- október 28.* Muzslai Kampis Margit rajzaiból nyílt kiállítás a JPTE Tanárképző Karán.
- október 29.* Victor Hugo: Királyasszony lovagja című romantikus drámájának kamaraszínházi bemutatója a Ságvári Endre Művelődési Házban.
- október 29.* A Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztályán megnyílt a Mecsek és környéke természeti kincseit bemutató állandó kiállítás.
- október 30.* A Pécsi Nemzeti Színház ünnepi társulati ülésen köszöntötte a 80 éves Illyés Gyulát.
- október 29.* Huszonöt éves évfordulóját ünnepelte a Baranya Megyei Idegenforgalmi Hivatal.
- november 5.** Átadták a Lác utcai új rendelőintézetet.
- november 6.* Szomory Dezső: Hagyd a nagypapát! című darabjának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 6.* A Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának ünnepe az Ifjúsági Házban.
- november 8.* Ella István orgonaestje a Székesegyházban.
- november 9.* Muzsikáló kávéház: Mozart-est a Nádorban.
- november 10–12.* Mikro-elektrotechnikai országos tanácskozás az Ifjúsági Házban.
- november 10.* Szemenyei Ferenc festőművész kiállításának megnyitása a POTE-n.
- november 10.* A Pécsi Filharmonikus Zenekar kamaraestje a Liszt-teremben.

- november 11.* Csete Ildikó textilművész és Kun Éva keramikusművész munkáiból nyílt kiállítás a Képcsarnok Ferenczy-termében.
- november 11–12.* Építésgazdaság 1983 címmel országos konferencia az Építők Klubjában.
- november 11–14.* X. Ökölvívó Steinmetz Kupa a Városi Sportcsarnokban.
- november 12.* Nő '82 címmel nemzetközi fotókiállítás nyílt a Pécsi Galériában.
- november 12–13.* A Budapest–Pécs vasúti közlekedés centenáriuma alkalmából tudományos emlékülést tartottak a MÁV Pécsi Igazgatóságán.
- november 18–20.* Országos bányaorvosi kollokvium az Ifjúsági Házban.
- november 19–21.* I. Sopianae Kupa nemzetközi kézilabdatorna a Városi Sportcsarnokban.
- november 20.* Bikasírató. A Pécsi Balett bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 20.* A 25 éves Mecsek Kórus jubileumi koncertje a Liszt-teremben.
- november 23.* A 25 éves évfordulóját ünneplő MÉV Koncert Fűvöszenekar hangversenye a Ságvári Endre Művelődési Házban.
- november 24.* A Baranya Megyei Tanács ülése a tanácsi intézményekben folyó kutatómunkáról.
- november 25.* Az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának ülése, melyen részt vett Aczél György, az MSZMP KB titkára.
- november 25–26.* Országos munkaügyi konferencia a Petőfi moziban.
- november 28.* A Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 28.* Átadták a Nevelési Központ Művelődési Házát.
- november 29.* Ünnepi városi tanácsülés Pécs felszabadulásának 38. évfordulóján.
- november 29.* A városi tévé – kábeltévé – első adása.
- november 30.* A helyi könyvkiadás negyedszázada Magyarországon címmel kiállítás és kétnapos tanácskozás a Mozgalmi Házban.
- november 29.* Átadták a PMSC tornacsarnokát.
- december 1.** Megnyílt a Fészek Áruház.
- december 2.* Csáki-Maronyák József kiállításának megnyitója a Képcsarnok Ferenczy-termében.
- december 3.* Megnyílt az August Šenoa Déslzláv Klub az Esze Tamás utcában.
- december 3.* A női kézilabda világbajnokság két mérkőzése a Városi Sportcsarnokban.
- december 7.* A Pécsi Filharmonikus Zenekar hangversenye a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 10.* A Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertje a POTE aulájában.
- december 12.* Jevgenyij Svarc: Hókirálynő című mesejátékának kamaraszínházi bemutatója a Ságvári Endre Művelődési Házban.
- december 15.* Ránky Dezső zongoraművész koncertje a Liszt-teremben.
- december 15.* A Kodály Zoltán Gimnáziumban felavatták az intézmény névadójának domborművét.
- december 17.* Schrammel Imre keramikusművész kiállításának megnyitója a Pécsi Galériában.
- december 18.* Verdi: Rigoletto. Operabemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 20.* A Baranya Megyei Tanács ülése a megye jövő évi költségvetéséről, fejlesztési tervéről.
- december 22.* Pécs Városi Tanács ülése az 1983. évi költségvetésről.
- december 30.* Ünnepi nagygyűlés a Pécsi Nemzeti Színházban a Szovjetunió megalakulásának 60. évfordulója alkalmából.

2007. évi EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * dr. Adorján László * dr. Andrásfalvy Bertalan (Hosszúhetény) * Andrei Tamás * Angster József * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * Balatonyi Jenő * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi Mihály * Komoróczy Ildikó * dr. Bank József * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * dr. Barri Istvánné * Baum Attila * Békés Sándor * dr. Belyei Árpád * dr. Benyovszky Imréné * vitéz Berkovits Tivadar (Baden-Baden) * Betlehem István * Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Bíró József * dr. Blasszauer Róbert * Boda Miklós * Bóday Barna * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András * Bodor Attila * Bógnerné dr. Tóth Mária * Bókay Endre * Borbáth Sándor (Győr) * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsay Eszter * dr. Bóddó László * Budai Jánosné * dr. Buzády Tibor * dr. Búzás Tibor * Czerpán István * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * Csizi Péter * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zoltán (Bonyhád) * Dallos Nándorné (Hosszúhetény) * dr. Dankó Imre (Debrecen) * Darida Miklós * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Dénesi Ödön * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dobó Rudolf * Dolgos Sándor * dr. Éberling László * Éri István (Budapest) * dr. Ernyes Mihály * Fancsaly Éva * Fedeles Tamás * Fekete László * Ferenczi József & Ivicz Ilona * Filákovity István * Fitos Gábor * dr. Flerkőné dr. Bárdos Vera * Frankovics György * dr. Fűrési Péter * Fűzes Kata & Simon Wintermans * Gábor Olivér * Gál Éva & Márti Attila * Gálhidy Éva * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Garadnay Balázs * dr. Gáspár Gabriella * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Gesztesy Zsuzsanna * Getto József * Glock Imréné * Golob Ferenc * Gömörly János * Guld József * dr. Gundrum Károly * dr. Győrey Ferencné * Győrfi Csabáné * Hágen József * dr. Hajnal László * dr. Hajzer Lajos * dr. Halda Tamás * Háló Krisztián * Háromy László * Harasztí Ágnes * dr. Hárs Éva * dr. Hartai István * dr. Havasi János * Hegedűs Lajos * Hencze Tamás & dr. Király Magdolna (Budapest) * Hevesi András (Budaörs) * Hideg József * Hoffmann Judit (Kozármisleny) * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * Hormay Mihály * dr. Horn János (Budapest) * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva * Horváth Béla (Budapest) * Horváth István * Horváth Józsefné * Horváth Zoltán * Horváthné Buchert Eszter (Abaliget) * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijász István * Ilcsik János (Mohács) * Illa Gyula * dr. Illei György & dr. Donhoffner Ágnes * István László * Ivasivka Máttyás * dr. Jandó Péter * dr. Jánosi Edit * dr. Jéki László (Budapest) * Jerney Miklós & Borsy Márta * Jeszták Lajos * dr. Jobst Kázmér * Józsa Judit * Jurdik Lászlóné (Kozármisleny) * dr. Kádár Géza * dr. Kádár Géza (Szombathely) * Kamarás Júlia * Kanizsai István * Karancsi Ilus * dr. Kellermayer Miklós * Kerekes Imre * Kéri Nagy Béla * Kilár Győző * Kilár Zoltán * Kis Jánosné * Kismányoky Károly * dr. Kiss Iván (Essen) * dr. Kocsis Béla * Kolat Irén * Kollár Levente * Koltai Erika * dr. Korinek László * dr. Koós Margit * Kovács Attila * Kovács Gyula * Kovács Imre * Kovács Szabó János * Kőhegyi István * Közsegi Gaborné * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kukai András * Kulcsár László * Kungl János * dr. Kunszt Márta * Laczayné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Lafferton Győző * Lakatosné Novotny Sarolta * László Károly (Basel) * dr. Lehmann Antal * dr. Lénárd László * Lengvári István * Lengvárszky Attila * Lenkovics László * dr. Létei György * Liszka Györgyné * dr. Lovász György * dr. Lovász Istvánné * Lovász László * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádl Ferencné (Budapest) * Magyarlari Józsefné dr. * dr. Majdán János * Makkné Takács Katalin * Makoviczky Gyula * Markó Imre * Marks Levente * Marsai Ágnes (Hosszúhetény) * Mateisz Lénárd * Matkovits Eleonóra * Mátrai Miklós * Márcz Róbert * dr. Méhes Károlyné * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * Mendöl Zsuzsanna * dr. T. Mérey Klára * dr. Mestyán Gyuláné * dr. Mestyán Ildikó * dr. Mezey Béla * Mihályi István * Millei Ilona * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * Molnáré Garai Edit * Móró Mária Anna * dr. Móza Szabolcs (Budapest) * Müller Lajos (Palkonya) * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * Nagy Norbert (Szentlőrinc) * Nagy Sándorné * Nagy Zoltánné (Kövágószőlős) * Nagyné Légrádi Szabina (Baja) * Németh Norbert (Csányoszló) * Németh Zoltán * Norgauer Mária * Nürnbergi Géza * dr. Nyers József * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Öhl Müller Miklós * Paksi Sándor * Palágyi Gergely * Pálffy Attila * ifj. Pálffy Attila * dr. Pandur József * Papp Béla (Hird) * dr. Pásztoriné Kovács Julianna * dr. Páva István * dr. Páva Zoltán * Pavlovics Attila * dr. Pesti János * Peták Péter * Pete József * Péter Pál * dr. Péteri Zoltán * Petrusz-Kerner Mária (USA) * dr. Pilkhoffer Mónika * Platthy István * Pusztafalvi Gábor * dr. Rácz Gábor * Radnóti Ilona * Radó Péterné (Budapest) * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsai Istvánné (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Roisz Andrásné * Roma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaki László * Rónaki Edit * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyákné Gaszt Felícia * Sallay Árpád * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sarlós Tamás * Schaller Károly * Schmelcz Józsefné * dr. Schmidt József * dr. Schmidt Pál * dr. Schweitzer Gábor * Sebők Ferenc * Selmeczi László * Sey Gábor * Sikorski-Zsolnay Antónia * dr. Simon Higin (Hatvan) * dr. Simor Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * Soó László * dr. Solyom László (Budapest) * Somosi Konrád (Komló) * Staub Ernő * Stenczer Béla * Sudár Balázs (Budapest) * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Arto Olavi (USA) * Szabó Dorka (Pogány) * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. (2) * Szabóné König Éva * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zoltán * dr. Szebényi Imre (Budapest) * Szeifert Judit * dr. Szelestey Judit * Szentivánszky Jeromos * Szentkutiné Szirtes Mónika (Gárdony) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * Szirtes Béla * Szluka Balázs * Tamási Balázs * dr. Tamási Károlyné * dr. Tamásy István (Leányfalu) * Tasnádi Péter * Tavasz Marianna * Tegzes Ferenc * Temesi Endre Miklós * dr. Ternák Gábor * Tihanyi János * Tirkala Ferenc * dr. Tóbiás János * dr. Tóth Gyula * dr. Tóth József * G. Tóth Károly * Tóth Mihályné * Trebbin Ágost * Tuskés Tibor * dr. Ujvári Jenő * Ursprung János * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Gyula * dr. Varga Levente * Varga Mihály * dr. Vargha Dezső * Varnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Végh Tibor * dr. Vértes László (Budapest) * Visy Zoltán (Budapest) * Visy Zoltán * Vókó János * Weller János * Wenczel Csilla * Werner Imre * Wolosz Vera * Zalay Buda * Dezsőné dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Gárdony)

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Nevelési Központ * Baranya Megyei Bíróság * Baranya Megyei Levéltár (2) * Belvárosi Általános Iskola * Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma (2) * Csorba Győző Megyei Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * FVM Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő pr. és reklámügynökség * Hidas Bt. * Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola (3) * Jókai Mór Általános Iskola * Központi Bányászati Múzeum (Sopron) * Lauber Dezső Városi Sportcsarnok * MárkusZínház * Mecsek Egyesület * Nevelők Háza Egyesület * Pécs–Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara (40) * Pécs–Baranyai TIT * Pécs/Sopianae Örökség Kht. * Pécs Város Oktatási Bizottsága (38) * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Hírek Kft. * Pécsi Testnevelési Általános Iskola és Középsiskola, Sportiskola * Pécsi Városi Könyvtár * Pécsi Távifutó Kft. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * PTE Egyleti Könyvtár * PTE Egyleti Levéltár * PTE Rectori Hivatal (2) * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola * Sasvári és Fia Kft. * Várostartományi Múzeum